

Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri

SƏMƏD MƏNSUR

(Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov)

Bibliografiya

KBT Я19:III5(2=A3)6-44
UOT 016:821.512.162

Tərtib edən: Mətanət İbrahimova
Ön sözün müəllifi: Nizami Cəfərov,
akademik
Elmi redaktor: Kərim Tahirov,
professor,
Əməkdar mədəniyyət işçisi
Redaktor: Gülbəniz Səfərəliyeva,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Səməd Mənsur: bibliografiya / Tərt. ed.: M.İbrahimova;
elmi red. K.Tahirov; red. G.Səfərəliyeva.- Bakı, 2019.- 160 s.

Azərbaycan Milli Kitabxanasının “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyasından nəşr etdiyi “Səməd Mənsur” adlı bibliografik vəsait Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsi, şair, jurnalist, dramaturq, tərcüməçi Səməd Mənsurun (Səməd Əhməd oğlu Kazımov) anadan olmasının 140 illiyinə həsr edilmişdir. Bibliografiyada şairin əsərləri öz əksini tapmış, eləcə də həyat və yaradıcılığına aid zəngin material toplanmışdır.

Kitab ədəbiyyatşünaslar, kitabxanaçı-bibliograflar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978 9952 526 03 5

Tərtibçidən

2019-cu ildə görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Mənsurun (Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov) anadan olmasının 140 ili tamam olur. XX əsr Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri Səməd Mənsurun özünəməxsus yaradıcılıq üslubu və həm də çox qəribə şair taleyi olmuşdur. Səməd Mənsur məşhur 37-ci il repressiyasından on il əvvəl vəfat etsə də, onun bədii irsinə uzun müddət qadağa qoyulmuşdur. Bu qadağalara baxmayaraq, yenə də qeyri-rəsmi şəkildə əsərləri ədəbi məclislərdə xatırlanır, şeirləri oxunurdu. Bu isə o demək idi ki, S.Mənsur poeziyası yaşayır və özünü yaşadırdı. Onun poeziyasını xalq arasında yaşadan həyat həqiqətlərini ifadə etməsi və mövcud sistemin ideoloji qaydalarına boyun əyməməsi idi.

Uzun illər onun həyat və yaradıcılığı geniş araşdırma mövzusu olmamış, yalnız 80-ci illərdə dərc olunan “Deyilən söz yadigardır” (tərtib edən: Cəfər Rəmzi İsmayılzadə), “Molla Nəsrəddinçi şairlər” (tərtib edənlər: Abbas Zamanov, Kamran Əliyev) və “Azərbaycan qəzəlləri” (tərtib edən: Məmməd Nuri) antologiyalarına şairin yaradıcılığından da bir sıra nümunələr daxil edilmişdir. Bunlardan da bir neçə il sonra – 1993-cü ildə Xalq yazıçısı Anar Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir” adlı ilk kitabını nəşr etdirmişdir. 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamına əsasən “Seçilmiş əsərləri” (tərtib edənlər: Əliheydər Hüseynov, Təranə Hüseynova və Abbas Abdullayev) çap olunmuşdur. 2008-ci ildə isə “Əsərlər”i (tərtib edən: Sona Xəyal) işıq üzü görmüşdür.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyasından hazırladığı “Səməd

Səməd Mənsurun xatirəsinin əbədiləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Tanınmış Azərbaycan şairi Səməd Mənsurun (Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov) xatirəsinə əbədiləşdirmək məqsədi ilə qərara alıram:

Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti Səməd Mənsurun yaşadığı binaya (Əmircan qəsəbəsi, Cabir Əliyev küçəsi, 15) xatirə lövhəsinin vurulmasını təmin etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 27 avqust 2008-ci il

Mənsur” adlı bibliografiya Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi mövqeyə malik görkəmli simalardan biri – Səməd Mənsura həsr edilmiş ilk bibliografiyadır.

Bibliografiyada “Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri”, “Səməd Mənsur poeziyasından seçmələr”, “Görkəmli şəxsiyyətlər Səməd Mənsur haqqında” bölmələri, şairin ədəbi fəaliyyətini, həyat və yaradıcılığını əks etdirən 1911-2018-ci illərdə dərc olunan materiallar öz əksini tapmışdır.

Bibliografik göstəricidə ədəbiyyat xronoloji qaydada qruplaşdırılmış, daxilə isə əlifba sırası gözlənilmişdir.

Bibliografiya ədəbiyyatşünas alimlər, tədqiqatçılar, kitabxanacı-bibliograflar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Göstərici haqqında rəy və təkliflərini bildiren mütəxəssislərə və oxuculara əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildirərək, təklif və rəylərini Azərbaycan Milli Kitabxanasına göndərmələrini xahiş edirik.

Ünvan: AZ-1000, Bakı şəh., Xaqani küç. 57.

E-mail: contact@anl.az; **URL:** www.anl.az

Unutdurulduqca unudulmayan şair

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan xalqının həyatına (və tarixinə!) həm iqtisadi, həm ictimai-siyasi, həm də mədəni intibah dövrü olaraq daxil oldu ki, bu dövr biri digərilə bilavasitə bağlı iki mühüm əlamətlə cəsiyyələni: onlardan birincisi, milli özünüdərk (və özünüdərk) hərəkətinin güclənib kütləvi miqyas alması, ikincisi isə, güclü milli şəxsiyyətlərin əvvəlki dövrlərlə müqayisə olunmayacaq miqyasda meydana çıxaraq mənsub olduqları xalqın iradəsini, maraqlarını öz fəaliyyətlərində (mübarizələrində!) bilavasitə ifadə etmələri idi ki, bir tərəfdən, tarix yaradır, digər tərəfdən, yaratdıqları (və yaşadıkları) tarixi yazırdılar... Həmin şəxsiyyətlərin fəaliyyətləri (mübarizələri!) heç bir sərhəd, məhdudiyyət tanımırdı, ilin, ayın, hətta günün tələbləri nədən ibarət idisə, o işdən yapışır, ideallarının arxasınca günbəgün, saatbasaat gedirdilər... Çünki onlar idealçı (idealist yox!) idilər. Və Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov (1879-1927) da dövrünün belə şəxsiyyətlərindən idi.

Onlar o qədər də sadələvh deyildilər; həm Şərqi, həm də Qərbi mədəni dəyərlərini mənimsəmiş, bəşər tarixinin fəlsəfinə dövrün inqilabi polemikaları prosesində az-çox aşına olmuşdular, dünyadan gedəndən sonra da böyük əməllərinə, insanlığa təmənnasız xidmətlərinə görə əbədi yaşayacaqlarına inanırdılar...

*Hələlik bir soyuq evdə yataram ac-yalovac,
Bilirəm, qəmlərimə etməyəcək kimsə əlac,
Ruhi-ülvi mi qoy etsin hələlik qəm tarac,
Ölərəm, sonra adım söylənər, inşallah!
Torpaq içrə olaram bəxtəvər, inşallah!*

Bu misraların müəllifi ömrünün sonlarında “Övladlarıma vəsiyyətlərim”də yazmışdı:

“Çox cavan ikən, on beş-on altı yaşlarımdan kəndi zəhmətlərim sayəsində yaşamağa başladım. Savadsız, məlumatsız meydana atıldım. Təbii zəkavətə malik olduğumdan hər şeyi tədqiq etmək, hər şeyi anlamaq təbii xasiyyətim oldu... Daima yazılar ilə, kitablar ilə uğraşardım. Bir məsələ barəsində bu mütəfəkkirin fikri və nəzəriyyəsini digər bir mütəfəkkirin fikri və nəzəriyyəsi ilə müqayisə etmək vasitəsilə get-gedə özüm də bir müəyyən fikir və nəzəriyyə sahibi oldum.”

...Səməd Mənsurun yaradıcılığı çoxşaxəli olsa da, o, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixində, ilk növbədə, şair kimi məşhurdur. Sənətkarlıqla qələmə alınmış müxtəlif mövzulu şeirləri həm yaşadığı dövrün nüfuzlu mətbuat orqanlarında (“İqbal” və “Bəsirət” qəzetləri, “Tuti”, “Şeypur” və “Molla Nəsrəddin” jurnalları...) təxminən iyirmi il ərzində ardıcıl çap edilmiş, həm də ədəbi mühitdə – ziyalılar arasında şifahi olaraq geniş yayılmışdı.

Maraqlıdır ki, kifayət qədər imkanlı ailədə dünyaya gələn, özünün də müəyyən imkanları (hətta bir müddət “Turan” adlı xüsusi mətbəəsi) olan Səməd Mənsurun sağlığında heç bir kitabı nəşr edilməmişdir.

Şairin şeirlərini 1926-cı ildə Əlabbas Müznib toplayıb çapa hazırlasa da, bu təşəbbüs, əlbəttə, siyasi-ideoloji maneələr ucbatından nəticəsiz qalmış, Səməd Mənsurun poeziyası barədəki təsəvvürlər on illərlə yalnız yaddaşdan yaddaşa keçən bir neçə məşhur şeir əsasında formalaşmışdı ki, onlardan Azərbaycan poeziyası tarixinin “qızıl fond”una düşən “Həpsi rəngdir”, “Mənə naz et” və “Sizdə də var, bizdə də var”ı ayrıca qeyd etmək lazımdır.

20-ci, 30-cu illərdə repressiyaya məruz qalmış ədəbiyyat 50-ci illərin ortalarından sonra tədricən işıq üzü görməyə, araşdırılmağa və layiq olduğu qiymətini almağa başlayır. Ancaq Səməd Mənsur yenə də “diqqətdən kənarda” qalır. Tədqiqatçı Əliheydər Hüseynovun 70-ci illərdə topladığı şeirlər də nədənsə çap olunmur.

1980-ci illərdə çıxan “Deyilən söz yadigardır” (tərtib edən: Cəfər Rəmzi İsmayılzadə), “Molla Nəsrəddinçi şairlər” (tərtib edən: Abbas Zamanov, Kamran Əliyev) və “Azərbaycan qəzəlləri” (tərtib edən: Məmməd Nuri) antologiyalarına şairin yaradıcılığından da bir sıra nümunələr daxil edilir ki, bunlardan da bir neçə il sonra – 1993-cü ildə Xalq yazıçısı Anar, Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir” adlı ilk kitabını nəşr etdirir.

Əlabbas Müznibin toplayıb tərtib etdiyi əlyazması isə yalnız 2003-cü ildə işıq üzü görmüşdür (nəşrə hazırlayanlar: Sona Xəyal, Mustafa Mailoğlu).

Şairin 2006-cı ildə “Seçilmiş əsərləri” (tərtib edən: Əliheydər Hüseynov, Təranə Hüseynova və Abbas Abdullayev), 2008-ci ildə isə “Əsərlər”i (tərtib edən: Sona Xəyal) nəşr olunmuşdur.

Səməd Mənsurun, demək olar ki, bütün araşdırıcıları bu fikirdədirlər ki, mövcud nəşrlər onun yaradıcılığını tam əhatə etmir... Əlbəttə, hər bir böyük şairin indiyədək məlum olmayan bircə şeirinin də tapılması əhəmiyyətlidir, ancaq Səməd Mənsurun yüzdən artıq məlum şeirləri onun yüksək poetik istedad səviyyəsi, zəngin (və fəlsəfi) dünyagörüşü barədə, heç şübhəsiz, aydın təsəvvür yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Səməd Mənsurun xatirəsinin ədəbiləşdirilməsi haqqında” 27 avqust 2008-ci il tarixli sərəncamı bir daha göstərdi ki, müstəqil Azərbaycan dövləti xalqın mədəni-mənəvi irsinə xüsusi dəyər verir. Və o xalq xoşbəxtidir ki, öz tarixi keçmişini (və şəxsiyyətlərini) heç zaman unutmur, ona (və onlara) öz müasir varlığının, eləcə də gələcəyinin üzvi tərkib hissəsi kimi baxır.

Müəyyən tərəddüdləri, hadisələri dərk edib dəyərləndirməkdə, müasirləri kimi, yanılmaları ola bilərdi, lakin Səməd Mənsur bu dünyaya ideyalı, məsləhətli (və mütəfəkkir) insan (və şair) olaraq gəlmişdi. Bu, onun yalnız taleyi yox, həm də missiyası idi...

“Övladlarıma vəsiyyətlərim”də yazırdı:

“Övladlarım, pak olun, heç vaxt heç bir şeyə satılmayan vicdanıma and olsun ki, dünyada ən sevgili bir şeyim varsa, sizsiniz və rəfiqəmdir. Ola bilər ki, məndən zahiri mehribanlıq az görmüşsünüz, fəqət bu, ədəmi-məhəbbətə dəlalət etməz. Vicdanımın pak olduğundan dolayı bu dünyada sərvət və miknət sahibi olmadım... Sanmayın ki, sərvət və miknətsizliyimə təəssüf edirəm... Yox! Pak vicdan hər bir miknətdən qiymətlidir”.

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ziyalılığı tarixində bu cür şəxsiyyətlərin sayı ona görə çoxdur ki, “xalq” “millət”ə çevrilirdi – tarixi, mənəviyyəti, ideologiyası... və dili ilə!..

Səməd Mənsur poeziyasının ən mühüm məziyyətlərindən biri onun, dövrün bütün böyük söz ustaları kimi, iqtisadi, ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi aktualıq kəsb edən ən müxtəlif mövzulara müraciət eləməsi, milləti, cəmiyyəti narahat edən problemlər üzərində dayanması, onların vaxtında həlli üçün yüksək vətəndaş məsuliyyəti ilə düzgün çıxış yolları arayıb axtarmasıdır.

Şairin yaradıcılığının ilk tədqiqatçılarından Nazif Ələkbərli yazır:

“Səməd Mənsur nədən yazırdı? sualına belə bir sualla cavab vermək olar: S.Mənsur nədən yazmırdı?.. Onun şeirlərində ölkələr, şəhərlər, hadisələr və şəxsiyyətlər sadalanır, bir çoxuna münasibət bildirilir... Bu sırada xalqın vəziyyəti də var, dünyanın vəziyyəti də. Dövlət başçıları da var, ziyalılar da. Siniflər də var, müxtəlif zümrələr də. Həyatdan nəşə duyanlar da var, ağrı-acı çəkənlər də...”

Nazif Ələkbərlinin aşağıdakı sözləri isə şairin dünyagörüşünü, idrak metodologiyasını, üslubunu müəyyənləşdirir:

“...Sözə müraciətdə tənqid və təsdiq, inkar və iqrar, fikir və hissiyyat, zəka və emosiya paralel iştirak edir.

Bir çox şeirləri göstərir ki, şair ictimai və fəlsəfi fikir tarixinə, elmin müxtəlif sahələrinə, xüsusən tarix və coğrafiyaya yaxşı bələd olmuşdur... Şeirlərində bir neçə siyasi əqidənin (sosialist, milli demokratik, demokratik) əlamətləri izlənilir. Eyni zamanda onun tarixi baxımdan sufiməslək şairlərlə maraqlandığını, bəzi sufi ideyaları ilə tanış olduğunu təsdiq etmək mümkündür”.

Və beləliklə aydın olur ki, Səməd Mənsurun poeziyasını səciyyələndirən bir cəhət mövzu zənginliyi, rənagarəngliyidirsə, ikinci cəhət dünyagörüşü genişliyi, dövrün təbiətindən irəli gələn fəlsəfi-ideoloji analitizm, idrak çevikliyidir.

Və nə qədər paradoksaldır (əslində isə, təbiidir) ki, Səməd Mənsur yaradıcılığını həm yüksəldən, həm də sovet dövründə onu qəti şəkildə yasaq etdirən bu cəhətlər olmuşdur.

Hər hansı şairin yaradıcılığından danışarkən ilk müraciət olunan mövzu, şübhəsiz ki, məhəbbətdir... Səməd Mənsurun dahi sələfi (və Ustadı) Füzuli yazırdı:

*Məndən, Füzuli, istəmə əşari-mədhü zəmm,
Mən aşiqəm, həmişə sözümlə aşiqənədir.*

Səməd Mənsur məhəbbət şeirləri yazmaqdan (yəni aşılıq-dən!) qaça bilməzdi və heç qaçmadı da, ancaq Ustadan fərqli olaraq “əşari-mədhü zəmm”də deməyə məcbur idi. Çünki dövr, zaman, millətin taleyi bunu tələb edirdi: nə isə təriflənməli, nə isə məzəmmət olunmalı idi... Elmin, maarifin, mədəniyyətin təəssübü çəkilməli, elmsizlik, maarifsizlik, mədəniyyətsizlik isə kəskin tənqiddə məruz qalmalı, milli tərəqqinin qarşısına çıxan hər cür maneələr aşılmalı idi...

*...Üşşaqdır əsrari-nihan gəncinə gəncür,
Üşşaq əyandır o ki olmuş sənə məstur,
Etmək diləsən dil evini eşq ilə məmur,
Xaki-dəri-üşşaqə fəda can elə, Mənsur,
Məxrubeyi- qəflət könülə eşq ola memar.*

Səməd Mənsurun fitrətən mütəfəkkir təbiəti onu hadisələrin dərininə, mahiyyətinə çəkir, qeyri-adi fəlsəfi ümumiləşdirmələrə sövq edirdi. Çünki o, Aşiq-Mütəfəkkir idi!.. Aşiqin, əsasən, bir hədəfi olur, Mütəfəkkirin isə hədsiz-hüduzsuz!..

Cüz!.. Və Küll!..

Şair “Övladlarıma vəsiyyətlərim”də yazır:

“Bu, tarixi heç təyin edilməyən əski dünyaya milyard-milyard insanlar gəlib yaşamış və ölmüşlərdir. Bunların içində milyon-milyon canilər, xainlər, qatillər, oğrular yaşamışlardır. Eyni zamanda milyonlar ilə də mələk xislətli, pak vicdanlı insanlar da bulunmuşlardır. İndi baxsanız, dünyada nam-nişan qalmıssa, həpsi vicdanlı taqımın içindən çıxanərbabi-hünərdən qalmışdır. Milyonlarla yaşamış alçaqlardan isə heç bir nişan aləmdə qalmamışdır”.

Bu sözlər şairin öz həyatını həm də bir cəmiyyət (insan) filosofu kimi yaşamış olduğunu göstərir.

Və əlavə edir:

“Bu zəmanə alçaqlıq zamanı, ayaqöpənlər, vicdansızlar meydanıdır. Bu zəmanədə hər kəs vicdanını satmaqla yaşayır. Vicdanlar alqı-satqı malı olmuşdur. Üzlərdən həyalar mədum olmuşlar. İnsaf və müriüvətdən əsər qalmamışdır. Lakin mən, atanız vicdanımı hişf etdim. Ac da qaldım, təməllüq etmədim. Kimsənin qabağında kiçilmədim”.

Səməd Mənsurun (və onun dövrdaşlarının, demək olar ki, əksəriyyətinin) təsəvvüründə qələm qədər kəsərli silah, sözdən böyük nemət yox idi...

Və imkan düşən kimi Cavidin, Cavadın əvvəl özlərini, sonra sözlərini həbs etdilər. Mənsurun özü otuzlara qalmadığından sözü məhbəsə atıldı.

Və onun söz məhbəsluğu mənsub olduğu millətin istiqlalına qədər çəkdi.

Azərbaycan poeziyası tarixində iki janr yalnız xüsusi populyarlığı ilə fərqlənməmiş, həm də bu janrların adları milli poeziyanın iki üslubi istiqamətinin simvoluna çevrilmişdir ki, biri qəzəl, digəri qoşmadır... Qoşma milli poetik təfəkkürün “arxaika”sından gəlirdi, qəzəl isə orta əsrlər müsəlman mədəniyyətinin yeniliyi idi.

Əlabbas Müznib yazır:

“Təbi-şeyrə malik olduğundan gənc ikən sair şairlərə qoşularaq qəzəl yazmağa başlamışdır. Lakin qəzəllərinin bütün üsul-

üslubunda Ağakərim Salik təsiri üstün olduğu aydın surətdə görünür. Hətta onun Salikin şagirdi olması tam mənasilə hökm edilir”.

Əlbəttə, Səməd Mənsur, sözün geniş mənasında, nə Salikin, nə də hətta Seyid Əzimin şagirdi ola bilməzdi; onun əsas ustadı dahi Füzuli idi. O Füzuli ki, vaxtilə məsləhət görmüşdü:

*Qəzəldir səfabəxşi-əhli-nəzər,
Qəzəldir güli-bustani-hünər.*

*Qəzəl de ki, məşhuri-dövrən ola,
Oxumaq da, yazmaq da asan ola...*

Səməd Mənsur neçə il neçə qəzəl yazıb, bilmirik; ancaq onu bilirik ki, istedadla, məharətlə yazıb:

*Tiri-qəmzən dili-zarımla tutub ünsü əlaiq,
Əksi-hikmətdir ol şey ki, ola eşqə müvafiq.*

*Çeşmi-məstinlə verən mərdümünə oldu müqəllid,
Əqli-nabaligimiz kəsb edə ta rəmzi-dəqaiq.*

*Dili- üşşaqi ki sədparə qıla tiği-məlamət,
Paralar nuru, əcəbdirmi ola göylərə faiq.*

Səməd Mənsur, bir tərəfdən, dahi ustadın məsləhətinə əməl edib, qəzəl yazmışdı; digər tərəfdən isə, əməl etməyib, asan yox, “çətin” yazmışdı. Çünki bu dili XVI əsrdə olduğu kimi XX əsrin əvvəllərində də anlayan çox deyildi:

*Mərazi-eşqə müalicə olu, qabilmi təbabət,
Tiri-eşqin hədəfi olmağa gər sinədü şaiq.*

*Tərki-tən qıl, olasan kişvəri-dildarə mühacir,
Şəmü pərvanə hədisin oxu, ey aşiqi-sadiq.*

*Qabil olmazdı mühim can verə əmvata Məsiha,
Verməsəydi ləbin ecazi belə əmrə rizalıq.*

*Bizə hicran odu, ağyarə vüsal olsa da qismət,
Min təşəkkür ki, bu müştəqın olub cövrünə layıq.*

Məsələ yalnız dilin, ifadə tərzinin qəlizliyində deyil, məzmun-mətləb də xeyli mücərrəddir. Və gənc şairin məqsədi özünü, öz hisslərini ifadə etməkdən çox, məharətini göstərməkdən, ustadlarla yarışa girməkdən və tezliklə onların səviyyəsinə yüksəlməkdən ibarətdir:

*Saqi, əksin mərdümi-çəşmimə gər göstərsə cam,
Badəxar olmaz meyi-təlxindən hərgiz təlxnam.*

*Bilmədin, könlüm ki, tirəndaz kimdir dəhrdə,
Lacərəm zəxmindən, eylərsən fəğan hər sübhü şam.*

*Əndəlibi-zarın əfğanı gülə qılmaz əsər,
Ol nəzakətəzət gülzar içrə olmuş xarə ram.*

Səməd Mənsurun istedadı, üslubu klassik qəzəl şeirinin ənənəvi funksional tələblərinə cavab verir, bununla belə həmin istedad və üslub ənənəvi poetik standartları aşıb öz modelini, stilizasiyalarını və ya variasiyalarını yarada bilmir:

*Səbr qıl, Mənsur, kim sabir tapar rahi-nicat,
Vəzi-dövrən qalmamış yeksan, həp qalmaz müdam.*

Şairin dahi sələfinə məhəbbəti özünü yalnız qəzəllərində yox, ona təxmislərində də bilavasitə nümayiş etdirir:

*Gəl, gəl, ey lalərixüm, bülbüli-şirinsüxənim,
Ömr bağında xəzan oldu gülüm, yasəmənəm,
Çak-çak oldu qəza tiği ilə bəs ki tənəm;*

*“Pənbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənəm,
Diri olduqca libasım budur, ölsəm kəfənim”.*

*...Demə Mənsurə ki, həp nalədürür göftarın,
Nalədən qeyri nə göftarı olar bimarın,
Nə qədər yetsə mənə sərzanışı ağyarın;
“Edəməm tərək, Füzuli, səri-kuyin yarin,
Vətənimdir, vətənimdir, vətənimdir, vətənim”.*

Füzulinin məşhur “Söz” qəzəlinə cavab-nəzirə olaraq qələmə alınan aşağıdakı qəzəldə isə müəllifin ideya-məzmun axtarışlarını hiss etməmək mümkün deyil:

*...Natiq öz nitqində izhar eyləyər idrakını,
Çünki hissü qəlb təşxisindədir meyar söz.*

*...Söz fününunda məharətsiz gərək etsin sükut,
Həm müxərrəbdir könül mülkünə, həm memar söz.*

*Söz eşit, Mənsur, ta təknil edə idrakını,
Zərreyi-xaki qılar əlməsi-qiyətdar söz.*

Və klassik standartlardakı bu yenilik Səməd Mənsurun digər bir qəzəlində özünü daha aydın göstərir:

*Ehrəzi-məqamat üçün alat qələmdir,
Həm aləti-təhsili-kəmalat qələmdir.*

*Övraqi-vücuda üzrə çəkən nəqşeyi-məna,
Nəqqəşi-dili-əhli xəyalət qələmdir.*

*Əbnayi-bəşər feyzi-qələmdən olu faiz,
Bəxş eyləyən afaqə füyuzat qələmdir.*

Göründüyü kimi, şair qələmin qüdrətini orta əsrlərə məxsus mücərrəd obrazlarla deyil, maarif və mədəniyyətin geniş vüsət

aldığı, insanın, cəmiyyətin ruhuna “feyzlər” verdiyi bir dövrün “terminologiya”sı ilə tərənnüm edir. Eyni zamanda qələmin gücünün, ziyasının İlahidən gəldiyini zikr etməklə, yeni dövrün ictimai-intellektual ovqatına o qədər uyğun olmasa da, onu müqəddəsləşdirir. Və beləliklə, qələm (maarif, mədəniyyət!..) barədəki təsəvvürün ənənəsi ilə bu günü arasında mükəmməl bir assosiasiya yaradır:

*Təqrir qılan dideyi-nasuti olursa,
Gər məskən ona çeşmeyi-zülmat qələmdir.*

*Bişübhə, qələm şəşəyi-qəlbi-bəşərdir,
İnsanlar üçün fəxri-mübahat qələmdir.*

*Çün tərbiyəyi-növi-bəşərdir ona möhtac,
Vazeh bu ki, ümmül-ədəbiyyat qələmdir.*

*Ayati-ilahidən imiş xilqəti, həqqqa,
Kim, qüdrəti-xəllaq üçün isbat qələmdir.*

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bu nəzərələr, bir tərəfdən, Füzuli sənətinə ehtiramdırsa, digər tərəfdən, artıq Sabir satira məktəbinə mənsubluqdur.

Sabir Füzulidən gəlmiş, yeni üslub yolu açmışdı...

Səməd Mənsur da böyük ədəbiyyata o yolla gəldi... Və həmin yol onun öz üslubunu formalaşdırdı, məram-məqsədini ifadə etmək üçün özünəməxsus poetexnologiyasını müəyyənləşdirdi, dilini xalq üçün son dərəcə anlaşılıq etdi.

Azərbaycan poeziyasında, görünür, nə Füzuliyə qədər, nə də Füzulidən sonra öz sevgilisinə bu cür geniş ürəklə iltifat göstərən şair olmamışdır ki, desin:

*Ey rəhmli canan, eyləmə ülfətə adət,
Nazınla vüqarın verər ətvaruva zinət,
Bihudə gülümsünmə, vüsalında nə ləzzət,
Sıx qəlbimi, yansın cigərim, qanımlı qəynət...
Cövründə dəri-sirri-nibanı mənə baz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!*

Şübhəsiz, bu cür, bu üslüblü poeziyanın əsas müvəffəqiyyəti onun dilində, nitq sənətkarlığında ifadə texnologiyalarının zənginliyindədir. Yəni nə qədər yeni, təsirli obrazlar işlədə, nə qədər diri, emosional məcazlarla poetik ünsiyyətə girə bilirsənsə, o qədər də mövzuya hakimsən...

Ümumiyyətlə, dil özünün bütün plastik imkanları ilə Şərq poeziyasının əsas qəhrəmanıdır. Xüsusilə türk dili... Çünki türk dilinin sərəncamında Şərqin üç dilinin (və təfəkkürünün) imkanları var: türkcənin, farscanın və ərəbcənin...

*Gər olmaya dövründə gülün xari-dilənduz,
Gər mümkün ola bülbül üçün vəsl şəbü ruz,
Nə bülbül olur dəhrdə, nə nəğməyi-cansuz,
Qoyma ki camalın ola üşşaqıva dilduz,
Hicrindi məkatib səbəbi-talei-firuz...
Təlimini, təslimini, ey şux, diraz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!*

Əlbəttə, burada Füzuli ruhunun, intonasiyasının təsiri güclüdür, ancaq “Naz et” ümumi poetexnologiyası etibarilə onun bilavasitə müəllifinə – şagirdə deyil, ustada mənsubdur. Və bu, şeirin klassik metafizikası ilə yanaşı, ovqatca (ideya-məzmunca) müasirliyindən də görünür:

*Mahiyyətin əsrin nə bilir mərdümi-məsud,
Məsud olanın hər diləyi kəndinə mövcud,
Şeiri, qəzəli, musiqisi, qəlbi qəmalud,
Onlar da sanır hər üçünü kəndinə məbud,*

*Qoyma, gözəlīm, mən olayım heykəli-bisud...
Mən əhli-qinayəm, məni yıx, əhli-niyaz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!*

İdeya-məzmun müasirliyi həm yeni dövrün leksikonunda, ifadə tərzində, həm də şeirin “bətində” gizlənmiş xəfif yumorda özünü göstərir ki, ritm, intonasiya çevikliyi, rəngarəngliyi, xüsusilə “sevgili yar”a (əslində, ilham pərisinə!) ərkyana müraciət də bunun təzahürüdür:

*Hicranı sevən görməsin ömründə vüsali,
Fırqətdə yanan yalnız olur mətləbə halı,
Təzyiqdədir fəzl, hünər, rəncü məlalı,
Məsud olaraq kimdir edən kəsb kəmalı,
Göstərmə mənə, dilbər, o zəbbani-cəmalı...
Dindirmə məni, qeyriləri məhrumi-raz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!*

Poeziya, ədəbiyyat, məlum məsələdir ki, sevincdən çox, kədər, vüsaldan çox, hicrana həssasdır. Və bu “neqativ” həssaslıq orta əsrlərdə fərdi hisslərin, yeni dövrdə isə daha çox, ictimai düşüncənin, sosial ovqatın kontekstində və ya orbitində meydana çıxır. Yəni lirik qəhrəman hər yerdə dərd-qəm görür; ətrafdakı insanların idraksızlıq, dərrakəsizlik ucbatından hərəcayı, yüngül vüsallara can atmaları bu dərdi-qəmi bir az da artırır...

Səməd Mənsurun bu şeirdəki mühakimələri onun Füzuli kimi fərdiyyət yox, cəmiyyət filosofu olduğunu açıq-aydın hiss etdirir. Bu keyfiyyət özünü şair-mütəfəkkirin terminologiyasında da göstərir. Xüsusilə o mənada ki, orta əsrlər sufi (panteist) fəlsəfəsinin normativ anlayışlarına kifayət qədər analitik, yeni dövrün çevik təfəkkürü mövqeyindən seviləcək qədər interpretativ münasibət ifadə olunur.

Və bir sözlə, “Mənə naz et” də Səməd Mənsur, bir çox şeirlərində olduğu kimi, yalnız şair deyil, həm də filosofdur...

Səməd Mənsurun “Mənə naz et” şeiri daha məşhurdur, ancaq

fikrimcə, “Mənim olsun” da kifayət qədər böyük istedadın, ilhamın məhsuludur:

*Ey xilqəti-ruhaniyü ey Kəbeyi-fikrət,
Hər kəs səni görsə, doğulur onda məhəbbət,
Hər kəs edə bir an o dərin gözlərə diqqət,
Olmuş görəcəm eşq rümuzati-kitabət,
Qurban sənə, ey sevgili, bu ömri-müvəqqət,
Rüxsarını tədqiq eləyəm əhli-bəsirət
Əzbər qılacaq dildə bu bir beytimi əlbət:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsun,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsun!*

Və dərhal diqqəti cəlb edir ki, “Mənim olsun”la “Mənə naz et” arasında ideya-estetik bağlıqla yanaşı, Füzuliyənəlikdən çox, Vaqifənəlik var...

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Səməd Mənsur Füzulini təkrar etmədiyi kimi, Vaqifi də təkrar eləmir. Və söhbət ancaq ondan gedə bilər ki, XX əsrin əvvəllərinin istedadlı şairi öz poetik təfəkkür (və üslub) diapazonuna görə o qədər miqyaslı (və təbiidir) ki, milli ədəbi yaradıcılıq təcrübəsini bütövlükdə ehtiva edərək dövrün ideya-estetik tələbi (və zövqü) ilə modern səviyədə “spektrləşdirə” bilir. Eyni zamanda buraya yeni təmayülün – Osmanlı poeziyasından gələn dil-üslub, intonasiya “ladlar”ını da əlavə edir...

*Bilməm nə şikayət eləyim nurdən, ey nur,
Ənvardə nöqşən nəradən olmalı məqdur?
Sanmam ki, gözəllikdir edən kəndini məğrur,
Vəziyyəti-hal etdi məni zalimü məcbur,
Saldın nəzəri-mərhəmətindən məni sən dur,
Bir xoş baxışın etmədi bu qəlbimi məsrur,
Ey canlı çiçək, haqlı deyilmi desə Mənsur:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsun,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsun!*

Şairin məhəbbət poeziyasında tarixi təcrübənin təsdiqi ilə yanaşı həmin təcrübənin müasir idyee-estetik tələblər baxımından təfsiri də mükəmməldir...

Hər üç şeir Səməd Mənsur qələminə məxsusdur, ancaq bu şeirlərin hər biri Azərbaycan poeziyası tarixinin ayrı-ayrı dövrlərinə mənsub ilham pərisi portretləridir. Və bu portretləri bir rəssam çəkmişdir... İki əvvəlkinə təsəvvür edərək, sonuncusunu isə naturadan...

Hərdən düşünürəm ki, Mirzə Ələkbər Sabir bir neçə il sovet dövründə yaşasaydı ömrü boyu arzuladığı “yeni dövrən”, “yeni cəmiyyət” barədə nə düşünərdi, nə yaradardı? Və başına nə işlər gələrdi?.. Dərhal Cəlil Məmmədquluzadənin, “Molla Nəsrəddin”in tərcümeyi-halları gəlib durur gözlərimin qabağında...

Və bir də Səməd Mənsurun taleyi...

Əlabbas Müznib yazır:

“Aprel inqilabından sonra şura illərində qulluq etdiyi “Molla Nəsrəddin” məcmuəsində satiralar yazmışdır. Lakin satiraları nə qədər Sabiri təqlid edərək yazmışsa da, fəqət Sabir qədər müvəffəq ola bilməmişdir.

Bununla bərabər, satiraları tənqidi cəhətdən qüvvətlidir. Sabirdən başqa bütün müasir şairlərlə bərabərlik edəcək dərəcədə qüvvətli olması mənzumələrindən bəllidir”.

Səməd Mənsuru Sabirlə müqayisə edərkən Əlabbas Müznib məsələyə formal baxımdan nə qədər düzgün yanaşırdısa, mahiyyətə o qədər yanlış baxırdı. Ən azı ona görə ki, “aprel inqilabından sonra şura illərində” heç “Molla Nəsrəddin”in özü o “Molla Nəsrəddin” deyildi...

Əhməd Cəfəroğlu “Modern azəri ədəbiyyatına toplu bir baxış”ında Səməd Mənsurun adını Sabir məktəbinə mənsub” bir sıra tanınmış ədiblər”in içində birinci çəkir.

Nazif Ələkbərli yazır:

“Lakin çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatşünasları arasında S.Mənsurun Sabir ədəbi məktəbinə mənsubluğu məsələsində fikir

birliyi yoxdur. Əgər A.Zamanov və T.Novruzov onu Sabir ədəbi məktəbinə aid edirlərsə, A.Abdullazadə bir qədər başqa cür düşünür. Sonuncunun fikrincə, S.Mənsur Sabir məktəbinin nümayəndəsi deyil, onun müasiridir. Hər ikisinin toxunduğu mövzular təxminən eynidir. Şübhəsiz, bu fikir ağlabatandır”...

Ağlabatandır... Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, söhbət Mirzə Ələkbər Sabirlə müqayisədən gedir!.. Və bu cür müqayisəyə heç Səməd Mənsur özü də razı olmazdı!.. O, dahi sələflərinə ehtiramla yanaşırdı, onların yerini tutmaq, yaxud onlarla bərabər olmaq iddiasında deyildi... Onun heç kəsi təkrar eləməyəcək Öz yeri, Öz üslubu (və Azərbaycan poeziyası tarixində Öz missiyası) vardı ki, onu dünyadan gedənə qədər layiqincə yerinə yetirmişdi...

Anar yazır:

“...Səməd Mənsurun satirası Sabir və “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin ənənələrini yeni dövrdə və yeni şəraitdə davam etdirir. Sabir ötən zamanların eybəcərliklərinə gülmüş və bu gülüşün mənəvi və maddi cəzasını çəkmişdisə, Səməd Mənsur yeni sovet quruluşunu, xüsusilə bu quruluşun Azərbaycandakı əməllərini satira atəşinə tutub, müstəmləkə olmaq dərdini, sümürülmək bəlasını qələmə alır və həmin bu yeni cəmiyyətin cəzasına məruz qalır”.

Və davam edir:

“Tale Səməd Mənsura “qıymadı, erkən əcəl onu 37-ci il faciəsindən neçə il qabaq apardı. Ondan məhbəslə, sürgünlə, gülləylə hayıf çıxma bilmədilər. Quruluş onu başqa bir cəzaya məhkum etdi – unudulmuş. Guya heç bu adda adam olmayıb. Guya heç bu adda şair yazıb yaratmayıb”.

Sona Xəyalın tərtib etdiyi “Əsərlər”dən aydın olur ki, Səməd Mənsurun satirik şeirləri ardıcıl olaraq “Tuti” (1915-1917), “Şeypur” (1918-1919) və “Molla Nəsrəddin” (1926) jurnallarında çap edilmişdir.

Səməd Mənsur “Molla Nəsrəddin”ə və ümumiyyətlə “Molla Nəsrəddin” məktəbinə münasibətini (sevgisini!) heç zaman gizlətməmiş, “Molla Nəsrəddin əmiyə” şeirində (1916) isə bilavasitə izhar etmişdir:

*...Gəldin Bakıya, eylədi aləm sənə hörmət,
Verdik sənə biz hər gecə bir evdə ziyafət,
Sən sanma, sizə, jurnala idi o məhəbbət,
Jurnal da belə... Sındı pərü balım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur, qadanı alım, a Molla!*

Səməd Mənsurun “Tuti”, “Şeypur” və “Molla Nəsrəddin” jurnallarında çap olunmuş “A Tuti”, “Mirzə məarif”, “Qıraxmallı bəy”, “Meydana çıx”, “Gərəkdir”, “Mənim olsun”, “Söyüşün”, “Yad et”, “İranlılar marşı”, “Bizim millət azad olub”, “Nikolay dayıya”, “Məslək satıram”, “Yaman getdin”, “Yeznə”, “Qaçmaq günüdür”, “Əbani-hal”, “İski”lər, “ov”lar “li”ləndilər”, “Töhfə”, “Bəşarət”, “Müsəlman ustası”, “Bir möminin avropalıya xitabı”, “Vahid Rusiyaya ithaf”, “İnşaallah”, “Hazırlıq”, “Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə”, “Balaxanı mənəm-mənəm deyənlərinə töhfeyi-əbədi”, “Müsahibə”, “O nədir”, “Lokarno”, “Yaşasın”, “Cavan doktorlarıq”, “Əksi-şahanə”, “İranda məclis seçkisi”, “Yaz fəslı”, “Çaxır”, “Bulvar qəhrəmanları” kimi onlarla satirik şeirləri qələmə alındıqları illərin tarixi salnaməsi, həmin illərdəki insan (və həyat) mənzərələrinin dəqiq təsviri, mükəmməl interpretasiyasıdır.

Və Sabirdən sonrakı sabiranəlikdir!..

1918-20-ci illər S.Mənsur yaradıcılığının ən məhsuldar, onun fəaliyyətinin ən səmərəli illəri olmuşdur. Bu dövrdə onun milli istiqbala, azad Azərbaycan mövzusunda həsr etdiyi şeirləri çıxmışdır ki, bu şeirlər də onun milli əqidə ilə, tərəqqi və istiqlal ilə tənəffüs etdiyini göstərməkdədir.

Bu dövrdə yazılmış şeirlərindən biri “Bakılı” adlanır. Və bu şeirə ona görə xüsusi diqqət vermək lazımdır ki, Səməd Mənsur bakılı idi, doğulub boya-başa çatdığı yurdun təəssübünü çəkməmək mümkün deyildi; digər tərəfdən isə, həmin illərdə bütün Azərbaycanın taleyi Bakıda həll olunur, ürəyi Bakıda döyünürdü...

*Ey sərəsar bədəni, fikri bətalət bakılı,
Başqaları məqsudu amalına alət bakılı.*

*Keçən əyyamda pakub idin əğyarə yenə,
Payımal olmalısan hər gələmə, hər gedənə,
Rütbə, mənsəb, dadaşım, verməyəcək kimsə sənə;
Rütbəyə, mənsəbə yox səndə ləyaqət, bakılı,
Ey sərəsar bədəni, fikri bətalət bakılı.*

*Öz yerində bir adam etməsə hörmət də sənə,
Kırvələr, pasluşilər etsə hökumət də sənə,
Qardaşın tazə pristav verə zillət və sənə;
Ağadır, döysə səni, çəkmə xəcələt, bakılı,
Ey sərəsar bədəni, fikri bətalət bakılı.*

*...Bu cahan fanidir, bel bağlama, ey kəblə filan,
Ver yesin malını cindar, aşını mərsiyəxan,
Əcnəbilər daşısın neftini milyan-milyan;
Sən özün bir pitiyə eylə qənaət, bakılı,
Ey sərəsar bədəni, fikri bətalət bakılı.*

Səməd Mənsurun sovet dövrü satiralarında ayrı-ayrı konkret şəxslərin tənqidi daha sərt, daha kəskindir...

*Mən deyərdim ki, bu Baba kişidir,
Kişinin köhnəsidir, bişmişidir.
Gözlədim, çıxmadı bir şey Babadan,
Babanın da evi olsun abadan.
İşini qurdaladım, yaş çıxdı,
O da Dadaş kimi oğraş çıxdı.
Dəhri-məxrubədə bəs yoxmu kişi?
Bu cahanın qalib Allaha işi...*

Yaxud:

*Ağlaram gülməli, əylənməli ətvarından,
Gülərəm ağlamalı haləti- kirdarından.*

*Səni Məcnun eləmiş sanki riyasət eşqi,
Anlaşılmaz iki söz etdiyi güftərindən.
O palan layiqi arxan dayanar səndəliyə,
Sanki aləm şaşıyor nitqi-güharbarından...*

Ancaq təbii ki, şairin satirik qələminin qüdrətini, nə qədər doğru deyilsə də, bu “həcvlər” yox, cəmiyyətin ümumi əhval-ruhiyyəsidəki naqisliklərin tənqidi müəyyən edir:

*...Klublar ayda qırx gün bağlanır,
Qulluqçusu həftədə bir yağlanır,
“Kommunxoz”dur, qapısında ağlanır,
Kənd bangıdır, “yox”dan başqa sözü yox.
...Kənd məktəbi bir həsirdir, dörd divar,
Müəllim yox, bir qapıdır, bir açar,
Kənd şurası gördüyünə göz yumar,
Mənzili var, içində bir mizi yox.*

*“Azteeso”dur, dəftəri çox, işi az,
“Narkomsabes”, “sabah gəl”i qurtarmaz,
“Narkompros” cavab verməz, yüz min yaz,
Kooperativdir, qışda getsək, buzu yox.*

Sovet sosialist quruluşunun dəbdəbəli (və yekəxana) ad-abreviaturlar arxasında gizlədilən yalançı, saxta simasını “aşiq dili” ilə verən şair dövlət rəhbərlərinin “karikatur”larını yaratmaqdan da çəkinmir:

*Mirzoyandır, alov yağır gözündən,
Mirbaşirdir, məna çıxmır sözündən,
Qəzənfərdir, qorxar özü-özündən,
Söz soran aşığa Allah yar olsun.*

Lakin, görünür, sovet sosialist dövrü yaradıcılığında Səməd Mənsurun mövcud sosial-siyasi gerçəkliyə ən sərt (və sarkastik!)

reaksiyası “Bacıoğlunun dayıya ərizəsi” və “Dayının bacıoğluya cavabı”dır (1925) ki, bu şeirləri oxuyanda Nəriman Nərimanovun taleyi yada düşür...

Səməd Mənsurun qəzetlərdən, jurnallardan, kitablardan “qovulan” poeziyası ürəklərə, dillərə köçüb yaşamağa başladı. Və beləliklə, xüsusi bir poetik məktəb yarandı ki, sovet dövründə bu məktəbi “dalda”larda davam etdirən söz sahibləri hərdən “burda Səməd Mənsuru da yad edəlim” deməklə ona ehtiramlarını bildirməkdən fəxr duyurdular. Böyük Əlağa Vahid kimi...

Üsyanlar, inqilablar, çevrilişlər gəlib gedir... İnsanlıq isə həmişə qalır...

Səməd Mənsur yaxşı görürdü ki, yeni quruluşla köhnəsi arasında mahiyyətə fərq yoxdur... Və ona görə də deyirdi:

*Gərçi bizlər elədik qibleyi-aləm tərkin,
Təzədən xan, bəy, ağa sizdə də var, bizdə də var.*

*Müstəbidlik başərin mayeyi-zatində imiş,
Qan içən Sümri-dağa sizdə də var, bizdə də var.*

*Derlər: “Ərzi-bəşər axır olacaqdır cənnət”,
Böylə bir zənni-xəta sizdə də var, bizdə də var.*

XX əsrin əvvəllərində elə bir Azərbaycan ziyalısı təsəvvür etmək mümkün deyil ki, millət mövzusunda düşünməmiş, yaxud eyni zamanda söz deməmiş olsun. Səməd Mənsur üçüncü bu, əsas mövzulardan idi...

*Ya Rəbb, öz lütfünü kəsmə millətdən!
Lüf qıl, qurtaraq çəngi-zillətdən!
Bu möhlik yangından saxla islamı!
Etmə bizi məhrum feyzü rəhmətdən!*

Şair yaxşı bilir ki, mənsub olduğu millət yüzillərlə qəflət yuxusuna gedib, dünya işlərindən bixəbər qalıb; indi yavaş-yavaş oyansa da, halı pərişan, əhvalı qarışıq, fikri dolaşıqdır...

*Məqsədin yolları xoflu səhra,
Bir tərəf yanğındır, bir tərəf dərya!
Dəstgir ol sən, ey xalığı-yekta,
Qurtaraq izzətlə bu fəlakətdən!*

Doğrudur, şeirdə Tanrıya müraciət olunur, əsas ümid ondan gözlənilir, lakin şair millətin oyanmasında “xadimi-elmü məarif”lərin, “əhli-qeyrət”lərin rolunu xüsusi qiymətləndirir, onların üzərinə tarixi məsuliyyət düşdüyünü ayrıca qeyd edir:

*Ey olan xadimi-elmü məarif,
Etmə diriğ, hər qədər olsa məsarif.
Xeyir iş görən edər xeyrə təsadüf,
Haqq da razı olar əhli-qeyrətdən.*

Səməd Mənsur milliyətçilik ruhlu şeirlərinin çoxunu bu cür birbaşa, yaxud müstəqim mənalı deyil, özünəməxsus satirik “dil”də daha çox yazmışdır:

*Millətə, sən də ayıl, bir qeyrət et, meydanə çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola zindanə çıx.*

*...Bir yoğun millətpərəst ol, evdə çoxlu-çoxlu yat,
Harda məclis olsa gəl, çox-çox danış xalqı oyat,
Xəlvətə düşdükcə sən vicdanı bir dinarə sat,
Şöhrət axtar, ədlin, insafın, səbatın daşın at...
Böylə boş şeylərdən əl çək, səy qıl bir yanə çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola zindanə çıx.*

Yüzillərlə millətin başını xarab etmiş cürbəcür eşq xəyalları, məhəbbət əfsanələri, indi də “Zinalar”la keflər, “Yolka ətrafi”n-

dakı macərəlar, irəli çıxanların “qeyrət müqəvvası”ndan başqa bir şey olmamaları gələcək barədə də yaxşı heç nə vəd etmir. Və qəzet-jurnalların da oyanışa, tərəqqiyə, “millət olmağ”a çağırışları qulaqardına vurulur...

*“Tuti”ya, əl vurma, millət eşq dünyasındadır,
Eşq dünyasındadır, dilbər təmənnasındadır.*

*...Millət öz karın bilir, sən “Tuti”, çox dad eyləmə,
Boş yerə ağzın yorub bir kəlmə fəryad eyləmə,
Gah gülüb, gah ağlayıb, gah inşad eyləmə...
“Tuti” çaşmış xəlqdən imdad xülyasındadır.
“Tuti”ya, qaç get, bu millət eşq dünyasındadır.*

Şair göstərir ki, belə bir millətin azadlığa çıxması da müsbət heç nə vəd etmir...

*Qaç, oğlan, bizim millət azad olub,
Bizim millət azad olub, zad olub.*

*Hürriyyət nədir çünki, bizlər anlarıq,
Çətin işimizi indi sahmanlarıq,
Vurub çırparıq, döşlərik, yanlarıq;
Bu gün nabalədlər də ustad olub,
Qaç, oğlan, bizim millət azad olub.*

Ancaq bu intəhasız ümitsizlik içərsində hərdən müəyyən təsəlli qiğılımları da görünür. Məsələn, Üzeyir bəyin xidmətləri kimi...

Və şair onu ürəkdən alqışlayır:

*Min təşəkkür bu Üzeyrin bizə xidmətlərinə,
Xalqa göstərdiyi ol səhneyi-qeyrətlərinə!*

...Görə Zərdabi Həsən bəy Üzeyrin hünərin,
Qırx sənə zəhmətinin gör, ey Nəcəf bəy, səmərin.
Durun alqışlayın indi bu günün bəxtəvərin,
Sındırıb çün operettayla cəhalət kəmərin.
Mən də təzim edirəm səhneyi-qeyrətlərinə,
Min təşəkkür bu Üzeyrin bizə xidmətlərinə.

Fikrimizcə, “Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik” də şairin milli hisslərinin, duyğularının təlatümündən yaranmışdı...

Sönük ürəklərə verdin vürudunla sürür,
Demək olar ki, qaranlıq sərhəyə saçdın nur.

...Nə səndən, indi, əzəldə əsərdi, titrər idi,
Sərirə-səltənəti harisani-naməşhur.

Yetimlər sevinər haminin vürudu ilə,
Ləimlər acıyar, qarşı dursa ədl ilə zur.

Adın eşitcək ümumən könüllər aldı sünun,
Üzün görən nigaranlar nigahi oldu sürür.

Edər bu gün bu vürudunu zəiflər təbrik,
Deyər ki, çox yaşa, yoldaş, ol bəzmdə mənsur.

Azərbaycanda mürəkkəb bir tarixi şəraitdə hakimiyyət başına gələn (əslində, gətirilən) milli bir ziyalının böyük işlər görəcəyinə, ən azından millətin yetim-yesirinə yiyə duracağına şair əmin idi. Və bu əminliyində, prinsip etibarilə, yanılmamışdı da... Ancaq sonralar özünün də etiraf etdiyi kimi, “zəmanə alçaqlıq zamanı” idi, Nəriman Nərimanovda günah olmadı...

Səməd Mənsur milliyyətçi olduğu qədər də Sabir, Hadi, Cavid kimi beynəlmiləliyyətçidir. Və onun bu beynəlmiləliyyətçiliyi milliyyətçiliyi qədər dərin, bütün miqyası ilə dərk edilmiş və səmimidir...

“Proletar beynəlmiləliyi”nin hələ sovet “çirkab”ına bulaşmamış bu poetik təzahürünü Səməd Mənsur yaradıcılığı üçün ona görə təbii saymaq olar ki, 1920-ci ildə eyni mövzuda daha mükəmməl şeiri olan “Beynəlmiləliyyət”i yazıb çap etdirdi...

Qalx, ey əlli min dürlü qabarla qabaran ər,
Əzgin əlvin sövlətini aləmə göstər!

İllərcə səni qul edəni məhv edəcəksən,
Hər bir bəşəri kəndinə bilməklə bərabər!
Səs çıxmayacaq, yaxşı demişlər ki, tək əldən,
Dağlar duramaz, cümlə bəşər olsa bərabər.

Məşhur “İnternasional”ın “qalx, ey lənətlə damğalanmış aclar və qullar dünyası!” misralarını (və intonasiyasını) xatırladan bu ifadə tərzini Səməd Mənsurun ümumbəşəri dünyagörüşündən xəbər verir. Çünki öz millətini sevən böyük şair-mütəfəkkir ümumiyyətlə insanlığın taleyinə laqeyd ola bilməz:

Birlik, yenə birlik demiş ərbabi-təsəvvür,
Beynəlmiləliyyət, ucalıq, aləmi-əkbər!

Beynəlmiləliyyətlə dönər cənnətə dünya,
Dünyayə işıqlar saça ol bədri-münəvvər.

Qalx, pərdeyi-cəhli uzağa at göz önündən,
Məruz ola ənzarına ta qayeyi-əhmər.

İnsanların bir qisminin onların daha böyük hissəsini allahsızcasına istismar etməsi, qarışqa kimi tapdalayıb əzməsi insafdan deyil. Və bir halda ki, əzilənlərin birliyi onların xilas yolu, dünyada bərabərliyin, “zövqü səfa”nın “yüksəliş”in rəhnidir, bu birlikdən niyə imtina etməli?..

*Görsün də bu yüksəkliyi, sərvətli utansın,
Onlar ki sanırdı bizi bir muri-mühəqqər.*

*Görsün o mühəqqər necə bir qaplana dönmüş,
Qarşı duramaz kəndisinə əsvətü əsgər.*

*Beynəlmiləliyyət ürəyə zövqü səfadır,
Beynəlmiləliyyət biza yol göstərən əxtər.*

*Çirkindir, əvət, ömr sürürkən ufaq olmaq,
Yüksəlməli, yüksəlməlidir aləmi-digər!*

Kiməsə elə gələ bilər ki, Səməd Mənsur bu cür “proletar beynəlmiləliyyəti” ilə “kapitalizm”dən “sosializm”ə keçirdi... Ancaq elə deyil...

Onun təbiətində, ruhunda sonu görünməyən, hüdudsuz bir romantika vardı. Və “əzənsiz”, “əzilənsiz” bir cəmiyyət (dünya!) görmək istəyirdi. Elə bir cəmiyyət (və dünya!) ki, hələ ancaq Dahilərin xəyallarında qurulur...

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında, mənim bildiyimə görə, Molla Pənah Vaqifin “Görmədim”i ilə Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir”ini ilk dəfə Abbas Çingiz (Abdullayev) müqayisə etmiş, ancaq nədənsə bu şeirlər arasındakı ideya-estetik varisliyin dərinliyinə varmaq əvəzinə, başladığı uğurlu müqayisəni tamamilə absurd istiqamətə yönəlmişdir.

Səməd Mənsur poeziyasının ən yüksək zirvəsi, heç bir mübahisəsiz demək olar ki, məşhur “Həpsi rəngdir” şeiridir. Və tamamilə təbiidir ki, şairin ilk kitabı da (Bakı, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi “Nicat” nəşriyyatı, 1993. Tərtib edəni və ön sözün müəllifi Anar. Redaktor Hacı Hacıyev) məhz bu adla nəşr edilmişdir. Kitabın “Dünyanı “rəng” bilən şair” başlıqlı ön sözündə Anar yazır:

“Səməd Mənsur (1879-1927) ədəbiyyat tarixlərimiz, ədəbiyyatşünaslıq kitablarımız, mətbuat səhifələrində adı az çəkilən, ya

heç çəkilməyən, ya da çəkiləndə illər boyu mənfə səciiyələndirilən başibəlalı şairlərimizdəndir. Hər halda lap son zamanlara qədər belə idi. Onun haqqında az-çox məlumatı olanların belə bildikləri nə idi? Bakıda anadan olub. Azərbaycanın sovetləşməsindən əvvəl şair kimi tanınıb. Sovet dövründə də bir neçə il yaşayıb, şeirlər yazıb və tazə həyata ironik, rişxəndli münasibət bəsləyib. Bir də onu bilirdik ki, Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir” adlı şeiri var və bu şeirdə mürtəcə, bədbin fəlsəfə ifadə olunub”.

Və əlavə edir ki, “bu gün, nəhayət, çox sadə bir hikməti dərk etmişik – bədbinlik heç də mürtəcə, zərərli, ziyanlı demək deyil. Mahiyyəti etibarilə, həyata bədbin, küsgün bir baxışı əks etdirən şeir də yüksək sənət örnəyi ola bilər. Hər halda Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir” şeiri min illik Azərbaycan şeirinin hər hansı bir antologiyasına, söz xəzinəsinə daxil edilməyə layiq bir əsərdir”.

Şeir 1919-cu il martın 22-də qələmə alınsa da, məlum olduğu kimi, 1926-cı ilin mayında çıxan “Ədəbi parçalar” məcmuəsində, özü də maraqlıdır ki, “Klassik ədəbiyyatımızdan” başlığı altında dərc edilmişdir. Və bir tərəfdən, çox böyük maraq doğurmuş, digər tərəfdən, çox kəskin tənqiddə məruz qalmışdı.

“Həpsi rəngdir” Səməd Mənsurun sovet dövründəki ədəbi taleyini (və ümumiyyətlə taleyini) həll edən hadisə olmuş, çox zaman şairin dünyagörüşü, yaradıcılıq metodu barədəki rəsmi ideoloji mövqeyi bütün yaradıcılığı yox, yalnız bu şeir (əsər!) formalaşdırmışdır. Həmin mövqe isə təxminən bundan ibarət idi ki, Səməd Mənsur feodal-burjua təfəkkürlü, sosialist inqilabının nailiyyətlərini görməyən, nihilist, pessimist və mistik şairdir.

20-ci, 30-cu illərdə hər hansı şairə belə, yaxud buna bənzər bir damğa vurulardusa, onun aqibətinin necə olacağı Hüseyn Cavidin, Əhməd Cavadın, Mikayıl Müşfiqin tərcümeyi-hallarından yaxşı məlumdur. Və yəqin ki, bu barədə təfəsilatı ilə bəhs etməyə də artıq heç bir ehtiyac yoxdur...

Lakin sual olunur: “Həpsi rəngdir” şeirində nə vardı ki, yeni yaranmış sovet ədəbi tənqidini (və ümumən sovet ideologiyasını) bu qədər qəzəbləndirmişdi?.. Tədqiqatçılar həmin suala cavab tapmağa çalışmışlar...

Nazif Ələkbərli yazır:

“Tədqiqatçı Abbas Çingiz “Hər şey rəngdir” şeirini Molla Pənah Vaqifin “Görmədim” müxəmməsi ilə müqayisə edir və S.Mənsurun bədbinliyinə haqq qazandırır. A.Çingiz öz məqaləsində yazır: “Görmədim” müxəmməsinin bədbin ruhu “nikbin” Vaqif üçün bir məziyyət sayıldığı halda bəs niyə ağır, əzab-əziyyətli, keşməkeşli bir dövrdə yaşayan S.Mənsur üçün bir qəbahət sayılır və tərkidünyalıq, bədbinlik, intihara çağırış, “ölüm və sərxoşluq himni” kimi qiymətləndirilir?”

“Rəngdir” şeirini təkcə “Görmədim” müxəmməsi ilə deyil, klassik poeziyamızın bir sıra nümunələri ilə müqayisə etmək mümkündür”...

Əlbəttə, mümkündür və belə də olmalıdır. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, Səməd Mənsurun yaradıcılığı, dünyagörüşü zəngin milli (klassik) ənənələrə əsaslanırdı, “improvizasiya” deyildi. Və yaqın ki, “Həpsi rəngdir”i ədəbi sələflik-xələflik baxımından müqayisə etmək üçün ən münasib tarixi fakt da məhz “Görmədim”dir... Ancaq məsələ bunda deyil... Tədqiqatçı Abbas Çingizi düşündürən odur ki, nə üçün sovet ideologiyası Vaqifi qəbul etdi, Səməd Mənsuru isə yox?..

Birincisi, 20-ci, 30-cu illərdə Vaqif, xüsusilə onun “Görmədim”i rəsmi ideologiya səviyyəsində elə də rahat həzm olunmurdu. Və bu “feodal-patriarxal təfəkkürlü” şairi həmin ideologiyaya qəbul elətdirməkdən ötrü çox zəhmətlər çəkilməmişdi... Eləcə də dahi Füzulini!..

İkincisi isə, Vaqifin “Görmədim”i çox əvvəlki dövrlərə aid idi. O dövrlərə ki, sovet ideologiyasının özünün də tənqid hədəfi idi... Səməd Mənsur isə hər şeyin “rəng” (saxta!) olduğunu 20-ci illərin “tribuna”sından deyirdi...

*Uyma, ey dil, xəlqdə yoxdur sədaqət, rəngdir,
Məscidü meyxanə rəng, eyşü ibadət rəngdir,
Mey riya, məşüqə gəşş, hüsnü vəcahət rəngdir...
Rəngdir hər dürlü matəm, hər müsərrət rəngdir,
Anla, ey əbnayi-xilqət, cümlə xilqət rəngdir.*

Səməd Mənsur XIX əsrin sonlarında artıq dünya işlərindən baş çıxaran fəhmli bir gənc idi. Və nəzərə alsaq ki, bu dövrdən etibarən “neft bumu” yaşayan Bakı da mənən-ruhən elə o yaşda, o fəhmdə idi, onda təsəvvür etmək çətin deyil ki, Səməd Mənsurun əhvali-ruhiyyəsi ilə vətəni Bakının ovqatı müxtəlif parametrlər üzrə nə qədər üst-üstə düşürdü...

*Görmədim bir zərri-xalis buteyi-nasutdə,
Mənəvi min ləkə gördüm ləldə, yaqutdə,
Biqərəz insan olur görmək fəqət tabutdə...
Bilmərəm varmı sədaqət aləmi-lahutdə,
Azma, fikrim, cümlə ecazü kəramət rəngdir.*

XX əsrin ilk illəri təhsilini həyatdan alan (özü də necə həyatdan?.. Bir tərəfdə dövlət – imperiyalar, o biri tərəfdə ona qarşı üsyanlar!.. Bir tərəfdə din, o biri tərəfdə ona “qarşı” təriqətlər!.. Bir tərəfdə Allah, o biri tərəfdə allahlıq iddiasında olan növbənöv şeytanlar!..) Səməd Mənsurun müəllimi nə qədər laübalı olsa da, o qədər səmimi idi...

*Hər kəsin Cibrili kəndi qəlbidir, vicdanıdır,
Var isə insafı şəxsin, dinidir, imanıdır,
Bədnihad insanların öz nəfsi öz şeytanıdır...
Lövhi-qəlbi arifin ayatıdır, Quranıdır,
Mabədi övhamıdır, şəriü təriqət rəngdir.*

Və bu laübalı səmimiyyətdən çıxan nəticə o idi ki, İnsan şəxsiyyəti (özünün mürəkkəb psixoloji təbiətilə birlikdə) hər şeyin fəvqündədir. Əgər onun vicdanı varsa... Qalanı, necə deyirlər, “təfərrüat”dır...

*Bir zaman vardı ki, mən həmfikir idim zöhhad ilə,
Sonra gördüm fərqi yoxmuş zahidin cəllad ilə,
Dedim, əyyaş olmalı, ta gün keçə mötad ilə...
Cümlə eyşü nuşi gördüm müxtəlif fəryad ilə,
Anladım ki, zöhdü təqva, eyşü işrət rəngdir.*

“Həpsi rəngdir”də Səməd Mənsurun ən uğurlu metaforalarından biri şair uydurmasına “takılması”dır... Azərbaycan poeziyası tarixində belə cəhdlər, əslində, çox olmuş, “Həpsi rəngdir” müəllifinin Ustadı bir vaxtlar hətta “aldanma ki, şair sözü, əlbəttə, yalandır” demişdi...

Ancaq Səməd Mənsur məsələnin “kök”ünə gedir...

*Qıl təsəvvür bir daha şairlərin xülyasını,
Aşiqi-zarın başında seyr qıl sövdasını,
Qəbri aç, göstər ona Şirinini, Leylasını...
Bir ayılsın da, düşünsün gördüyü röyasını,
“Bax”, deyir, “həqqi, bütün eşqü məhəbbət rəngdi”*

Digər bir mübahisəli məsələ “Həpsi rəngdir” şeirinin yaranmasında hansısa konkret tarixi hadisələrin təsirinin olub-olmamasıdır.

Nazif Ələkbərli, prinsip etibarilə, belə bir təsirin olduğu qənaətindədir. Və ona görə də yazır:

“...19-cu ildə nə olmuşdu, nə baş vermişdi ki, şairin ovqatına güclü təsir göstərmişdi? Qısa müddət ərzində bir neçə Nazirlər Kabinetinin dəyişməsi, Azərbaycan istiqlalı üzərində təhlükə, xüsusilə bolşeviklərin çevrilmiş ərəfəsində xüsusi fəallaşması, Şimaldan Denikin təhlükəsi – bütün bunlar dövrün bədii təfəkkürünə əhəmiyyətli dərəcədə əks olunmuşdur”...

Fikrimizcə, dərin ictimai-fəlsəfi təfəkkürün (və yüksək bədii-metafizik ümumiləşdirmənin) məhsulu olan “Həpsi rəngdir” şeirini bir ilin, nə qədər mürəkkəb olursa-olsun, hadisələrinin doğurduğu ovqatın nəticəsi kimi qəbul etmək doğru deyil... Təyyar Salamoğlunun aşağıdakı mülahizəsi də məhz bu baxımdan bizə mübahisəli görünür:

“Həpsi rəngdir” şeiri S.Mənsurun yaradıcılığının ən müvəffəqiyyətli nümunəsi olmaqla, onun yaşadığı cəmiyyətin, qoynunda dolaşdığı ictimai mühitin çürüklüyünü, mənəvi eybəcərliyini bütün çılpıqlığı ilə təsvir edən bir əsərdir.

...S.Mənsur həyatı dərin müşahidə nəticəsində yaşadığı mühitdə sədaqətliyə, sədaqətə, kərəm əhlinin kərəminə, məsləklilərin məsləkinə, aşıqların eşqinə və s. inanmır, bunların bir rəng olması qənaətinə gəlir”.

Hərçənd Təyyar Salamoğlu şeirin yaranmasına təsir edən konkret tarixi hadisə və ya hadisələrdən deyil, bütöv bir dövrün cəmiyyətinin və mühitinin “eybəcərliyi”ndən, “çürüklüyü”ndən bəhs edir, ancaq bu da əsas sayıla bilməz.

Səməd Mənsurun tədqiqatçılarından Yadigar Mehdiyeva yazır: “...Həyatı tünd rənglərlə görən S.Mənsurun kədəri qabaqcadan duyduğu tarixə əsaslanırdı”.

Fikrimizcə, bu sözlərdə müəyyən həqiqət var. Belə ki, Səməd Mənsur “həpsi rəngdir” deyəndə, doğrudan da, bir ilin, bir dövrün deyil, bütün dövrlərin mənzərəsini, yaxud məzmun-mahiyyətini nəzərdə tutur. Və bu cür miqyaslı ümumiləşdirmə məhdud bir zaman hadisələri üzərindəki müşahidələrin və ya həmin hadisələrin bilavasitə təsirinin nəticəsi ola bilməz...

Çünki fəlsəfi mühakimənin zamanı yoxdur...

“Həpsi rəngdir” isə bütünlükdə fəlsəfi mühakimələrdən ibarətdir...

*Tapmadım aləmdə bir həmdəm ki, olsun biriya,
Görmədim heç kəsdə bir niyyət qərəzdən maəda,
Küllən əbnayi-bəşər öz nəfsinə olmuş fəda...
Nəfsi uğrunda görürsə hər bəla, hər macəra,
“Məslək”ə isnad edər, məslək, dəyanət rəngdir.*

XVIII əsrin sonlarının Vaqifi ilə XX əsrin əvvəllərinin Mənsuru arasında “Görmədim”lə “Həpsi rəngdir”in müqayisəsi kontekstində həyata (və dünyaya) ideya-estetik (metodoloji) baxışda bir fərq varmı?..

“Var!” deyən varsa, “Həpsi rəngdir”də Vaqiflə Mənsurun yalnız ovqat fəlsəfəsini deyil, ortaq poetik leksikonunu da gərəklə görməsin...

*Bilmədim neyçinmiş aləm, bunca da yəsü ələm,
Zövrəqi-ömrün mühiti vərtağan, dəryayi-qəm,
Böylə halda kimsədən bihudədir ummaq kərəm...
Hər gələnlər bulmaq dilər öz nəfsinə asudə dəm,
Arxalanmam kimsəyə, ülfət, rəfaqət rəngdir.*

“Həpsi rəngdir” şeirini daha dərinləndirən anlamaq üçün, elə bilirik ki, bir istinad nöqtəsi də var ki, onu “Talesiz şairin taleyi” məqaləsinin müəllifi Təyyar Salamoğlu göstərmişdir:

“Şəxsi həyatında... nə qədər çox məhrumiyyətlərə məruz qalmışdırsa da, S.Mənsur insan “nəcib xislətli, pak vicdanlı olmalıdır” əqidəsində olmuş, bütün həyatı boyu bu fikrə sadıq qalmışdır... Bütün bunlarsız S.Mənsuru “Həpsi rəngdir” şeirinin müəllifi kimi də dərk etmək qeyri-mümkündür.”

Vaqifin “Görmədim”ində həyatın “metafizika”sından “çıxış yolu” göstərilir, Mənsurda isə, Vaqifdən yeganə fərq odur ki, bu “yol” var...

*İndi ki mümkün deyil ələmdə olmaq kəmyab,
Ey gözüüm qurbanı, saqi, ver genə sağər-şərab,
Ver genə sağər-şərab, ey saqi-yi-alicənab...
Bəlkə, bədənə edə Mənsur rahat iktisab,
Yoxsa, bu ələmdə yoxdur istirahət, rəngdir...*

Şeiri üç nöqtə ilə bitirdim, lakin eyni müvəffəqiyyətlə nida (!..) və ya sualla (?..) da bitirmək olardı... Birinci halda şərab (tərki-dünyalıq!) rənglərdən (saxtakarlıqdan) ibarət dünyadan xilas yolu (“istirahət”) demək olardı, ikinci halda isə bu cür “istirahət”dən də rəngin (saxtakarlığın) növbəti təzahürü kimi imtina etmək mənasına gələrdi.

Şair bunlardan hansını demişdi, deyə bilmərəm...

Ancaq onu deyə bilərəm ki, heç biri sovet ideologiyasını “ustravat” eləmədi. Elə isə “Oktyabr və türk ədəbiyyatı” (1930) kitabının müəllifi bədbəxtdən (və ya onun kimilərindən) niyə inciyirik ki, böyük şairə ölümündən sonra da ölüm hökmü yazmalı olub, bir halda ki, “həpsi rəngdir”?..

“Həpsi rəngdir” bəşər təfəkkürünün çox dərin qatlarından gəldiyinə görədir ki, milli ictimai şüurda bu qədər miqyaslı rezonans verə, bütün dövrlərin və zamanların ideya-poetik hadisəsinə çevrilə bildi.

Və müstəmləkə təzyiqi bir balaca imkan verən kimi dövrün böyük şair-mütəfəkkiri Rəsul Rza öz “Rənglər” silsiləsini qələmə alıb cəsarətlə Səməd Mənsuru xatırladı...

Səməd Mənsurun həm bir şəxsiyyət, həm də bir şair kimi qüdrəti onda idi ki, dediyi sözün üstündə axıra kimi dura bilmişdi...

*Mən dedim “rəng”, yenə rəngi-mükərrər deyirəm,
Rəngdir ərzü səma, bərzəxi məhşər deyirəm,
Rəngdir ruhü bədən, məsnədü çənbər deyirəm,
Duraraq cümleyi-afəqə bərabər deyirəm:
Etirazin mənə, ey tazə cavan, gülməlidir!*

Səməd Mənsurun yeganə “Seçilmiş əsərləri”nin (tərtib edilən): Əliheydər Hüseynov, Təranə Hüseynova, Abbas Abdullayev) “İzahlar və şərhələr”ində göstərilir ki, “Hansı bir türk şairi isə “Həpsi rəngdir” şeirinə tənqidi bir şeir yazmış, S.Mənsur da ona cavab olaraq “Gülməlidir”i qələmə almışdır”... Təəssüf ki, nə həmin “tənqidi şeir”, nə də onun müəllifi “hansı bir türk şairi isə” indi heç kimin yadında qalmayıb, ancaq o “tazə cavan”a “qoca” şair-mütəfəkkirin cavabı tarixə yazılıb:

*Tairi-fikrim ilə göyləri gəzdim yeksər,
Ta görüm ki nə imiş şəmsü kəvakibü qəmər,
Parlayır didəyi-əcubə kimi min əxtər,
Hərə yıldız arayıb bəxtinə, həp ondan əsər,
Gözləyir, mənzərəsi etdi məni zirü zəbər,
Nöh fələkdən hanı bir namü nişan, gülməlidir.*

“Tazə cavan” nə demişdi bilmirik, ancaq “qoca” şair- mütəfəkkir deyir ki, mən hər kəsin imdad gözlədiyi göylərdən də xəbərdaram, oralara da ümid yoxdur... Çünki hələ indiyə qədər bir “namü nişan” verməmiş, nə işin yiyəsi olduqlarını bildirməmişlər... Bu isə o deməkdir ki, onların özləri kimi, onlara bəslənən ümidlər də “rəng”dir...

*Parçalar gördüm uçur hər tərəfə sərgərdan,
Bilmək olmaz belə tədadını milyan-milyan,
Hamı biheysü şüur etmədə daim dövrən,
Ədəmi-nərmü nizam əqlimi qılmış heyran,
Nə demək Əqrəbü Cövza, o həmin, ya Səratən,
Vəhmdir həpsi xəyalat, inan, gülməlidir.*

“Həpsi rəngdir”dəki fəlsəfi idrak dərinliyi (və poemetafizik interpretasiya mükəmməlliyi!) burada da var. Və söhbət sadəcə “var” deməklə bitmir... Nə özünün adını, nə də şeirinin məzmun-mündəracəsini bilmədiyimiz, yalnız Səməd Mənsurun cavabına görə yaddaşlarda qalan anonim şairə - “tazə cavan”a ona görə minnətdar olmalıyıq ki, bir dəfə “Həpsi rəngdir”lə püskürüb “yuxuya getmiş” vulkanı təzədən oyatmış...

*Göyü, əflakı burax, ərzdən et əzmi-kəlam,
Bu nədir fırlanıyor ortada top kimi müdam,
Milyon illər yürüyür, ləmhə də tutmaz aram,
Milyon illər edəcəkdir yenə süğlükdə davam,
Neyçün, aya, nəyə lazım bu təkapu, bu xüram?
Əqlin olsun, necə gör bu dəvəran gülməlidir!..*

Bu misraları oxuduqca mən heç bir şəkk-şübhə etmirəm ki, sovet ideologiyası, həmin ideologiya əsasında həyata keçirilmiş “inqilab” və həmin “inqilab”ın təzahürü olan rəsmi-inzibati idarəçilik sistemi Səməd Mənsuru, öz əcəli ilə bu dünyanı tərk eləməsəydi, ya güllələməli, ya da Sibirdə çürütməli idi...

Səməd Mənsur, bu da bir sirri-xudadır ki, gələcəyə nikbin baxır, hüququn, haqq-ədalətin qələbəsinə inanırdı. “Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim” (1925) də yazırdı:

*Bizim də ölkədə, Əhməd, gələr bir öylə zaman,
Hüquqa malik olar millət, gülər vətənim.
Hüquq! hüquq!.. Nə gözəl şey!.. Yetişməz isə əlim,
Mən ölmüş olsam, hüquqa həsrətimi,
Qızıl qüyuddə mənən çəkən əziyyətimi
O gün məzarıma qoş! Sanma bir ovuc xakim,
O gün vücudunu gözlər o xaki-qəmnakim.
Qoşub məzarımə ver, Əhmədim, bəşarətini,
Duyar qübarım, inan, giryəyi- səadətini!..*

Nizami Cəfərov,
akademik

Görkəmli şəxsiyyətlər Səməd Mənsur haqqında

Səməd Mənsur poeziyasının ən mühüm məziyyətlərindən biri onun, dövrün bütün böyük söz ustaları kimi, iqtisadi, ictimai-siyasi, mədəni-mənəvi aktualıq kəsb edən ən müxtəlif mövzulara müraciət etməsi, milləti, cəmiyyəti narahat edən problemlər üzərində dayanması, onların vaxtında həlli üçün yüksək vətəndaş məsuliyyəti ilə düzgün çıxış yolları arayıb axtarmasıdır.

Səməd Mənsurun fitrətən mütəfəkkir təbiəti onu hadisələrin dərininə, mahiyyətinə çəkir, qeyri-adi fəlsəfi ümumiləşdirmələrə sövq edirdi.

Səməd Mənsur milliyyətçi olduğu qədər də Sabir, Hadi, Cavid kimi beynəlmiləliyyətçidir. Və onun bu beynəlmiləliyyətçiliyi milliyyətçiliyi qədər dərin, bütün miqyası ilə dərk edilmiş və səmimidir...

Nizami Cəfərov,
akademik

Səməd Mənsur “Dünyanı rəng bilən şairdir”. Mahiyyət etibarilə həyata bədbin, küskün bir baxışı əks etdirən şeirdə yüksək sənət örnəyi ola bilər. Hər halda Səməd Mənsurun “Həpsi rəngdir” şeiri min illik Azərbaycan şeirinin hər hansı bir antologiyasına, söz xəzinəsinə daxil edilməyə layiq bir əsərdir.

Ümumiyyətlə Səməd Mənsur poeziyasında ən böyük ustadı saydığı Füzulidən üzü bəri Molla Pənah Vaqif və aşıq şeirindən keçərək Sabir satirasına gələn bir yolu izləyə bilirik.

Səməd Mənsur yeni sovet quruluşunu, xüsusilə bu quruluşun Azərbaycandakı əməllərini satira atəşinə tutub, müstəmləkə olmaq dərdini, sümürülmək bəlasını qələmə alır və həmin bu yeni cəmiyyətin cəzasına məruz qalır.

Anar,
Xalq yazıçısı

Səməd Mənsurun şairlik fəaliyyəti iki xətt ilə davam etmişdir. Birincisi satira, ikincisi romantika. Satirik şeirlərində şair Sabir yolunu tutaraq ictimai xəstəlikləri, köhnə münasibətləri qamçılamağa çalışmışdır.

Səməd Mənsur ciddi, lirik şeirlərində daha hərarətli, daha rəvan təbli şairdir.

Mir Cəlal Paşayev,
Əməkdar elm xadimi, professor

Səməd Mənsur yuxarı dairələrə, yüksək vəzifəli adamlara yaxın olduğundan onların iç üzünü dərinləndirən duymuş, əməllərinə bələd olmuşdu. “Rəngdir” şeirinin gücü də buradan əmələ gəlirdi.

Qılman İlkin,
Əməkdar incəsənət xadimi, nasir

“Səfa”nın ən fəal üzvləri içərisində Azərbaycan teatrında xeyli xidməti olan, səhnəmizə bir sıra tərcümə, təbdil (“Əhdə vəfa”) və orijinal (“Dərviş”, “Cinayət”, “Mükafat” və s.) əsərlər verən Səməd Mənsur xüsusi yer tuturdu. A.M.Şərifzadə kimi böyük bir sənətkarın səhnəyə cəlb edilməsində onun müəyyən rolu olmuşdur. Səməd Mənsurun təhrikilə A.M.Şərifzadə səhnəyə

gəlmiş, “Səfa”da teatr bölməsi müavinliyinə təyin edilmiş və az müddət içərisində istedadlı sənətkar kimi tanınmışdır.

Cəfər Cəfərov,
Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü, teatrşünas

“Satir-aqıt”ın (“Tənqid-Təbliğ”) yaradıcılarından biri də Səməd Mənsur olmuşdur. Bu teatrda təkcə tamaşalar deyil, satirik və yumoristik şeirlər də oxunurdu. Xüsusən belə məqamlarda M.S.Ordubadi, C.Cabbarlı, Ə.Vahidin kupletləri ilə yanaşı, Səməd Mənsurun kupletləri də ifa olunurdu.

Qulam Məmmədli,
jurnalist, salnaməçi

O, səlist təbə malik bir şair idi. Şərq musiqisini bir musiqi müəllimi kimi bilirdi, tar çalırdı, pianino çalırdı, qarmon çalırdı. Bir aşıq kimi saz çalıb oxuyurdu, bir sözlə Səməd Mənsur incəsənətin bütün növlərini özündə birləşdirmişdi.

Məmməd Səid Ordubadi,
Əməkdar incəsənət xadimi, yazıçı

Səməd Mənsur istedadlı simalar arasında başqa yerlərdə də nadir yetişə bilər. Şairlikdən yaxşı musiqişünas, tarçalan və oxuyan idi. Eyni zamanda buxalterliyi mükəmməl surətdə bacarırdı. Səhnədə iştirak etmək qabiliyyəti vardı. Nə çarə ki, çox vaxtsız tərki həyat etdi.

Əliabbas Müznib,
şair, ədəbiyyatşünas

Millətin dərdləri və qayğıları ilə yaşayan ədib Mirzə Cəlil və Sabir yolu ilə gedərək gördüyü təhrif və nöqsanları tənqid edirdi.

Səməd Mənsurun poeziyası əsasən satirik, fəlsəfi, siyasi, parodik və nəhayət lirik şeirlərdən ibarətdir. Onun milli siması, xalqın ağrı-acısı ilə yaşaması elə ilk şeirlərindən görünür.

Səməd Mənsur xalqın taleyüklü məsələlərinə biganə qalmamış, baskarları ifşa etmişdir.

Nazif Ələkbərli,
ədəbiyyatşünas-alim

S.Mənsur vəziyyətə, şəraitə görə dəyişməyi, dondan-dona girməyi saxtakarlıq hesab edir. Mühit, dövr, siyasi düzən dəyişən kimi dünənki soyadlarında olan “iski”ləri bu gün milli “li”lərə çevrilməsini düzgün hesab etməyərək, belələrini tənqid atəşinə tutaraq, bunu cilddən-cildə düşmək kimi dəyərləndirir.

Sələflərində və müasirlərində olduğu kimi, S.Mənsurun da satirik şeirlərində daha çox firıldaqçı din xadimləri, cahil insanlar, məsləkini, vicdanını satan yalançı ziyalılar kəskin ifşa hədəfinə çevrilmişlər.

S.Mənsurun satiralarında yaradıcı ziyalıların bir-biri ilə yola getməmələri, hətta təhqirə keçmələri satirik gülüşlə tənqid olunur, millətin başbilənlərinin yersiz hərəkətləri istehza hədəfinə çevrilir.

Yədulla Ağazadə,
professor

S.Mənsurun başqa dillərə də rəğbəti vardı, amma onları yersiz, lüzumsuz işlətməyin əleyhinə olan publisist Azərbaycan dilinin saflığının qorunmasına, sadə xalq dili ilə zənginləşməsinə diqqət yetirirdi. Ədibin fikrincə hər bir yazıçı millətinin başa düşəcəyi anlaşılıq dildə yazmalıdır. Onun əsərlərində yalnız obrazların öz dillərilə danışdığı hadisələr diqqət mərkəzinə çəkilir, onların tənqid hədəfləri də, özünüifşa mükəllimə və vasitələri də müəyyən məqsədə – millətin mövqeyinin aydınlaşmasına xidmət edirdi.

Qüsurlu hesab etdiyi cəhətləri çəkinmədən tənqid etmək bacarığı S.Mənsurun vətəndaşlıq cəsarətindən, həqiqətpərəstliyindən irəli gələn keyfiyyətdir. Şairin bütün yaradıcılığına hoparaq əsərlərinin əsas qayəsini, ideyasını təşkil edən bu keyfiyyət onu obyektiv mövqeyə malik sənətkar kimi tanıtmışdır.

Yadigar Əsgərova,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

S.Mənsurun satirik şeirlərində dövrün hadisələri satirik, komik dillə təsvir edilir, həyatda olan neqativ cəhətlərlə yanaşı, milli düşüncə stereotipləri formalaşdırılır. Onun bir çox satirik şeirlərində hələ 20-ci ilə qədərki mərhələdə vətəndaş xarakteri nümayiş etdirilir, ölkədə baş verən hadisələrə bununla özünün vətəndaşlıq mövqeyini bildirirdi.

S.Mənsurun satirik qəhrəmanlarının hamısının sanki qulağı səsdə, gözü yoldadır, hər biri nəşə gözləyir, nə işə istəyir, ancaq xalq, millət mənafeyi üçün deyil, şəxsi mənfəəti üçün narahatdır.

Gülşən Ağabəy,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Səməd Mənsurun xeyli çap olunmalı əsərləri, şeirləri və pyesləri vardır. Səməd Mənsur hələ də öz tədqiqatçıları gözləyən sənətkardır.

Sona Xəyal,
yazıçı

S.Mənsur satirası yalnız köhnəliyə, vaxtı keçmiş hadisələrə yönəlmir, daha çox ictimai-siyasi həyatdakı anomaliyalara qarşı çıxır.

Bədirxan Əhmədov,
filologiya elmləri doktoru, professor

Bir naşir idi, nəşrin ötürdü, getdi.
Töxmi-hünərin əkib bitirdi, getdi.
Pürbar nihal idi Səməd, axırda
Barü bərinə verib yetirdi, getdi.
Tarixi-vəfati-Səmədəm bə əbcəd,
Zərbi-ədəd eylədikdə bə sifrü ədəd,
Oldu bu rübai hicri ilə təkmlil:
Tarixi-Səməd adıyla tarixi-Səməd.

Ağadadaş Müniri
şair

Səməd Mənsur poeziyasından seçmələr

*Övzai-fələk, gərđiđi-dövrən unudulmaz,
Nasutdə xakü yəmi heyran unudulmaz,
Torpaq yetirən zümreyi-insan unudulmaz,
Əlqissə, cahan var isə, yəzdan unudulmaz,
Madam ki, var cismi bədən, can unudulmaz.*

*Bir səd qədər qəlb danışır düşvar söz,
Əqlidir xurşidi-rəxşan, pərtüvi-ənavar söz.
Sözdür rizqi-nəfs üçün əsbubi-sülh, alati-cəng,
Qəlbi-məcruhun şafası tiği-cövhərdir söz.*

*Gəl-gəl, ey lalərixiim, bülbüli-şirinsüxənim,
Ömr bağında xəzan oldu gülüm, yasəmənəm,
Çak-çak oldu qəza tiği ilə bəs ki tənəm,
“Pənbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənəm,
Diri olduqca libasım budur, ölsəm kəfənim”.*

*Demə, Mənsur ki, hər nalədürür göftarın,
Nalədən başqa nə gövtarı olar bimarın?
Eşqə sərfeylə, könül, cümlə təvanım, varın,
“Edəməm tərək, Füzuli, səri-kuyin yarın”,
Nə qədər zülm yetirsə, mənə xoşdur vətənim.*

*Əyyami-bahar oldu gülüstan çü ruhi-yar,
Səhra üzü tər lalə çəmən səhnəsi gülzar.
Təcili-bəşəşətlə axar hər tərəf ənhar,*

*Nəğməti hazaran eyləyir xüftəni bidar,
Tez get o fəzaya, eyləmə qəfləti-zinhar.*

*Ya rəbb, öz lütfünü kəsmə millətdən,
Lütf qıl qurtaraq çəngi-zillətdən!
Bu möhlik yanğından saxla islamı!
Etmə bizi məhrum feyzi rəhmətdən!*

*Bir əsr ki, yer səhnəsidir qan ilə əlvan,
Bir vəqf ki, övzainə heyran olur insan,
Bir gün ki, baxan hər tərəfə qan görəcəkdir, qan,
Qarşı duruyor zülmət ilə bədri-dirəxşan,
Qan tökməyə, can verməyə amadədir hər an,
Hər kəs ki, hüququn düşünər, rütbəsin anlar,
Hər kəs eşidər həq səsinə, həq sözün anlar.*

*Sərvət nədir? İnsanlara bir düşməni-qəddar!
Oğlan atadan, qız anadan olmada bizar,
Hər yan həyatı paradır etmədə düşvar,
Ehrəzi-məqamatə odur mania, divar,
Zənginlərin üstə hamı xadim, hamı memar,
Etməzsə bu gün qeyrətimiz gər onu həmkar,
Rabənd olarız həlqeyi-zəncirinə təkrar,
Səbiq kimi qul şəklinə, əlbət, girər əhyar,
İnsan olarız sərvəti məqbul edə bilsək,
Canini silahından əgər dur edə bilsək.*

*Sönük ürəklərə verdin vürudunla sürür,
Demək olar ki, qaranlıq sərəyə saçdın nur.*

*Qalx, ey əli min dürlü qabarla qabaran ər!
Əzgin əlvin sövlətini aləmə göstər!*

*Uyma ey dil, xalqda yoxdur sədaqət, rəngdir,
Məscidü meyxanə rəng, eyşü ibadət rəngdir,
Mey riya, məşuqə gəşş, büstü vəsahət rəngdir,
Rəngdir hər dürlü matəm, hər məşarrət rəngdir,
Anla, ey əbnayi-xilqət, cümlə xilqət rəngdir.*

*Mən dedim “rəng”, yenə rəngi-mükərrər deyirəm,
Rəngdir ərzi səma, bərzəxi məhşər deyirəm,
Rəngdir ruhü bədən, məsnədü çənbər deyirəm,
Rəngdir bütədə, atəşkədə, minbər deyirəm,
Duracaq cümleyi-əfaqə bərabər, deyirəm:
Etirazin mənə, ey tazə cavan, gülməlidir!*

*Ey xilqəti-ruhaniyyə ey Kəbeyi-fikrət,
Hər kəs səni görsə doğulur onda məhəbbət,
Hər kəs edə bir an o dərin gözlərə diqqət,
Olmuş görəcəkdir eşq-rümuza-ti-kitabət,
Qurban sənə, ey sevgili, bu ömri-müvəqqət,
Rüxsarını tədqiq eləyən əhli-bəsirət,
Əzbər qalacaq dildə bu bir beytimi əlbət:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən ey qədi-rəna, üzü süsən, mənim olsan!*

*Ey rəhmli canan, eyləmə ülfətə adət,
Nazınla vüqarın verər ətvarına zinət,
Bihudə gülümsünmə, vüsalında nə ləzzət,
Sıx qəlbimi, yansın cigərim, qanıma qaynat,*

*Cövründə dəri-sirri-nihani mənə baz et!
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!*

*Bir qaç ərbabi-həya bizdə də var, sizdə də var,
Hədəfi-tiri-qəza bizdə də var, sizdə də var.
Bigünah kəsləri məhrumi-səadət eləyən,
Qəlbsiz əhli-səfa bizdə də var, sizdə də var.
Nəfsi-mənhusi için müttəsil hər cildə girən,
Mürdəyi-zövqü səfa bizdə də var, sizdə də var.*

*Derlərsə ki, sən tirmüjə, qaşıkamansan,
Ərvahına aşıqlərinin rəsnəsalansan,
Bir sahiri-ələm, hamıya afəti-cansan,
Sən cism deyilsən, nə bilim, ruhi-nəvansan...
Aldanma, yalandır.*

*Bizim də ölkədə, Əhməd, gələr bir öylə zaman,
Hüquqa malik olur millət, gülür vətənim,
Hüquq, hüquq, nə gözəl şey! Yetişməz isə əlim,
Mən ölmüş olsam, unutma hüquqa həsrətimi,
Qızıl qüyuddə mənən çəkən əziyyətimi.
O gün məzarıma qoş! Sanma bir ovuc xakim
O gün vürudunu gözlər o xaki-qəmmakim
Qoşub məzarıma ver, Əhmədim, bəşarətini,
Duyar qubarım, inan, giryeyi-səadətini.*

*Gəlcək orucluq ayı bir kimsədən utanma,
Xalqa yalanı çox de, lakin özün inanma,
Görsən nişasta köynək, ətrafına dolanma,
Yağlı dilinə baxma, biddir, ona inanma,*

*Ehkamə, dinə bağla min iftiranı, molla!
Yığ başuva avamı, söylə yalanı, molla!*

*Bilməm gözəmi gəldimü, ya ki, dilə düşdüm,
Hər bir işə iqdəm elədim, əngələ düşdüm,
Pis gündə doğuldummu belə pis ələ düşdüm,
Nəysə, yazıq oldum, yeke bir əngələ düşdüm.
Öz qismətimə matəmü heyranəm, a "Tuti"!
Bidad-rəsəm, bisəri samanəm, a "Tuti"!*

*Qanmam bu necə vaxt, nə əyyamdır, Allah?
Əsr əhli hami heyvərədir, xamdir, Allah?
Axır bu nə dindir, bu nə islamdır, Allah?
Mövlud nə deməkdir, bu nə bayramdır, Allah?
Neyçün eləsin xalq bu söhbətləri, ya Rəb?!
Kim saldı arayə belə bidətləri, ya Rəb?!*

*Bundan irəli Novruzu baş eyd sanardıq,
Həmmamə gedib, rəngə, hənayə boyanardıq,
Novruz gününün rütbəsinə yaxşı qanardıq,
Mövludun adın çəkməyə həтта utanardıq,
Yox gənclərin Novruza rəğbətləri, ya Rəb?!
Kim saldı arayə belə bidətləri, ya Rəb?!*

*A qəzetçi, de görüm molla-filanəm, sənə nə?
Mey içən, bəng çəkən, gündə piyanəm, sənə nə?
Kimdir ol təyin edən üstümə qəyyum səni?
Tas quranam, sənə nə, falabaxanəm, sənə nə?
Tutki, hərgün gedərəm Rəştdə həmmamə gecə,
Maladoy dəllək üçün dam quranəm, sənə nə?*

*Söylə, gicəlmisən, nədir, ay dəli Kabla Dostəli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!
And içirəm ki, qorxuvun baysi sənsən, ay kəşi,
Bir de görüm ki, düşmüşən xəvfə nədən sən, ay kəşi?
Təbriz olub məgər Bakı, Mirzə Həsənsən, ay kəşi?
Ya ki, nemestək heç nədən xəvfə düşənsən, ay kəşi?
Bəlkə bizim Şüca kimi qorxudan olmusan dəli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!*

*İntelgentik, gözəl oğlanlarıq,
Heç qəzetə, jurnala aldanmırıq.
Zəhməti-üzma çəkib, aldıq ülum,
Texnika, tibb, elmi-hüququ nücum,
Dari-ticarə bizə olmazmı dum,
Bizlərə bəndə necə olmaz ümum?
Xalqa bu gün xacələrik, xanlarıq,
İntelgentik, gözəl oğlanlarıq.*

*Ey tiği-zalim ilə o Qars doğrananları,
Vey ac, susuz, himayəsiz, evsiz qalanları!
Fəryadınız yetərsə fələklər qulağına,
Odları yaxsa ahınızın asimanları,
Qafqazlılar qulağına yetməz fəğanınız,
Bikar bizdə kimdir eşitsin fəğanları?
Hər millətin həyatına baxsan olub onun
Ruhani, əğniya, ürəfa paşibanları.*

*Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.
Övlad deyil, sən mənə bir dərdisər oldun,
Mən dərbədəyə başdan-ayağə zərər oldun,
Getdin, oxudun uşqulada, bəxtəvər oldun.*

*Sarsaqdadın, ay əqli gödək, dəngəsər oldun,
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətə axır əlin bənd.*

*Ay mirzə filankəs,
Bizdən ümidin kəs,
Məktəbdə iris sat,
Şagirdləri aldat,
Al tetradi pulsuz,
Sat onlara, yolsuz,
Eylə nə bilirsən,
Dinməz sənə bir kəs.*

*Ey inteligent, çıx, uzaq ol, qarı anandan,
Çox istə beş-on bistini, dinarı, anandan.
Çox da otuz il zəhmətini çəkdi dayandı,
Məktəblərə qoydu səni odlarına yandı,
Təliminə xərc etdi, özü ac da dayandı,
Çox da evini özünə axır yuva sandı,
Sən indi diriğ et quru kandarı anandan,
Ey “diplomat” oğlan, uzaq ol, qarı anandan.*

*Ağrın alım, boynu qıraxmallı bək,
Bəsdi sataşdın yekəsaqqallara.
Rövzəxana, mollaya etmə hənək,
Dəymə dəxi unçuya, baqqallara!
Sən get öz əngəllərivi pak elə,
Baqqalın eybi hamıya faşdır.*

*Millətə, sən də ayıl, bir qeyr tək meydana çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola rindanə çıx!*

*Çayçıya şagird ol, qəmindən min musurman ağlasın,
Sonra tüllab ol, əlindən halvasuzan ağlasın,
Bir zaman Qəzvində qal, qıl siğə, nisvan ağlasın,
Rövzəxan ol, min yalan söylə ki, el qan ağlasın,
Sal əbanı, mənbər üstə qıncana-qıncana çıx,
Millətə, sən də ayıl, bir qeyri tək meydana çıx!*

*Piyalə verdi mənə duş bir nigari-pərişan,
Başımı qıldı içən tək o zəhrimar pərişan.
Nədənsə lapdan hələ, mən də şair olmağı sevdim,
Qapıb qələm də “dedim şeri-abdar” pərişan.
Dedim ki, ey dili-qafıl, öylə bəhr tapım ki,
Həsəddən ağlaya “Pompuş” həmişə zar pərişan.*

*Birdən-birə islam əcəb bəxtəvər oldu,
Şamidi günü yazığın, indi səhər oldu.
Yağmışımı maarif yağışı şəhrə və kəndə
Kim, xalq, hamı əşardə sahib hüner oldu?
Min-min qələm əhli törənib çapükü çalak,
Kim istədisə, sahibi-təbü əsər oldu.*

*Qeyrət nəyə lazım, bizə bir ad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.
Dum seçkisi gəldi, niyə əhrar seçilsin?
Hər kim ki, onun nefti, pulu var, seçilsin,
Pullu kişilər hər yerə təkrar seçilsin,
Hər yerdə gərəkdir yenə onlar seçilsin.
Çünki bizə bu seçkidə bir ad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.*

Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
 “Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!
 Söyüşün, görsənə şücaətiniz,
 Söyüşün, vazeh ola qeyrətiniz,
 Söyüşün, kəşf ola nəcabətiniz,
 Söyüşün, artıq ola hörmətiniz,
 Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
 “Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

Gəldi ramazan, ərseyi-meydan mənim olsun!
 Bir ay başabaş süfreyi-əlvan mənim olsun!
 İllərcə müridim yaşasın, can sənin olsun,
 Hər il ramazanda belə ehsan sənin olsun,
 Cənnətdə hamı huriyü qılman sənin olsun,
 Ancaq gecələr dolma, fisincan mənim olsun!
 Onyaşlı, qaraqaşlı Tükəzban mənim olsun!

“Tuti”, indi şairəm, dünyadə heç kəs bilməsin,
 Olmuşam söz yazmağa amadə, heç kəs bilməsin,
 Məhrəmi-raz ol məni-dilşadə, heç kəs bilməsin,
 Müstəidəm indi mən hər zadə, heç kəs bilməsin,
 Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
 Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhi bəyan.

Sinəm atəşkədə, bir parça şərərdir qələmim!
 Mənbəi-büxl ürəyim, aləti-şərdir qələmim!
 Təkcə bir şairi-bivahiməvü pürhünərəm,
 Min oxa süngüyə, şəmşirə dəgərdir qələmim.
 Kəndimi “xadimi-millət”, deyə öysəm, yaraşar,
 Rəhmümayi-rəhi-əbnayi-bəşərdir qələmim.

Yeksər qarışib bu gecə qanqalım, a Molla!
 Qalx, bir cana gəl, dur qadanı alım, a Molla!
 Əvvəl varidin dipdiri meydanda könüllü,
 Jurnalçı, nəsihətçi, nəçi, “mollayi-milli”,
 İndi niyə oldun belə sən, aybaşı külli,
 Çallaşdı qəmindən qara saqqalım, a Molla!
 Qalx, bir cana gəl, dur qadanı alım, a Molla!

Görsəm aclıqdan çıxır canın, kasıb,
 Övcədir əflakə əfğanın, kasıb,
 Bir bölük acdır qız-oğlanın, kasıb,
 Vermərəm, un olsa dərmanın, kasıb,
 Özgə yerdən get özünçün tap əlac,
 Bilmirəm mən qal və yakim, qalma ac.

Bilmirəm “yexnəmizin” işləri yaş oldu niyə?
 Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?
 Fələki-ruysi yəh qıldı onu xanənişin,
 Döndərib dul qarıya, aldı əlindən hər işin,
 O ki top atəşinə tutmadı Məşhəd günəşin?!
 Gündən ürkən, gözü kor, köhnə xoffaş oldu niyə?
 Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Dövlətli, danırsan bu kimi haqqı nədən sən,
 Kim, məşəri-insanə nə cansan və nə tənsən.
 Axmış qan, əzilmiş bədəmindən yapılan ol
 Dövlət denilən meyyitə bir qanlı kəfənsən.

Kəndlilər, iranlı təksizdə bəyə dustaq olun,
 Bəy desə sarsaq olun, bigöftü sarsaq olun.
 Xanü bəy, dövlətli yer-yurdun bütün Allahıdır,
 Kim deyir ki, siz gəlib iranlıdan qoççaq olun?!

Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri

Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov (Səməd Mənsur) 1879-cu il yanvar ayının 31-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur.

- 1889** - Bakının hamamçılar məscidindəki məhəllə mollaxanasında təhsilə başlamış, Molla Səttardan, sonra isə Molla Ağababadan dərs alaraq ərəb və fars dillərini mükəmməl öyrənmişdir.
- 1891** - Rus-tatar məktəbində təhsil almışdır.
- 1895** - Rus - tatar məktəbini bitirmişdir.
- 1897** - Ağabala Quliyevin dükanında xəzinədar işləmişdir.
- 1900** - Dostlarının köməyi ilə Rəsulov qardaşlarının idarəsində işə düzəlmişdir.
- 1910** - "Səfa" maarif cəmiyyətinin yaradıcılarından biri olmuşdur.
- 1911** - Balabəy Aşurovun idarəsində mühasib işləmişdir.
- 1912** - "Səfa" mədəni-maarif cəmiyyətinin avqustun 14-də çağrılan birinci iclasında cəmiyyətin üzvü seçilmişdir;
- "Səfa" mədəni-maarif cəmiyyətinin teatr bölməsinin rəhbərləri olmuşdur;
- Türk yazıçısı Şəmsəddin Saminin "Gəvəyi-ahəngər" pyesini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

- 1913** - Yanvarın 25-də Baxmatyevin "On ikinci il" pyesinin (tərcüməçi İbrahim Qasımov, rejissor Hüseyn Ərəblinski) tamaşasında iki rol: həm general Yermolov, həm də general Baqration rolunu ifa etmişdir;
- Martın 9-da "Nicat" teatr truppası tərəfindən Mehdi bəy Hacıbababəyovun tərcüməsində Henrix Heynenin "Əlməsur" tamaşasında çıxış etmişdir;
- Oktyabrın 30-da S.Mənsurun quruluşunda Şəmsəddin Saminin "Dəmirçi Gavə" əsərinin ilk tamaşası olmuşdur;
- Noyabrın 15-də Tağıyev teatrı binasında Nəcəf bəy Vəzirovun ədəbi fəaliyyətinin 40 illiyinin keçirilməsinin əsas təşkilatçısı olmuşdur;
- Türk yazıçısı Şəmsəddin Saminin "Əhdə-vəfa" pyesini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir;
- Nəcəf bəy Vəzirovun yubiley gecəsində C.Zeynalovun rejissorluğu ilə tamaşaya qoyulmuş "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük" tamaşasında tacir Hacı Salman rolunu oynamışdır.
- 1914** - Noyabr ayında yaradılmış "Tənqid gecələri" ədəbi dərnəyinin üzvü olmuşdur.
- 1915** - D.Bünyadzadə, M.Ə.Rəsulzadə və b. ilə birlikdə yetim və yiyəsiz uşaqlar üçün "Səfa" məktəbi açmışlar.
- 1916** - "Ədəb yurdu" cəmiyyətində çalışmışdır;
- Fevral ayında "Nicat" cəmiyyətinin idarə heyətinin üzvü seçilmişdir;
- Oktyabr ayında "Ədəb yurdu" cəmiyyətinin iclasında "Ağsaqqallar şurası"na üzv seçilmişdir.
- 1917** - "Turan" mətbəəsini yaratmışdır.

- 1918-1919** - Həftəlik “Şeypur” satirik jurnalının nəşri olmuşdur;
- “Hümmət” firqəsinin orqanı olan “Azərbaycan fəqərəsi” qəzetinin çıxmasına köməklik etmişdir.
- 1919** - Bakıda Seyid Hüseynin rəhbərliyi ilə yaradılmış “Yaşıl qələm” cəmiyyətinin fəxri üzvlərindən biri olmuşdur;
- Fransız yazıçısı Oktan Briyonun “Jan Pol” pyesini tərcümə etmişdir.
- 1922** - Dövlət Plan Komitəsinin işlər müdiri vəzifəsində işləmişdir;
- Ali İqtisadi Şuranın orqanı olan “İqtisadi xəbərlər” məcmuəsində maliyyə və təsərrüfat müdiri vəzifəsində çalışmışdır.
- 1923** - “Dövlətin təhsili və təsiri” kitabı çap olunmuşdur.
- 1925** - Azərbaycan ədəbiyyat Cəmiyyəti təftiş komissiyasının üzvü olmuşdur.
- 1927** - Yanvar ayının 2-də Bakıda vəfat etmişdir.
- 1993** - Xalq yazıçısı Anarın tərtib etdiyi “Həpsi rəngdir” şeirlər kitabı çap olunmuşdur.
- 2000** - Nazif Ələkbərlinin “Bir ömrün rəngləri: Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılıq səhifələri” kitabı çap olunmuşdur.
- 2003** - Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun elmi şurasının 14 fevral 2003-cü il tarixli 2 sayılı iclasında vaxtilə Əliabbas Müznibin tərtib etdiyi S.Mənsurun “Birinin bayramı, birinin matəmi” kitabının çap edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir;

- “Birinin bayramı, birinin matəmi” kitabı “Nurlan” nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuşdur.
- 2006** - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə “Səməd Mənsur. Seçilmiş əsərləri” kitabı çap olunmuşdur.
- 2008** - Xatirəsinin əbədləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti sərəncam imzalamışdır;
- M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı Sona Xəyalın nəşrə hazırladığı “Səməd Mənsur. Əsərlər” kitabı çap olunmuşdur.
- 2010** - Suraxanı rayonunun Əmircan qəsəbəsində yaşadığı binada baralyefinin açılış mərasimi olmuşdur. Barel-yefin müəllifi tanınmış heykəltəraş Zeynalabdin İskəndərovdur.
- 2016** - Varşavada keçirilən Azərbaycan-Polşa IV Beynəlxalq Elmi Konfransında Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun əməkdaşı Gülşən Ağabəy “Səməd Mənsur satirasında vətəndaşlıq” adlı məruzə ilə çıxış etmişdir.
- 2017** - Akademik Nizami Cəfərovun “Səməd Mənsurun poeziyası” kitabı çap edilmişdir.

I HISSƏ

Əsərləri

Kitabları

1923

1. Dövlətin təhsili və təsiri: 3 pərdədə faciə / Səməd Mənsur.- Bakı: [s.n.], 1923.- 40 s. (Ərəb əlifbasında).

1993

2. Həpsi rəngdir: şeirlər / Səməd Mənsur; tərt. ed. və ön söz müəll. Anar; red. H.Hacıyev.- Bakı: Nicat, 1993.- 32 s.

Kitabın içindəkilər: Anar. Dünyanı “Rəng” bilən şair; Həpsi rəngdir; Gülməlidir; Bakılı; Şair çoxalıb; Söz; Qan; Mərsiyəxan deyir; Bilmə; Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim; Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm; Bir rəngli-boyalı qadına; Naz et; İki aşığın deyişməsi; Mir Bəşir Qasımova ithaf; Bacıoğlunun dayıya ərizəsi; Dayının bacıoğluya cavabı; Füzuliyə təxmis; Hacıağa Abbasova; Ərdəbildəndir; “Mənim” kəlməsi; Sən mənim olsan; Soyuq dedikcə soyuq bir şübatın axşamı mən; Bizdə də var, sizdə də var!; Bakı şairi Ağadadaş Münirinin Səməd Mənsur haqqında rübaisi; Səmədin vəfatına dair maddeyi-tarix.

2003

3. Birinin bayramı, birinin matəmi / Səməd Mənsur; topl. və tərt. ed. Ə.Müznib; transfoneliterasiya, nəşrə hazırl. və ön sözün müəll.: S.Xəyal Hacıyeva, M.M.Əliyev; red.: M.Adilov; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutu.- Bakı: Nurlan, 2003.- 70 s.

Kitabın içindəkilər: Ön söz; Müznib Ə. Səməd Mənsur.

Taziyanə; Vahidə ithaf; Qəzəl; Həpsi rəngdir; Söz; “Şahnamə”-dən; İranda məclis seçkisi; Əksi-şahana; Firdovsinin “Şahnamə”-sindən; Qələmimə bənzətmə; Vahid Rusiyaya ithaf; Güzgü; Firqələrə; Cavan doktorlarıq; Cavan həklimlerimizə; Füzuliyə nəzirə; Qaçmaq günüdür; Səlyanda bizim “ameden” komisara; İranlılar marşı; Dedi, dinmə, öyünmə, yəhu! Yürəgimi dağlayırsan; Yəznə, yəni Nikolay dayı; Azad olub; Millət xəbərləri: Dövlətliyə; Qolçomaqlar, götür ver; Kəndlilər, ayılmayın; Dər del daş; Palanəş digərət; Minacat; Dad yarımçıq əlindən; Bulanıq suda; Təxəyyürat. Bu cümələrdən; Nikolay dayıya; Gəl-gəl, ay müştəri, məslək satıram; Sipəndari-əzəm; Bakı milli komitetinin vəfatı münasibətilə; Zəbani-hal; Hazırlıq; Şalban; Rövzəxan; “İski”lər, “Of”lar, “Li”ləndilər; Bəşarət; Müsəlman ustası; Bir möminin Avropalıya xitabı; İnşallah: Alçaq deyir ki; Xırda tüccar deyir ki; Cavanlarımız deyir ki; Milyonçularımız deyir ki; Molla deyir ki; İnteligen deyir ki; Ricalı-hökumət deyir ki; Aktyor deyir ki; Əhli-qələm deyir ki. Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə; Balaxanı mənəm-mənəm deyənlərinə töhfeyi-əbədi; Müsahibə: Milyonçunun xitabı; Əhli qələmin cavabı. Balaxanədən; O nədir?; Lokarno; Yaşasın; Ya şeyx!; “Balıq allah” və onun bəndələri: Çarşablı qadınlar; Birinin bayramı, birinin matəmi!; Yaz fəslə; İki şəhər: Ləngərud şəhri; Bakü şəhri. Çaxır; Arif, bana ban! [Arif, mənə bax!]; Bulvar qəhrəmanları.

2006

4. Seçilmiş əsərləri / Səməd Mənsur; tərt. ed.: Ə.Hüseynov, T.Hüseynova, A.Abdullayev; [buraxılışa məsul. Ə.Güləliyev].- Bakı: Şərq-Qərb, 2006. - 248 s.- (Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı).

Kitabın içindəkilər: Abdullayev Abbas, Hüseynova Təranə Şair, aktyor, dramaturq...; **Lirik şeirlər:** Qəzəl; Qələmdir; Söz; Təxmis; Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə; Mürgi-can olmuşsa; Qəzəl; Qərəz; Etsə rəhm; Unudulmaz; Əşar; Milli nəğmə; Qan; Millət rəislərinə; Yəs və təəssür; Sərvət; Yoldaş Nərimanov vüruduna

təbrik; Beynəlmiləliyyə; Həpsi rəngdir; Gülməlidir; Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azərə; Sən mənim olsan; Naz et; Bizdə də var, sizdə də var; Bir rəngli, boyalı qadına; Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim. **Satirik şeirlər:** Ərbəin qurtarmaq münasibətilə; A “Tuti”!; Ya Rəb!; Mərsiyəxan deyir; Köçmək niyə?; Gözəl oğlanlarıq; Qars fəlakətçədələrinə ixtar; Atanın oğlu ilə davası; Səd şükr; Qarı anandan; Boynu qıraxmallı bək; Meydanə çıx; Pərişan; Şair çoxalıb; Gərəkdir; Söyüşün; Mənim olsun; Məşahirdən biri; Qələmim; Molla Nəsrəddin əmiyə; Un bölgüsü; “Yeznə”, yəni Nikolay dayı; Millət xəbərləri; Məslək satıram; Olur olsun; Qaçmaq günüdür; Hazırlıq; İrandan nəvə; “İski”lər, “Li”ləndilər; Bakılı; Bənzətmə; Həmmalsəvar; Bəşarət; Bir möminin Avropalıya xitabı; “Vahid Rusiya”ya ithaf; İnşallah; Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə; Müsahibə: Milyonçunun xitabı; Əhli qələmin cavabı; İki aşığın deyişməsi; Bacıoğlunun dayıya ərizəsi; Dayının bacıoğluya cavabı; O nədir?; Lokarno; Yaşasın!; Cavan həkimlərimizə; Ya şeyx!; Çarşablı qadınlar; Yaz fəsli; Bulvar qəhrəmanları. **Pyeslər:** Maarif; Cinayət; Dərviş; Rəzalət səbəbləri; Mükafat; Aktyor; Felyetonlar və məqalələr: Molla Bayquşquluya bir neçə söz; Bu düynü kim açə bilər; Koskosa; Tamaşaqabaq və yaxud kəmxərə Balanişin; Ey dad Şümür əlindən; Amma... yenə görməyəcəksən!; “Nicat” cəmiyyəti haqqında; Mən deyən oldu, olmadı?; Ver bangını!; Təbim gələndə; Kərbəlayı Yaftuməli, yaxud xatəmül-məşahir; Son ədəbiyyati-cədidəmiz sərəmədəni; Divar ədəbiyyatı; Bakı, 11 iyun; Bakı, 25 ramazan əl-mübarək; Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük; “Sovqat”, yaxud böyürtkən; “1917-noviy qod” münasibəti ilə “Bürhani-həqiqət”, Ziyalılarımız; Altı ay; Əsgərlik; Qrammofon; Tiflis duması; Barışılar; Nə var? Nə yox?; Bir gün; Gürcüerməni vuruşması; Birinin bayramı, birinin matəmi; Övladıma vəsiyyətlərim; İzahlar və şərhlər.

2008

5. Əsərlər / Səməd Mənsur; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutu; nəşrə hazırl. və ön sözün müəll. Sona Xəyal.- Bakı: Nurlan, 2008.- 144 s.

Kitabın içindəkilər: Xəyal, Sona. Ön söz; **“İqbal” qəzetindən:** Söz; Füzulidən təxmis; Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə; Qitə; Etsə rəhm uftadələr halına piri-meyfuruş; Övzayi-fələk, gərdişi-dövrən unudulmaz; Yıxdı islam evini pəncəyi-qəddar, qərəz. **“Bəsirət” qəzetindən:** Güzgü; Firqələrə; Nə qədər ki, firqələrin işi böylədir ki, bəd nəzərdədir; Füzuliyə nəzirə; Yəs və təhəssür; Yəs və təəssüb; Beynəlmilliyət. **“Tuti” qəzetindən:** A Tuti; Köçmək niyə; Mərsiyəxan deyir; Aldanmaırıq; Qars fəlakətçədələrinə əxtar; Atanın oğlu ilə davası; Mirzə Məarif; Qıraxmallı bəy; Təzmin; Meydana çıx; Gərəkdir; Səhneyi-qeyrətlərinə; Qarı anandan; Mənim olsun; Söyüşün; Gödən; Unutma; Yad et; Təzmin; Vahidə ithaf; Qələmimə bənzətmə; Molla Nəsrəddin əmiyə!; Əl vurma, nəşədən düşər; Un bölgüsü; Xəbər gəldi çıxacaq; Molla Nəsrəddin çıxdı; İrandılar marşı; Yeznə, yəni Nikolay dayı; Azad olub; Millət xəbərləri; Bu cümələrdən; Salyanda bizim “Ameden” komissara; Nikolay dayıya; Gəl-gəl ay müştəri, məslək satıram; Sipəndari-əzəm; Bakü milli “komiteti”n vəfatı münasibətilə; Nəzirə; Vedrə. **“Şeypur” jurnalından:** Qaçmaq günüdür; Əbani-hal; Şalban; Rövzəxan; “İski”lər, “ov”lar, “Li”ləndilər; Taziyanə; Yaraşılıq ceyranıma töhfə; Bəşarət; Müsəlman ustası; Bir möminin Avropalıya xitabı; Vahid Rusiyaya ithaf; İnşallah: Alçaq deyir ki; Xırda tüccar deyir ki; Cavanlarımız deyir ki; Milyonçularımız deyir ki; Molla deyir ki; İntelligent deyir ki; Ricalı-hökumət deyir ki; Aktyor deyir ki; Əhli qələm deyir ki. Hazırlıq; Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə; Balaxanı mənəm-mənəm deyənlərinə töhfəyi-əbədi; Müsahibə: Milyonçunun xitabı; Əhli qələmin cavabı; Balaxanıdan. **“Molla Nəsrəddin” jurnalından:** O nədir?; Lokarno; Yaşasın!; Cavan həkimlərimizə; Cavan doktorlarıq; Əksi-Şahanə; Firdovsinin Şahnamə-

sindən; İranda məclis seçkisi; “Şahnamə”dən; Yaz fəsli; Çaxır; Arif, mənə bax!; Bulvar qəhrəmanları. **Müxtəlif mənbələrdən:** Həpsi rəngdir; Qəzəl; Gülməlidir; Bakılı, Şair çoxalıb; Qan; Bilmə; Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim; Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm; Bir gəngli-boyalı qadına; Naz et; İki aşığın deyişməsi; Bacıoğlunun dayıya ərizəsi; Dayının bacıoğluya cavabı; Hacığa Abbasova; Ərdəbildəndir; “Mənim” kəlməsi; Sən mənim olsan; Soyuq, dedikcə soyuq bir şübatın axşamı mən; Öz nəfsimə mən itab edərdim; Bizdə də var, siz də də var; Ustadi- möhtərəm Əbdülxaliq Yusif Əfəndiyə; Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azərə; Əyyami-bahar oldu gülüstan çü rüxi-yar; Həzar şükr könül mövsimi-bahar olacaq; Mündəricat.

6. Şeypur: Həftəlik satira jurnalı / Redaktoru M.Ə.Sidqi; naşiri Səməd Mənsur.- Bakı, 1918-1919.- 8 s.

Dövri mətbuatda dərc olunmuş əsərləri

Şeirləri

1912

- 7. Ah! Oldu xəzan gülşəni-əfkari...** / Səməd Mənsur // Sədaye həqq.- 1912.- 21 avqust.- № 130.- S.3.
8. Qələmdir / Səməd Mənsur // Tazə xəbər.- 1912.- № 68, 5 avqust.
9. Özümə nəsihət / Səməd Mənsur // Sədaye həqq.- 1912.- № 102, 17 iyul.

1913

- 10. Ərbəin qurtarmaq münasibətilə** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1913.- № 524, 9 dekabr.
11. Füzulidən təxmis: [Füzulinin “Pənbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənim” qəzəlinə] / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1913.- № 524, 9 dekabr.
12. Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə: [Seyid Əzim Şirvaniyə] / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1913.- № 524, 9 dekabr.
13. Söz / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1913.- № 467, 30 sentyabr.
14. Təxmis / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1913.- № 479, 14 oktyabr.

1914

- 15. Cami-meydan əhli-hal istər ki, olsun eşqə ram** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 579, 16 fevral.
16. Etsə rəhm uftadələr halına piri-meyfuruş / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 630, 18 aprel.

17. **Əşar: Əyyam bahar oldu** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 653, 15 may.- S.3.
18. **Qərəz** / Səməd Mənsur // İqbal.- 1914.- № 580, 17 fevral.
19. **Qəzəl** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 573, 9 fevral.
20. **Qitə** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 576, 12 fevral.
21. **Mürği-can olmuşa** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 568, 3 fevral.
22. **Unudulmaz:** [Yusif Nəbi Əfəndinin “Unudulmuş” qəzəlinə cavab] / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1914.- № 640, 30 aprel.

1915

23. **A Tuti** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 2, 3 yanvar.
24. **Ağrın alım** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 14 mart, № 12.- S.1.
25. **Aldanmaıq** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 5, 24 yanvar.
26. **Atanın oğlu ilə davası** / Pompuşalı (Bülbüləli) (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 7 fevral, № 7.- S.2.
27. **Biz müsəlmanlarda hansı iş var ki, yarımçıq qalmasın?:** (Keçən nömrənin sonu) / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 22.- 23 may.
28. **Boynu qraxmallı bək** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 12, 14 mart.
29. **Demərəm** / Pompuşalı (Bülbüləli) (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 21 fevral, № 9.- S.3.
30. **Ərbein qurtarmaq münasibətilə** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 10 yanvar, № 3.- S.2.
31. **Gərəkdir** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 18, 25 aprel.- S.1.
32. **Gödən** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 30, 18 iyul.

33. **Gözəl oğlanlarıq** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 5, 24 yanvar.- S.2.
34. **İki şəhər** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 11 aprel.
35. **Köçmək niyə?** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 4, 17 yanvar.
36. **Qarı anandan** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 22, 23 may.- S.1-2.
37. **Qars fəlakətçələrinə əxtar** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 6, 31 yanvar.
38. **Məhtər nəimə** / Mənsur Əyyar (Səməd Mənsur) // Babayi Əmir.- 1915.- № 14.- S.6.
39. **Meydana çıx** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 14, 28 mart.- S.1-2.
40. **Mənim olsun:** Qardaşım Ə.Düdük cənablarına / Molla Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 28, 4 iyun.
41. **Mərsiyəxan deyir:** Avazeyçi de görüm: Molla filanan sənə nə? / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 17 yanvar, № 4.- S.5.
42. **Milli nəğmə:** [Səttarxan havasında] / Səməd Mənsur // Tuti.- 1915.- 11 aprel, № 16.- S.1.
43. **Mirzə Məarif** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 9, 21 fevral.
44. **Molla** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 3, yanvar.
45. **Olsun** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- 4 iyul, № 28.
46. **Pərişan** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 15, 4 aprel.
47. **Səhneyi-qeyrətlərinə:** [Üzeyir bəy Hacıbəyliyə həsr olunmuşdur] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 20, 9 may.
48. **Söyüşün** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 26, 20 iyun.
49. **Şair çoxalıb:** [Saqibə töhfə] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 17, 18 aprel.- S.2.

50. Təzmin / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 19, 2 mart.

51. Unutma / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 42, 30 oktyabr.

52. Üzeyir bəyə / Səməd Mənsur // Tuti.- 1915.- 5 sentyabr.

53. Ya Rəb! / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 3, 10 yanvar.- S.5-6.

54. Yad et / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 43, 8 noyabr.

1916

55. Qələmimə bəzətmə / Mütəşair (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 38, 5 noyabr.

56. Məşahirdən biri / Kəndli (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 24, 23 iyun.- S.5-6.

57. Molla Nəsrəddin əmiyə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 46, 31 dekabr.

58. Təzmin / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 26, 9 iyun.

59. Vahidə ithaf / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 31, 1 sentyabr.

1917

60. Azad olub / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 15, 9 may.

61. Bakü milli "komiteti"nin vəfatı münasibətilə / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 21, 29 iyun.

62. Bu cümələrdən / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 16, 21 may.

63. Əl vurma nəşədən düşər / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 2, 14 yanvar.

64. Əlifbaya / Köhnə Filosof (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1917.- 20 aprel.

65. Gəl-gəl, ay müştəri, məslək satıram / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 19.- 15 aprel.

66. Həmməlsəvar / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1917.- 30 noyabr, № 7.- S.4.

67. Xəbər gəldi çıxacaq: Molla Nəsrəddin əmiyə xeyirxahanə bir bəyanat / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 4, 28 fevral.

68. İranlılar marşı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 7, 18 fevral.

69. Millət xəbərləri / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 15, 9 may.

70. Molla Nəsrəddin çıxdı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.-1917.- № 7, 18 fevral.

71. Mükəlimə / Mığ-mığ (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1917.- 20 aprel.

72. Nəzirə / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 8, 25 fevral.

73. Olur olsun / Rəiyyətin Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 19, 5 iyul.

74. Orucluq gəlir / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1917.- № 19.- S.3.

75. Salyanda bizim "Ameden" komissara / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 16, 21 may.

76. Sipəndari-Əzəm / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 20, 2 iyul.

77. Un bölgüsü / Kəndli (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 3, 21 yanvar.

78. Vedrə / Səməd Mənsur // Tuti.- 1917.- № 10, 18 mart.

79. Yeznə, yəni Nikolay dayı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 12.- 1 aprel.

1918

80. Bakılı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 16 noyabr, № 6.- S.2-3.

81. Bənzətmə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 30 noyabr, № 7.- S.1.

82. Bəşarət / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 8 dekabr, № 8.- S.1-2.

83. Bir möminin Avropalıya xitabı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 14 dekabr, № 9.- S.1-2.

84. Əbani-hal / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 1, 5 oktyabr.

- 85. Hazırlıq** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 12 oktyabr.- S.1-2.
- 86. Həmməlsəvar** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 7, 30 noyabr.-S. 4.
- 87. İnşallah** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 28 dekabr, № 11.- S.1-2.
- 88. İrandan Nəva** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 19 oktyabr, № 3.- S.1-2.
- 89. "İski"-lər, "Li"-ləndilər** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- 26 oktyabr, № 4.- S.1-2.
- 90. Qaçmaq günüdür:** [Azərbaycan və türk silahlı qüvvələrinin Bakını azad etmələri münasibətilə] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 1, 5 oktyabr.- S.1-2.
- 91. Müsəlman ustası** / Pompaşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 8, 8 dekabr.
- 92. Rövzəxan** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 3, 19 oktyabr.
- 93. Şalban** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 2, 12 oktyabr.
- 94. Taziyanə** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 5, 26 noyabr.
- 95. Vahid Rusiyaya ithaf** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 10, 21 dekabr.- S.2.
- 96. Yaraşığı ceyranıma töhfə!** / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 5, 9 noyabr.- S.1-2.

1919

- 97. Balaxanıdan** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- 18 yanvar, № 14.
- 98. Balaxanı bənəm-bənəm deyənlərinə töhfeyi-əbədi** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- 11 yanvar, № 13.
- 99. Ey sevgili müsəlmanım, öldürdülər səni:** [Hüseyn Ərəblinskiyin qətlə ilə əlaqədar] / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1919.- 8 mart, № 213.

- 100. Hazırlıq** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- 13 oktyabr, № 2.- S.1-2.
- 101. Qan** / Mürəttiblər (Səməd Mənsur) // Zəhmət sədasi.- 1919.- № 32.- 17 oktyabr.
- 102. Qərəz** / Mütəşair (Səməd Mənsur) // İqbal.- 1919.- № 680, 17 fevral.
- 103. Millət rəislərinə** / Səməd Mənsur // Zəhmət sədasi.- 1919.- № 35, 22 oktyabr.
- 104. Müsahibə:** Milyonçunun xitabı; Əhli-qələmin cavabı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- 18 yanvar, № 14.- S.1-2.
- 105. Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- № 13, 11 yanvar.- S.1-2.

1920

- 106. Beynəlmilliyət** / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1920.- № 281, 15 may.
- 107. Füzuliyə nəzirə** / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1920.- № 269, 14 fevral.
- 108. Güzgü; Firqələrə, Nə qədər ki, firqələrin işi böylədir ki, bəd nəzərdədir** / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1920.- № 268, 7 fevral.
- 109. Sərvət** / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1920.- № 274, 12 mart.
- 110. Yəs və təəssüb** / Səməd Mənsur // Bəsirət.- 1920.- № 271, 25 fevral.
- 111. Yəs və təhəssür** / Mənsur S. (Səməd Mənsur) // Bəsirət.- 1920.- № 270, 21 fevral.
- 112. Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik** / Səməd Mənsur // Kommunist.- 1920.- № 15, 20 may.

1923

- 113. Orucluq gəlir** / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1923.- № 19, 7 aprel.- S.3.

1925

114.Səgir bandalar / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1925.- № 27, 4 iyul.

1926

115.Arif, mənə bax! / Səməd Mənsur // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 21, may.- S.3.

116.Bulvar qəhrəmanları / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 22, may.- S.4.

117.Cavan doktorlarıq / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 6, fevral.

118.Cavan həkimlərimizə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 6, fevral.- S.3.

119.Çaxır / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 20, may.

120.Çarşablı qadınlar / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 16, aprel.- S.3.

121.Firdovsinin "Şahnamə"sindən / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 14.

122.Həpsi "rəng"dir / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Ədəbi parçalar.- 1926.- № 1, (may).- S.6.

123.İranda məclis seçkisi / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 15, aprel.- S.3.

124.Loqarno / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 3, 16 yanvar.

125.O nədir? / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 2, 9 yanvar.- S.4.

126."Şahnamə"dən: [2 məsnəvi] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 19, may.- S.2.

127. Ya Şeyx / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 13, mart.- S.3.

128.Yaşasın / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 4, 23 yanvar.

129.Yaz fəsl; İki şəhər: Ləngərud şəhəri; Bakı şəhəri / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 19, may.- S.6.

1927

130.Hazır olunuz / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Maarif və mədəniyyət.- 1927.- № 7-8 (42-43).- S.16.

1936

131.Qızıl karvan / Səməd Mənsur // Ədəbiyyat qəzeti.- 1936.- 1 may.

1981

132.Söz; Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm; Qan; Şair çoxalıb; Mərsiyəxan deyir; Bilmə; Naz et / Səməd Mənsur; topl. Cəfər Rəmzi İsmayılzadə // Deyilən söz yadigardır.- Bakı, 1981.- S.164-168.

1984

133.Molla Nəsrəddin əmiyə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin / Q. Məmmədli.- Bakı, 1984.- S.317.

1986

134.Molla; Ya Rəb; Köçmək niyə?; Mərsiyəxan deyir; İntelligent; Atanın oğlu ilə davası; Səd şükr; Ağrın alım; Çıx; Gərəkdir; Söyüşün; Olsun; İrəvandan nəva; Bənzətmə; Hammalsəvar; Bəşarət; Bir möminin Avropalıya xitabı; İnşallah; Müsahibə / Səməd Mənsur // Mollanəsrəddinçi şairlər: (Satirik şeirlər).- Bakı, 1986.- S.461-490.

1987

135.Bakılı; Həpsi rəngdir; Gülməlidir; Şair çoxalıb; Bizdə də var, sizdə də var / Səməd Mənsur; topl. Cəfər Rəmzi İsmayılzadə // Deyilən söz yadigardır.- Bakı, 1987.- S.73-77.

136.Yoldaş Nərimanovun vürudunu təbrik / Səməd Mənsur (Kommunist.- 1920.- № 15, 20 may) // Nəriman Nərimanov: (həyat və yaradıcılığının salnaməsi) / Q.Məmmədli.- Bakı, 1987.- S.259.

1990

137.Kəlami-Səməd Mənsur / Səməd Mənsur; təqd. ed. M.Adilov // Elm.- 1990.- 18 avqust.- S.4.

138. Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azər Əfəndiyə / Səməd Mənsur; təqdim ed. M.Adilov // Elm.- 1990.- 6 oktyabr.- S.6.

1991

139.Bir sədəfdir qəlbi-danişvar, düri-şəhvar söz / Səməd Mənsur // Azərbaycan qəzəlləri.- Bakı, 1991.- S. 468-469.

140.Həpsi rəngdir: Gülməlidir; Səni mən sevməyirəm; Qan; Naz et / Səməd Mənsur; təqdim ed. T.Salamoğlu // Novruz.- 1991.- 15 oktyabr.- S. 4-5.

1992

141.Həpsi rəngdir / Səməd Mənsur // Mədəniyyət.- 1992.- 7 may.- S.4.

142.Qaçmaq günüdür; Vahid Rusiyaya ithaf / Səməd Mənsur; təqdim ed. Abbas Çingiz // Novruz.- 1992.- 21 may.

143.Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim; İki aşığın deyişməsi; Bacıoğlunun dayıya ərizəsi / Səməd Mənsur // Ədəbiyyat qəzeti.- 1992.- 20 mart.- S. 2.

1996

144.Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azər Əfəndiyə 21 II. 1926 / Səməd Mənsur // Seçilmiş əsərləri / Məşədi Azər.- Bakı, 1996.- S.205.

1998

145.Həpsi rəngdir / Mənsur Səməd // Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış / C. Heyət.- Bakı, 1998.- Cild 2.- S.86-87.

1999

146.Söyüşün; Bizdə də var, sizdə də var!; Həpsi rəngdir; Gülməlidir; Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm; Naz et; İki aşığın deyişməsi; Bacıoğlunun dayıya ərizəsi; Dayının bacıoğ-

luya cavabı; Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim / Səməd Mənsur // Min beş yüz ilin oğuz şəri.- Bakı, 1999.- Kitab 1.- S.652-661.

2000

147.Bənzətmə (Şeypur.- 1918.- 30 noyabr.-№ 7) / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Cümə axşamı.- 2000.- 13- 19 yanvar.- S.4.

2002

148.Ustadi-möhtərəm Əbdülxaliq Yusif Əfəndiyə / Səməd Mənsur // Dirildi aləmi eşqin nidası / Yusif Mirzə Əbdülxaliq.- Bakı, 2002.- S.9.

2003

149.Vahid Rusiyaya ithaf; Top nərəsi, qurşun səsi, at kişnərtisindən / Səməd Mənsur // Əliabbas Müznib Bakı və bakılı şairlər haqqında / Xəyal Sona.- Bakı, 2003.- S.49-51.

2004

150.Həpsi rəngdir / Səməd Mənsur // Azərbaycan.- 2004.- № 9.- S.3-4.

2008

151.Həpsi rəngdir; Naz et / Səməd Mənsur; təqdim ed. İsrail İsrailov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 12 sentyabr.- S.5.

152.Min təşəkkür bu Üzeyirin bizə xidmətlərinə, Xalqa göstərdiyi ol səhnə ibrətinə / Səməd Mənsur; təqdim ed. Kənan A. // Azərbaycan.- 2008.- 18 sentyabr.- S. 6.

2009

153.Bir rəngli, boyalı qadına; Naz et!; Sən mənim olsan / Səməd Mənsur // Azərbaycan sevgi poeziyası.- Bakı, 2009.- Kitab 2.- S.9-15.

154.Orucluq gəlir / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- Səkkiz cildə.- (1906-1931).- Bakı, 2009.- Cild 5.- S.421.

2010

155. Milli nəğmə; Qan; Gülməlidir; Şair çoxalıb; Həpsi rəngdir / Səməd Mənsur // Ədalət.- 2010.- 30 yanvar.- S.20.

2014

156. Bakılı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.107-108.

157. Bənzətmə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 126.

158. Bəşarət / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 146-147.

159. Bir möminin Avropalıya xitabı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 166-167.

160. Hammalsəvar / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.131-132.

161. Hazırlıq / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.32-33.

162. İnşallah / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.204-206.

163. İrandan Nəva / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.50-51.

164. Qaçmaq günüdür: [Azərbaycan və türk silahlı qüvvələrinin Bakını azad etmələri münasibətilə] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.16-17.

165. Müsahibə: Milyonçunun xitabı; Əhli-qələmin cavabı / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 263-264.

166. “Ski”lər “Li”ləndilər / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 69-70.

167. Söz; Müxəmməs; Eyzən kəlami-Mənsur / Səməd Mənsur // “Gülşəni-maarif” təzkirəsi / Şeyda, Nəcəfzadə bəy.- Bakı, 2014.- S.197-200.

168. Vahid Rusiyaya ithaf / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 186-187.

169. Yaraşılıq ceyranıma töhfə! / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918.- 1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S. 87-88.

170. Yolka bayramından məhrum olanlara! Töhfə / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı.- (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.244-245.

2016

171. Çox igidsən, atını bir kərə Finlandiya çap; Səs çıxmıyacaq yaxşı demişlər ki, tək əldən / Səməd Mənsur // Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları.- Bakı, 2016.- Kitab 1.- S.241-242.

172. Naz et; Qaçmaq günüdür; Həpsi rəngdir / Səməd Mənsur; təqdim ed. İntiqam Mehdişadə // 525-ci qəzet.- 2016.- 9 yanvar.- S. 30.

2018

173. Qaçmaq günüdür / Pompuşalı (Səməd Mənsur) Hazırladı Fariz Yunisli // Mədəniyyət.- 2018.- 30 mart.- S.11.

Məqalə və felyetonları

1915

174. Bu dünyünü kim açar bilər: [felyeton]: [xalqın xəbəri olmadan seçilmiş vəkillər tənqid olunur] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 42, 30 oktyabr.

175. Molla Bayquşalıya bir neçə söz: [felyeton] / Bir ay orucluğu müvəqqəti rövzəpəz Molla Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1915.- № 30, 18 iyul.

1916

176. Amma... yenə görməyəcəksən: [felyeton]: [Novruz bayramında tacirlərin, möhtəkirələrin fəallaşması, bahalıqlar tənqid olunur] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 7, 5 mart;

177. Bakı, 11 iyun: ["Divar ədəbiyyatı" adlı tənqidi məqalə ilə əlaqədar edilən təzyiqlər haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 22, 11 iyun.

178. Divar ədəbiyyatı: [Bakının Təzəpir küçəsində (indiki M.F.Axundov küçəsi) divarlara lazımsız şeylər yazılması ilə əlaqədar] / Ağa Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 21, 5 iyun.

179. Ey dad Şümür əlindən: [felyeton]: [Novruz bayramı ərəfəsində bazarlardakı bahalıqlar haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 5, 13 fevral.

180. Kərbəlayı Yaftuməli və yaxud Xatəmül-Məşahir: ["Həqiqir Həqiqi" təxəllüslü şairin "Cənnətül-güşa" kitabı haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 19, 21 may.

181. Kos-kosa: [felyeton]: [Teatrlara olan marağın azalması, Novruz bayramı ərəfəsində "Kos-kosa" oyunlarının çoxalması, bahalıqlar tənqid olunur] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 2, 30 yanvar.

182. Mən deyən oldu, olmadı?: ["Nicat" cəmiyyətinin seçkiləri haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 10, 26 mart.

183. Məsləkimiz: ["Molla Nəsrəddin" jurnalının qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələri haqqında] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1916.- № 2.- S.6.

184. "Nicat" cəmiyyəti haqqında: [cəmiyyətdə keçiriləcək seçki haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 9, 19 mart.

185. Son ədəbiyyati-cədidəmiz səramədəni: [felyeton]: ["Dirilik" jurnalının nəşirləri haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 20, 28 may.

186. Su-qat, yaxud bögür tikanı: ["Sovqat" adlı qəzetin nəşri ilə əlaqədar] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 31, 11 sentyabr.

187. Tamaşaqaqabaq və yaxud kəmxərc Balanışin: [felyeton]: [başqa millətlərin milyonerlərinin öz xərcləri ilə məktəblər açdığı halda bizim milyonerlərin lazımsız yerlərə pul xərcləmələri tənqid olunur] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 3, 6 fevral.

188. Təbim gələndə: [felyeton]: [Çəmbərəkənd məscidindəki özbaşnalıqlar tənqid olunur] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 18, 14 may.

189. Ver bangını: [felyeton]: [qumarxanalarda insanların necə aldadılmaları haqqında] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 14, 16 aprel.

190. Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük: [felyeton]: ["Tuti" jurnalında satirik qələmlə yazılmış yazılardan əsəbləşənlərə cavab olaraq növbəti nömrənin ciddi yazılması haqqında] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1916.- № 27, 16 iyul.

1917

191. Bürhani-həqiqət: [İrəvanda həftədə iki dəfə nəşr olunan məcmuə ilə əlaqədar] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 2, 14 yanvar.

192. 1917-noviy qod münasibətilə / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1917.- № 1, 7 yanvar.

1918

193.Altı ay: [1918-ci il 31 mart – Azərbaycanlıların soyqırımı hadisələri ilə əlaqədar elan olunmuş fəvqəladə vəziyyətin ləğvi və “Şeypur” jurnalının işıq üzü görməsi ilə bağlı] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 1, 5 oktyabr.- S.2-3.

194.Bakı, 25 ramazan əl-mübarək: [“Tuti” jurnalında Əliabbas Müznib barədə yazılmış tənqidi yazı ilə əlaqədar “Babayi-Əmir” məcmuəsində dərc olunmuş məqaləyə cavab] / Tuti (Səməd Mənsur) // Tuti.- 1918.- № 23, 17 iyun.

195.Barışılar: [Birinci Dünya müharibəsinin başa çatması və Sülh konfransının keçiriləcəyi ilə əlaqədar] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 5, 9 noyabr.- S.3.

196.Bu gün: [Azərbaycan parlamentinin işə başlaması ilə əlaqədar] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 8, 7 dekabr.- S.2-3.

197.Əhəmiyyətli teleqraflar: Gəncə: [Şəkidə cavanların ordudan yayınmaları ilə bağlı] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 2, 12 oktyabr.- S.4-5.

198.Əsgərlik: [əsgərliyə getməkdən yayınanlar tənqid olunur] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 2, 12 oktyabr.- S.2-3.

199.Gürcü-erməni vuruşması: [Ermənistanın mübahisəli sərhədlər ilə bağlı Tiflis şəhərində keçirilən konfransa gəlməməsi və xəbərdarlıq etmədən Gürcüstana qarşı müharibəyə başlaması ilə əlaqədar] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 11, 28 dekabr.- S. 2-3.

200.Qrammofon: [bir qrup şəxsin öz fikrinin olmaması ilə bağlı] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 3, 19 oktyabr.- S.2-3.

201.Nə var? Nə yox?: [Dünyada baş verən hadisələr və Rusiyada yaşayan millətlərin keçiriləcək Sülh konfransına bəslədikləri ümidlər haqqında] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 7, 30 noyabr.- S.2.

202.Simavar: [felyeton]: [ölkədə qəndin-çayın baha olması ilə əlaqədar] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 4, 26 oktyabr.- S.6-7.

203.Tiflis duması: [Tiflis dumasında erməni daşnaklarının Bakı hadisələri haqqında çıxış etmələri və xəsarət alan ermənilərə Gürcüstan hökuməti adından 50 min rubl ianə verilməsi ilə əlaqədar] / Şeypur (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 4, 26 oktyabr.- S.2-3.

204.Ziyalılar: [felyeton]: [övladlarını əsgərlikdən saxlayan valideynlər tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 2, 12 oktyabr.- S. 3-4.

205.Ziyalılar: [felyeton]: [Milli pulun dəyişdirilməsindəki çətinliklər haqqında] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 4, 26 oktyabr.- S.3-4.

206.Ziyalılar: [felyeton]: [Küçələrdə pul ilə zəncir vuran, xəncər vuranlar tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 3, 19 oktyabr.- S.5-6.

207.Ziyalılar: [felyeton]: [Azərbaycan dilində danışmayan ziyalılar tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 1, 5 oktyabr.- S.3-4.

208.Ziyalılarımız: [felyeton]: [çörək növbələrinin artması tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 7, 30 noyabr.- S.3.

209.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Azərbaycan dilində qəzet çap olunması üçün ianə yığılması ilə əlaqədar] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 6, 16 noyabr.- S.3-4.

210.Ziyalılarımız: [felyeton]: [ermənilərin müsəlmanlara qarşı törətdikləri mart qırğını ilə əlaqədar] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 8, 7 dekabr.- S.5-6.

211.Ziyalılarımız: [felyeton]: [yeməxanalardakı bahalıq haqqında] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 13, 11 yanvar.- S.3-4.

212.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Azərbaycandakı fabrik, zavodların xaricilərin əlində olması tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 11, 28 dekabr.- S.4-5.

213.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Bəzi qəzet və jurnalların bir neçə nömrəsinin çapdan çıxandan sonra müxtəlif bəhanələrlə bağlanması tənqid olunur] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 5, 9 noyabr.- S.6-7.

214.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Lənkəranda Talişinskilərin xalqa zülm etmələri tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 10, 21 dekabr.- S.4.

215.Ziyalılarımız: [felyeton]: [nazirlərin istefa verməsi ilə əlaqədar] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1918.- № 9, 14 dekabr.- S.4.

1919

216.Ziyalılarımız [felyeton]: [yeməxanalardakı bahalıq haqqında] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Şeypur.- 1919.- № 13, 11 yanvar.- S.3-4.

1922

217.Məsləkimiz: ["Molla Nəsrəddin" məcmuəsinin çapı ilə əlaqədar] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1922.- № 2, 9 noyabr.- S.6.

1925

218.Krasnovodskidən: [felyeton]: [məhərrəmlikdə müsəlmanların zəncir vurmaı, özlərinə xətər yetirmələri ilə bağlı] / Mütəşair (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1925.- № 33, 15 avqust.- S.8.

219.Səğir bandalar: [felyeton]: [Küçələrdə oğurluq edən uşaqlarla bağlı] / Kəndli (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1925.- № 27.- 4 iyul.- S. 4.

220.Yaşıl qurşaqlara: [felyeton]: [kəndlərin birində qurşaqlarına yaşıl parça bağlayanların seçkiyə buraxılmaması ilə bağlı] / Kəndli (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1925.- № 49, 5 dekabr.- S.5.

1926

221.Birinin bayramı, birinin matəmi: [felyeton]: [Ramana və Buzovna kəndlərinin mollası tənqid olunur] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- 1926.- № 17, aprel.- S.4-5.

1987

222.Moskva, Kreml, SSRİ ÜMİK-si sədri Nərimanov yoldaşa: [ədəbi fəaliyyətinin 30 illiyi münasibətilə təbrik] (1925-ci il 30 yanvar) / Səməd Mənsur // Nəriman Nərimanov: (həyat və yaradıcılığının salnaməsi) / Q.Məmmədli.- Bakı, 1987.- S.328.

1991

223.Övladlarıma vəsiyyətlərim / Səməd Mənsur; təqdim ed. Əli Əliyev // Dalğa.- 1991.- 9-15 iyul.

2009

224.Məsləkimiz: ["Molla Nəsrəddin" jurnalının qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələri haqqında] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // Molla Nəsrəddin.- Səkkiz cildə: (1906-1931).- Bakı, 2009.- Cild 5.- S.288.

2014

225.Əhəmiyyətli teleqraflar: Gəncə: [Şəkidə cavanların ordudan yayınmaları ilə bağlı] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.38.

226.Simavar: [felyeton]: [ölkədə qəndin-çayın baha olması ilə əlaqədar] / Mömin Çinovnik (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.80-83.

227.Ziyalılar: [felyeton]: [Azərbaycan dilində danışmayan ziyalılar tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.19-21.

228.Ziyalılar: [felyeton]: [küçələrdə pul ilə zəncir vuran, xəncər vuranlar tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.58-60.

229.Ziyalılar: [felyeton]: [Milli pulun dəyişdirilməsindəki çətinliklər haqqında] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.72-75.

230.Ziyalılar: [felyeton]: [övladlarını əsgərlikdən saxlayan valideynlər tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // "Şeypur" jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.36-38.

231.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Azərbaycandakı fabrik, zavodların xaricilərin əlində olması tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.210-213.

232.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Azərbaycan dilində qəzetin çap olunması üçün ianə yığılması ilə əlaqədar] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.108-111.

233.Ziyalılarımız: [felyeton]: [bəzi qəzet və jurnalların bir neçə nömrəsinin çapdan çıxandan sonra müxtəlif bəhanələrlə bağlanması tənqid olunur] / Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.99-101.

234.Ziyalılarımız: [felyeton]: [çörək növbələrinin artması tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.130-131.

235.Ziyalılarımız: [felyeton]: [ermənilərin müsəlmanlara qarşı törətdikləri mart qırğını ilə əlaqədar] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.156-158.

236.Ziyalılarımız: [felyeton]: [Lənkəranda Talışinskilərin xalqa zülm etmələri tənqid olunur] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.192-193.

237.Ziyalılarımız: [felyeton]: [nazirlərin istefa verməsi ilə əlaqədar] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.171-173.

238.Ziyalılarımız: [felyeton]: [yeməxanalardakı bahalıqlar haqqında] / Kənarçı Pompuşalı (Səməd Mənsur) // “Şeypur” jurnalı: (1918-1919-cu illər).- Bakı, 2014.- S.248-249.

II HİSSƏ

Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığı haqqında

Kitablar və kitablarda

2000

239.Ələkbərli, N. Bir ömrün rəngləri: Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılıq səhifələri / Nazif Ələkbərli; elmi red. İ.Zəkiyev.- Bakı: Elm, 2000.- 84 s.

Kitabın içindəkilər: Səməd Mənsur ömrü; Sənətkarın söz xəzinəsi; Rənglərlə yaşayan şair; Teatr və sənətin xidmətində; Sərt həqiqətlər; Publisist sözün kəsəri; Ənənələr və sənətkarlıq xüsusiyyətləri; Varislər; Xatirələrdən keçən Səməd Mənsur; Son söz əvəzi.

2017

240.Cəfərov, N. Səməd Mənsurun poeziyası / Nizami Cəfərov; elmi red. K.Tahirov; red. D.Osmanlı; Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi. - Bakı: Elm və təhsil, 2017. - 79, [1] s.

Kitabın içindəkilər: Anar. Səməd Mənsurun qayıdışı; Ön söz; Mövzuca rəngarəng, ideyalı, məsləhətli poeziya; Qəzəl de ki...; Mənə naz et; Sabirdən sonrakı Sabir; Milliyyət... və beynəlmillətliyyət; Doğru halət görmədim; Həpsi rəngdir; Dedim... yenə deyirəm; Son söz.

1923

241.Azərbaycan türk teatrosunun müxtəsər tarixçəsi 1873-1923 / Türk səhnəsinin əlli illik yovmi-alisi komissiyası tə-

rəfindən təlif edilmişdir.- Bakı: Maarif Komissarlığı, 1923.- 36 s.

Kitabçada Səməd Mənsurun "Səfa" cəmiyyətində yaradılmış teatr bölməsindəki fəaliyyətindən də bəhs olunur [S.5].

1944

242.Qasımzadə, F. Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 2 cildə / F.Qasımzadə, Mir Cəlal, Məmməd Arif; red.: M.Arif, H.Hüseynov, [H.Mehdi, Mir Cəlal]; SSRİ EA Azərbaycan Filialı, Nizami ad. Ədəbiyyat və Dil İn-tu.- Bakı, 1944.- Cild 2.- 395, [3] s.

Kitabın "Mistik-burjua romantikləri" bölməsində S.Mənsurun "Həpsi rəngdir" şeirindən də bəhs olunur [S.244-245].

1960

243.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cildə / cildin red. Ə.Sultanlı, Ə.Mir Əhmədov, K.Talibzadə.- Bakı, 1960.- Cild 2: XX əsrin əvvəllərindən 1917-ci ilə qədər.- 905, [1] s.

Kitabın "Romantizm" bölməsində S.Mənsurun sovet hakimiyyəti illərində "Molla Nəsrəddin" jurnalında İran irticası əleyhinə satiralar yazdığı da qeyd olunmuşdur [S.776].

1963

244.A.M.Şərifzadə haqqında xatirələr / Baş red. C.Cəfərov; tərt. ed. və red. İ.Kərimov.- Bakı: Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti, 1963.- 170 [2] s.

Kitabda görkəmli aktyor Rza Təhmasibin S.Mənsurla tanış olub onun vasitəsilə "Səfa" maarif cəmiyyətinə gəlməsindən [S.36]; həmçinin, Hüseyn Mamayevin A.M.Şərifzadə haqqında olan xatirələrində Apuxtinin "Divanə" faciəsinin Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilməsindən də bəhs olunur [S.137].

245.Sadıxov, N. Abbas Mirzə Şərifzadənin teatr və kino fəaliyyəti / Nazim Sadıxov, M.Mərdanov; red. İ.Kərimov.- Bakı: Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti, 1963.- 77, [1] s.

Kitabda S.Mənsurun üzvü olduğu "Səfa" cəmiyyətindən və A.M.Şərifzadəni də cəmiyyətə onun gətirməsindən bəhs olunur [S.11].

1965

246.Axundov, N. Azərbaycanda dövrü mətbuat: 1832-1920: bibliografiya / Nazim Axundov; red. Ə.Mirəhmədov; Azərbaycan SSR EA, Nizami ad. Ədəbiyyat və Dil İn-tu.- Bakı: AzSSR EA, 1965.- 176, [3] s.

Bibliografiyada "Şeypur" həftəlik satira jurnalı haqqında və S.Mənsurun jurnalın nəşri olması haqqında informasiya öz əksini tapmışdır [S.71].

1966

247.Talibzadə, K. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi: 1905-1917-ci illər / Kamal Talibzadə; red. M.C.Cəfərov; Azərbaycan SSR EA Nizami ad. Ədəbiyyat və Dil İn-tu.- Bakı: AzSSR EA, 1966.- 535, [5] s.

Kitabda "Seyid Hüseyn" başlıqlı məqalədə "Səfa" cəmiyyətinin üzvləri sırasında S.Mənsur Kazımzadənin də adı çəkilir [S.460].

1967

248.Azərbaycan Sovet Ədəbiyyatı tarixi: 2 cildə / Azərb. SSR EA Nizami ad. Ədəbiyyat və Dil İn-tu; baş red. M.Arif; red. H.Babayev, Q.Qasımzadə, B.Nəbiyev.- Bakı: AzSSR EA, 1967.- Cild 1.- 636, [4] s.

Kitabın "İyirminci illərdə ədəbiyyat (1920-1932)" başlıqlı bölməsində sovet ideologiyasının təbliğ edildiyi dövrdə "Ədəbi parçalar" jurnalının Səməd Mənsurun "Həpsi rəngdir" şeirini çap etməsinə də münasibət bildirilir [S.87].

249.Hüseyn Ərəblinski: aktyorun həyat və fəaliyyətinə dair sənədlər məcmuəsi = Гусейн Араблинский: сборник документов о жизни и деятельности актера / Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti; topl., tərt. ed. və komment. müəll. Q.Məmmədli; red. C.Cəfərov.- Bakı: Azərneşr, 1967.- 288, [4] s.

Kitabda "Bəsirət" qəzetində Hüseyn Ərəblinskinin qətlilə əlaqədar verilmiş şəklinin altında S.Mənsurun "Ey sevgili müsəlmanım, öldürdülər səni" şeiri verilmiş [S.254]; Apuxtinin

“Divanə” faciəsinin Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilməsi qeyd edilmişdir [S.163].

1968

250. Axundov, N. Azərbaycan satira jurnalları: 1906-1920-ci illər / Nazim Axundov; AzSSR EA Nizami ad. Ədəbiyyat və Dil İn-tu; red. K.Məmmədov.- Bakı: AzSSR EA, 1968.- 356 s.

Kitabın “Tuti” satirik jurnalından bəhs edən bölməsində Səməd Mənsurun dinə münasibətinə toxunulmuş və şeirindən bir bənd verilmişdir [S.96].

251. Cahangir Zeynalov: həyatı və yaradıcılığı haqqında sənədlər / Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti; topl., tərt. ed. və komment. müəll. Q.Məmmədli; red. C.Cəfərov.- Bakı: Azərənşr, 1968.- 170, [2] s.

Kitabda Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş Ş.Saminin “Gaveyi ahəngər” əsərinin Tağıyev teatrında [S.91-92]; “Səfa” Maarif Cəmiyyətinin aktyorlarının ifasında tamaşaya qoyulması haqqında [S.97]; eləcə də Nikitin qardaşlarının teatr sirkində Şəmsəddin Sami bəyin 5 pərdəli “Əhdə vəfa” faciəsinin tamaşaya qoyulması [S.103] haqqında məlumatlar öz əksini tapmışdır. Həmçinin, Əli Səbri Qasımovun S.Mənsur ilə tanışlığı və dostluğundan [S.157-160]; C.Qocabəy oğlunun xatirələrində Səməd Mənsur Kazımovun da daxil olduğu “Səfa” cəmiyyətinin Fatmayı kəndində məktəb açmaq barədə göstərdiyi təşəbbüsdən [S.106]; “Səfa” Maarif Cəmiyyəti tərəfindən açılmış kitabxanaya bir sıra yazıçılarla bərabər Səməd Mənsurun da 20 cild kitab ianə verməsindən [S.102] də bəhs olunmuşdur.

1969

252. Mir Cəlal. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı: Ali məktəblər üçün dərslik / Mir Cəlal, F.C.Hüseynov; elmi red. B.Nəbiyev.- Bakı: Maarif, 1969.- 346, [2] s.

Kitabda Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat öz əksini tapmışdır [S.170].

1974

253. Cəfərov, C. Azərbaycan teatri: 1873-1973 / Cəfər Cəfərov; tərt. və red. Y.Qarayev; Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti.- Bakı: Azərənşr, 1974.- 313, [3] s.

Kitabın “Azərbaycan teatrının doğuluşu və təşəkkül dövrü: (1873-1905)” bölməsində 1910-cu il noyabrın 30-da aktyor Cahangir Zeynalovun səhnə fəaliyyətinin 25 illiyinə həsr olunmuş gecədə Səməd Mənsurun rejissorluğu ilə göstərilən “Gaveyi-ahəngər” tamaşasında Gavə rolunu S.Mənsurun oynamasından [S.51]; “1905-ci il inqilabı və Azərbaycan teatri: (1905- 1917)” bölməsində isə S.Mənsurun “Dərviş” “Cinayət”, “Mükafat” əsərlərinin müəllifi olmasından da bəhs olunur [S.67].

1975

254. Məmmədli, Q. Azərbaycan teatrının salnaməsi: (1850-1920) / Qulam Məmmədli; red. C.Cəfərov, Ə.Mirəhmədov; Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti.- Bakı: Azərənşr, 1975.- 582, [2] s.

Kitabda 1912-1919-cu illərdə Səməd Mənsurun adı ilə bağlı olan teatr hadisələri haqqında da məlumatlar öz əksini tapmışdır. O cümlədən S.Mənsurun tərcümə etdiyi “Gaveyi-ahəngər” əsərinin C.Zeynalovun şəərəfinə “Səfa” cəmiyyəti artistləri tərəfindən tamaşaya qoyulması [S.302]; əsərdə Gavə rolunu Səməd Mənsurun oynaması [S.339]; S.Mənsurun tərcümə etdiyi Şəmsəddin Sami bəyin “Əhdə vəfa” faciəsinin “Səfa” cəmiyyəti artistləri tərəfindən Tağıyev teatrında oynanılacağı [S.345]; həmin əsərin “Səfa” cəmiyyəti artistləri tərəfindən şəhər teatrında oynanılacağı [S.353]; “Səfa” cəmiyyəti artistləri tərəfindən tamaşaya qoyulmuş Ş.Saminin “Əhdə vəfa, yaxud arnaudlar” əsərində Fəttah ağa rolunu Səməd Mənsurun oynaması [S.364] haqqında məlumat verilmişdir. Eləcə də Hüseyn Sadiqin “Səfa” məqaləsində cəmiyyətin təşkili tarixindən, Səməd Mənsur və digərlərinin xidmətləri barəsində bəhs olunmuş [S.465]; S.Mənsurun fransız yazıçısı Oktav Briyonun “Jan Pol” əsərini tərcümə etməyə başlaması və tezliklə Ərəblinskinin iştirakı ilə oynanılacağı haqqında məlumat verilmişdir [S.511].

1977

255.Məmmədli, Q. İmzalar / Qulam Məmmədli; elmi red. A.Zamanov.- Bakı: Azərənşr, 1977.- 118, [2] s.

Kitabda Səməd Mənsur Kazımovun “Doktor Pompuşalinski”, “Kənarçı Pompuşalı”, “Kəndli”, “Köhnə filosof”, “Gomuş”, “Mismar”, “Molla Pompuşalı”, “Mürəttiblər”, “Mütəşair”, “Mığmığa”, “S.M.”, “S.Mənsur” imzaları ilə yazdığı qeyd olunmuşdur [S.37, 56-58, 70, 73-74, 84].

1982

256.Əhmədov, T. Nəriman Nərimanov: həyatı, mühiti, ədəbi yaradıcılığı / Teymur Əhmədov; red. M.İbrahimov.- Bakı, 1982.- 298, [2] s., [8] v. şək.

Kitabın “Tənqid gecələri”, “Ədəb yurdu”, “Xəlqilik və realizm cəbhəsindən” bölmələrində “Ədəb yurdu” dərnəyində iştirak edən ədiblər sırasında S.Mənsurun da adı çəkilir [S.225].

1983

257. Məmmədli, Q. Azərbaycan teatrının salnaməsi / Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti; tərt. ed. Q.Məmmədli; xüsusi red. Ə.Mirəhmədov.- Bakı: Yazıçı, 1983.- Hissə 2: 1920-1930.- 298, [2] s.

Kitabda D.Bünyadzadə adına Dövlət Dram Teatrında Ş.Saminin Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş “Gaveyi Ahəngər” əsərinin oynanılacağı haqqında məlumata öz əksini tapmışdır [S.249]; D.Bünyadzadə adına Dram Teatrında N.Vəzirovun “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” komediyasının oynanılacağı ilə bağlı məlumatda deklomasiyanın Səməd Mənsur tərəfindən icra olunacağı göstərilmişdir [S.60]; “Azad tənqid və təbliğ teatri”nda Səməd Mənsurun birpərdəli “Aktyor” və “Dərviş” pyeslərinin oynanılacağı haqqında məlumat verilmişdir [S.62]; “Azad tənqid və təbliğ teatri”nin bulvarda Hacığa Abbasovun şərafinə göstəriləcək tamaşalardan birinin də Səməd Mənsurun bir məclis, üç şəkildən ibarət olan “Cinayət” tamaşasının olması haqqında məlumat verilmişdir [S.69].

1984

258.Məmmədli, Q. Molla Nəsrəddin / Qulam Məmmədli; red. Ə.Mirəhmədov.- Bakı: Gənclik, 1984.- 518, [2] s.

Kitabdan: “Tuti” jurnalında Pompuşalının (S.Mənsurun) “Molla Nəsrəddin əmiyə” adlı şeirinin çap edilməsi haqqında [S.317]; “H.M.” imzalı müəllifin “Yeni fikir” qəzetində dərc etdirdiyi “S.Mənsurun həyat və fəaliyyəti” adlı məqalə haqqında [S.452]; “Molla Nəsrəddin” idarəsinin S.Mənsurun vəfatı ilə əlaqədar verdiyi elan haqqında [S.450]; Hüseyn Minasazovun S.Mənsurun vəfatı ilə əlaqədar “Bakinski raboçi” qəzetində dərc etdirdiyi məqalə haqqında [S.450].

1985

259.Abbasmirzə Şərifzadə: həyatı, yaradıcılığı və fəaliyyətinə aid sənədlər toplusu / Tərt. ed. Q.Məmmədli; [red. H.Sadiqova].- Bakı, 1985.- 239, [5] s.

Kitabda Hüseyn Sadıqın “Səfa” başlıqlı yazısında cəmiyyətin fəaliyyətindən danışılır, müəllifin S.Mənsurun cəmiyyətdən getməyəcəyi və onun irəli getməsi üçün əlindən gələni edəcəyi haqqında fikirləri öz əksini tapır [S.43-44].

1987

260.Məmmədli, Q. Nəriman Nərimanov: 1870-1925: Həyat və yaradıcılığının salnaməsi / Qulam Məmmədli; rəy.: V.Məmmədov, R.Hüseynov; red. və ön söz müəl. Elçin.- Bakı: Yazıçı, 1987.- 356, [2] s.

Kitabda S.Mənsur haqqında da məlumatlar öz əksini tapmışdır. “Ədəb yurdu” cəmiyyətinin müəssisələr iclasının keçirilməsi, N.Nərimanovla birgə Səməd Mənsurun da “Ağsaqqallar şurası”nın üzvü seçilməsi qeyd olunmuş [S.187]; N.Nərimanovun “Nadir şah” tragediyasında Cəfərxan rolunu Səməd Mənsurun oynayacağı barədə informasiya verilmişdir [S.183].

1988

261.Novruzov, T. Sabir və davamçıları: anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə / Tərhan Novruzov; red. A.Səfiyev; rəy.:

A.Hacıyev, H.Qasimov; Azərbaycan SSR “Bilik” Cəmiyyəti.- Bakı: [s.n.], 1988.- 80, [2] s.- (Mühazirəçiyə kömək).

Kitabın “Sabir sənətinin davamçıları” bölməsində Səməd Mənsurun yaradıcılığından da verilmişdir [S.58-59].

1989

262.Abdullazadə A. Şair Cəfər Cabbarlı: poeziyası / Arif Abdullazadə; red. A.Zeynallı; Azərbaycan SSR EA Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm, 1989.- 159, [4] s.

Kitabın “Dramaturgiyasının poeziyası” bölməsində Səməd Mənsurun “Rəngdir” şeirindən də bəhs olunur [S.98-99].

1990

263.Nəbiyev, B. Özümüzdən başlayaq: Yenidənqurma və Azərbaycanda ədəbi prosesin bəzi məsələləri / Bəkir Nəbiyev; red. A.Zamanov; Azərbaycan SSR EA, Nizami ad. Ədəbiyyat Muzeyi.- Bakı: Elm, 1990.- 292 s.

Kitabın “Azərbaycan Sovet ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsi: problemlər, vəzifələr” bölməsində S.Mənsurun həmkarları ilə həmfikir olmaması, özünəməxsusluğu qeyd olunur [S.198].

1992

264.Novruzov, T. Sabir ədəbi məktəbi / Tərhan Novruzov; red. X.Məmmədov.- Bakı: Yazıçı, 1992.- 216 s.

Kitabın “Ədəbi məktəbin bədiilik meyarları” bölməsində Səməd Mənsurun satirik şeirlərindən nümunələr verilmiş, M.S.Ordubadı, M.Ə.Sabirin yaradıcılığı ilə müqayisə olunaraq təhlil edilmişdir [S.200-204].

1996

265.Məşədi Azər. Seçilmiş əsərləri / Məşədi Azər; çapa hazırl.: Ə.Tahirzadə, R.İmaməliyev; nəşir R.Azəroğlu; ixtisas red. Ə.Tahirzadə.- Bakı: Boz oğuz-Nicat, 1996.- 280 s.

Kitabda Ədalət Tahirzadənin “Türklüyün varlığı qeyrə nə böyük qorxuymuş” yazısında Səməd Mənsurun dostu Məşədi

Azərə ünvanladığı eyniadlı şeirində onun milli təəssübünü layiqincə qiymətləndirdiyi qeyd olunmuş [S.8]; Məmmədəğa Sultanovun “Buzovnalı Azər” məqaləsində A.Buzovnalının Əliağa Vahidə ünvanlanmış “Vahida, münfəil etmiş məni girdarların” şeirində S.Mənsuru yad etməsindən, “Ey xoş ol vaxtlar, xoş ol dəmlər” məsnəvisində isə qələm dostlarını, o cümlədən Səməd Mənsuru da itirməsindən bəhs olunmuşdur [S.10-13].

1999

266.Vəliyev, Ş. Füyuzat ədəbi məktəbi / Şamil Vəliyev (Köprülü); elmi məsl. və ön söz. müəl. K.Tahirzadə; elmi red. Ə.Saraçlı; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm, 1999.- 444 s.

Kitabın “Füyuzatçıların ideya-estetik mövqeyi” bölməsində “Yaşıl qələm” ədəbi cəmiyyətinin 5 mart 1920-ci il tarixli elanında Səməd Mənsurun da adının cəmiyyət üzvləri sırasında olduğu qeyd olunur [S.146].

2000

267.Əhmədov, B. Azərbaycan satirasının inkişaf problemləri: 1920-1980-ci illər / Bədirxan Əhmədov; elmi red. N.Şəmsizadə; Azərb. EA Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm, 2000.- 296 s.

Kitabın ““Molla Nəsrəddin”çi satirik şeir ənənəsi” bölməsində S.Mənsurun yaradıcılığından da bəhs olunur [S.216-230].

268.Şərifov, A. Azərbaycanda türk teatrı tarixi materialları / A.K.Şərifov; red. C.Əlibəyov.- Bakı: Elm və həyat, 2000.- 110 s.

“Azərbaycanda türk teatrı: Tarixi materiallar” bölməsində “Səfa” cəmiyyətinin teatr bölməsinə Səməd Mənsurun da seçilməsi barədə məlumat verilmişdir [S.23].

2002

269.Ağayev, İ. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan şeiri / İslam Ağayev; elmi red. A.Bayramoğlu.- Bakı: Elm, 2002.- 124 s.

Monoqrafiyanın “Satira” bölməsində S.Mənsurun M.Ə.Sabir üslubunda yazdığı şeirdən iki sətir verilmişdir [S.108].

270.Kərimov, İ. Azərbaycan peşəkar teatrının tarixi və inkişaf mərhələləri / İncilab Kərimov; elmi red. M.L.Seyidov.- Bakı: Maarif, 2002.- 576 s.

Kitabın ikinci fəslinin ““Nicat” və “Səfa” mədəni-maarif Cəmiyyətinin teatr truppaları” bölməsində “Nicat” cəmiyyətinin idarə heyətinə Səməd Mənsurun da seçilməsi barədə məlumat verilmişdir [S.186].

2004

271.Məhəmmədzadə, M. Azərbaycan türk mətbuatı / Mirzəbala Məhəmmədzadə; red. C.Məmmədli; rəy.: H.Vəliyev, M.Mehdiyev; ərəb əlifb. çevirib tərt. ed., ön söz və qeyd. müəl. A.Bayramoğlu.- Bakı: [Bakı Universiteti], 2004.- 84 s.

Kitabın “Müsavat dövründə mətbuat” bölməsində 1918-1919-cu illərdə nəşr olunan, Məhəmmədəli Sidqi və Səməd Mənsurun nəşri olduğu “Şeypur” jurnalı haqqında da məlumat verilir [S.78].

2005

272.Dünyaminqızı, Q. Cümhuriyyət dövrü Azərbaycan mətbuatı: (1918-1920-ci illər) / Qərənfil Dünyaminqızı; elmi red. və ön söz. müəl. A.Bayramoğlu; rəy.: A.Tahirli, P.Məmmədli.- Bakı: ADPU, 2005.- Hissə 1.- 129 s.

Kitabın “AXC dövründə satirik jurnalistika: (“Şeypur” və “Zənbur” satirik jurnalları haqqında)” bölməsində “Pompuşalı” və “Kənarçı Pompuşalı” imzaları ilə çap olunan Səməd Mənsurdan da bəhs edilir [S.97-99].

273.Rəhimli, İ. Azərbaycan teatr tarixi: dərslik / İlham Rəhimli; elmi red. T.Əfəndiyev.- Bakı: Çarşıoğlu, 2005.- 864 s.

Kitabın ““Səfa” teatr truppası” bölməsində Səməd Mənsurun truppasının yaradılmasındakı rolu və xidmətlərindən də bəhs edilir [S.62-64].

2006

274.Qəhrəmanlı, N. Azərbaycanda ədəbi cəmiyyətlər: (1920-1930-cu illər) / Nazif Qəhrəmanlı; elmi red. Ş.Alışanlı; AMEA Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı: Elm, 2006.- 124 s.

Kitabın “Azərbaycan ədəbiyyat cəmiyyəti və onun fəaliyyəti” bölməsində Şərq ədəbiyyatı dərəcəsinin üzvləri sırasında və Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin əlyazma fondunda saxlanılan yaradıcı ziyalıların imzaları olan siyahıda Səməd Mənsurun da adının olması və yaradıcılığı haqqında məlumat verilir [S.34, 42; 48-49; 54].

2009

275.Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: ədəbiyyat, dil, mədəni quruculuq / AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu; red. hey.: B.Nəbiyev, N.Cabbarlı, A.Məmmədov.- Bakı: Qoliot Qkup QSC, 2009.- 332, [2] s.

Kitabın “Cari ədəbi proses: mətbuat, publisistika, poeziya, nəsr, dramaturgiya və ədəbi tənqid” bölməsinin İ.Ağayevin müəllifi olduğu “Mətbuat və publisistika” hissəsində Səməd Mənsurun nəşri olduğu “Şeypur” jurnalından da bəhs olunur [S.207].

276.Aşırılı, A. Azərbaycan mətbuatı tarixi (1875-1920) / Akif Aşırılı; red. A.Bayramoğlu.- Bakı, 2009.- 295, [1] s.

Kitabın “Cümhuriyyət dövrü mətbuatı” bölməsində S.Mənsurun “Şeypur” jurnalının nəşri olduğu və “Zənbur” jurnalında fəal iştirakı barədə məlumat verilir [S.224-225].

277.Həbibbəyli, İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri / İsa Həbibbəyli; elmi red. Y.Axundlu.- Təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri.- Naxçıvan: Əcəmi, 2009.- 421, [3] s.

Kitabın “Gerçəkliyin Mollanəsrəddinçi dərki” bölməsinin “Keçmiş mollanəsrəddinçilərin iştirakı” hissəsində Səməd Mənsurdan da bəhs edilmişdir [S.391].

2010

278. Əhmədov, B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cildə: dərslik / Bədirxan Əhmədov; ümumi red. N.Cəfərov; red.: M.İmanov, R.Kamal, Ə.Şamil, Ş.Şamioğlu; rəy.: N.Qəhrəmanlı, A.Məmmədov, T.Məmməd, T.Mustafayev; Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti.- Bakı, 2010.- Cild 2.- 434, [2] s.

Kitabın “Proletar hegemoniyası dövrünün ədəbiyyatı (İyirmiinci illər)” bölməsinin “Poeziya” hissəsində S.Mənsurun yaradıcılığından da bəhs olunur [S.50-55].

2011

279. Dünyaminqızı, Q. Cümhuriyyət dövründə Azərbaycan mətbuatı: 1918-1920-ci illər / Qərənfil Dünyaminqızı; elmi red. və məsl. Ş.Vəliyev.- Bakı: Elm, 2011.- 216 s.

Kitabda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə satirik jurnalistika: “Şeypur” və “Zənbur” satirik jurnalları haqqında verilən məlumatlarda “Şeypur” jurnalının nəşiri Səməd Mənsurun gizli imzalar altında verilən yazılarından [S.160-161]; “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ziyalılar və mətbuat” bölməsində S.Mənsurun yaradıcılığından [S.106]; ““Bəsirət” qəzeti: (1914-1920)” başlıqlı yazıda isə Səməd Mənsurun qısa müddətdə qəzetə nəşirlik etməsindən bəhs olunur [S.191].

280. Əhmədov, B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: icmallar, təhlillər, portretlər: 3 cildə: dərslik / Bədirxan Əhmədov; ümumi red. İ.Həbibbəyli; red.: K.Əliyev, V.Eyyub; rəy.: N.Qəhrəmanlı, A.Məmmədov, T.Məmməd, T.Mustafayev; Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti.- Bakı: Elm və təhsil, 2011.- Cild 1.- 477, [3] s.

Kitabın “Azərbaycan ədəbiyyatının romantizm mərhələsi və onun nümayəndələri” bölməsində S.Mənsurun “Həpsi rəngdir”, “Gülməlidir” şeirlərindən də bəhs olunur [S.144].

281. Xəyal, S. Bakı gülzarının bülbülləri: [məqalələr toplusu] / Sona Xəyal; topl. tərt. ed. Ş.Kamil; red.: C.Nağıyeva, İ.Z.Kamiyab; ön söz müəl. M.Nağısoylu.- Bakı: [MBM], 2011.- 127, [1] s.

Kitabdakı “O hünərli ədib (Müasirləri Əbdülxalq Yusif

haqqında)” məqalədə Səməd Mənsurun Bakı şairlərlərinin ustadı sayılan Ə.Yusifə ünvanlanmış “Ustadi-möhtərəm Əbdülxalq Yusif Əfəndiyə” məsnəvisindən bir bənd verilmiş və təhlil edilmişdir [S.94-95].

282. Mərdanov, M. Azərbaycanın təhsil tarixi / Misir Mərdanov; elmi red. F.Rüstəmov.- Bakı: Təhsil, 2011.- Cild 1.- 295, [1] s.

Kitabın “XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda təhsil. 3.1.1900-1918-ci illərdə Azərbaycanda təhsilin inkişafı” bölməsində “Səfa” mədəni-maarif cəmiyyətinin fəaliyyətində Səməd Mənsurun da adı çəkilir [S.154-155].

283. Səmədova, N. İnsan, zaman və həyat həqiqəti / Nailə Səmədova; elmi red. Ə.Məmmədbağiroğlu; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İn-tu.- Bakı: Nurlan, 2011.- 261, [3] s.

Kitabda S.Mənsurun “Övladlarıma vəsiyyətim” əsərindən də bəhs olunur [S.121].

2013

284. Azərbaycan teatr antologiyası: iki cildə /Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; layihənin rəhbəri və ön sözün müəl. Ə.Qarayev; layihənin koordinatoru və elmi red. Ə.Vəliyev; tərt. İ.Rəhimli; red. hey.: İ.Rəhimli, M.Əlizadə, İ.İsrafilov, A.Talıbzadə; red. A.İsmayıloğlu.- Bakı: E.L., 2013.- Cild 1.- 597, [3] s.

Kitabın “Bakı türk işçi teatrı” bölməsində 1922-1925-ci illərdə teatrın oynadığı tamaşalar arasında Səməd Mənsurun “Aktyor”, “Dərviş”, “Cinayət” dramlarının yer aldığı da qeyd olunur [S.357].

285. İsrafilov, İ. Tofiq Kazımovun rejissor dərsləri / İsrafil İsrafilov; Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.- Bakı: Aspoliqraf, 2013.- 231, [1] s.

Kitabda rejissor Tofiq Kazımovun ictimai xadim, şair, dramaturq Səməd Mənsurun ailəsində dünyaya göz açdığı qeyd olunmuşdur [S.5].

286. Rəhimli, İ. Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı: Teatrın 1873-2012-ci illər arasındakı yaradıcılıq yolunun

salnaməsi: 3 cilddə / İlham Rəhimli; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; [red. A.Quliyeva].- Bakı: Təhsil, 2013.- Cild 1: 1873-1936.- 574, [2] s.

Kitabdan: “Teatr və yeni sənətlərin doğuluşu” bölməsində “Səfa” mədəni-maarif” cəmiyyəti yanında teatr bölməsində S.Mənsurun quruluşunda Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin ilk tamaşası haqqında məlumat da verilmişdir [S.22]; “Peşəkarlığa keçidin növbəti mərhələsi: 1913-cü il: 2 oktyabr”: Tağıyev teatrında S.Mənsurun tərcümə etdiyi Ş.Saminin “Gaveyi ahəngər” əsərində Gavə rolunda S.Mənsurun oynayacağı haqqında [S.133]; “Peşəkarlığa keçidin növbəti mərhələsi: 1914-cü il: 24 yanvar”: Tağıyev teatrında S.Mənsurun tərcümə etdiyi Ş.Saminin “Əhdə vəfa və yaxud arnaudlar” əsərinin tamaşası və həmin tamaşanın martın 28-də S.Mənsurun benefisində oynanılması haqqında [S.138-139]; “Truppaların inkişafında təkamül: 1916-cı il: 2 mart”: Balaxanı dram dərnəyi zalında rejissor Ağahüseyn Rəsulzadənin quruluşunda N.Vəzirovun “Ağa Kərim xan Ərdəbili” əsərində Heydər rolunu S.Mənsurun ifa etməsi qeyd olunur [S.152]; “Truppaların inkişafında təkamül: 1916-cı il: 9 mart”: Bakı müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti zalında 3-cü Şərq müsəlmanları müsəmirəsində S.Mənsurun “Köhnə və təzə il” əsərinin oynanılması və A.Şaiqin “Bir saaatlıq xəlifə” əsərində Harun əl Rəşid rolunu S.Mənsurun ifa etməsi qeyd olunur [S.152]; “Truppaların inkişafında təkamül: 1916-cı il: 25 noyabr”: Tağıyev teatrında “Hacıbəyli qardaşları müdiriyyəti” truppasının S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.157]; “Truppaların inkişafında təkamül: 1917-ci il: 3 fevral”: Tağıyev teatrında “Nicat” cəmiyyətinin S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.161]; “Teatr prosesində siyasi burulğanlar: 1918-ci il: 26 oktyabr”: Mayılov qardaşları teatrında “Zülfüqar bəy və Üzeyir bəy Hacıbəyli qardaşları müdiriyyəti” truppasının S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.171]; “Teatr Dövlət Təsisatında: 1920-ci il: 16 aprel”: quruluşçu rejissor A.Şərifzadənin S.Mənsurun tərcüməsində

Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.201]; “Teatr Dövlət Təsisatında: 1921-ci il: 5 may”: quruluşçu rejissor Sidqi Ruhullanın S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.215]; “Teatr Dövlət Təsisatında: 1921-ci il: 28 sentyabr”: quruluşçu rejissor Sidqi Ruhullanın S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.217]; “Repertuarda zənginlik cəhdləri: 1928-ci il: 5 yanvar”: quruluşçu rejissor Aleksandr Tuqanovun S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.330]; “Repertuarda zənginlik cəhdləri: 1927-ci il: Əcəl aldı”: dramaturq, tərcüməçi, rejissor S.Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Dəmirçi Gavə” əsərinin oynanılması haqqında [S.329].

2014

287.Həşimli, H. Məmmədli Sidqi və “Şeypur” jurnalı / Hüseyin Həşimli.- Bakı: Elm və təhsil, 2014.- 95, [1] s.

Kitabda S.Mənsurun satirik şeirlərindən və imzalarından da bəhs olunur [S. 6-11; 31-32; 34-35; 37; 40].

288.Şeyda, N. “Gülşəni-maarif” təzkirəsi / Nəcəfqulu bəy Şeyda; nəşrə hazırl. və ön söz. müəll. P.Kərimov; red.: A.Ramazanov, Ə.Bağırov; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İntu.- Bakı: Elm və təhsil, 2014.- 266, [2] s.

Kitabda Səməd Mənsurun yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilir [S.197].

2015

289.Ağayev, N. İmzalar: Milli Mətbuat – 140: [bibliografik göstərici] / Novruz Ağayev, Məziyə Paşayeva; transfonoliterasiya ed., çapa hazırl. və ön söz. müəll. E.Qasımov; red. R.Sadıqov.- Bakı, 2015.- 69, [3] s.

Kitabda Səməd Mənsur Kazımovun gizli imzaları da qeyd olunmuşdur [S.29].

290.Babayev, B. Ədəbiyyat məsələləri / Baba Babayev; elmi red. R.Məmmədov.- Bakı: Müəllim, 2015.- 277, [2] s.

Kitabda “Gələcəyin poeziyası: (Rəsul Rza yaradıcılığı haqqında düşüncələrim)” məqaləsində Rəsul Rzanın “Əl vurmayın rəngləni” şeirində S.Mənsurun “Rənglər” şeirindən bəhrələnməsi qeyd olunur [S.119].

291.Əhmədov, B. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı: mərhələlər, istiqamətlər, problemlər: monoqrafiya / Bədirxan Əhmədov; elmi red. İ.Həbibbəyli; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm və təhsil, 2015.- 550, [2] s.

Kitabın “Satirik poeziyanın inkişaf yolları və meyilləri” bölməsində S.Mənsurun yaradıcılığından da bəhs olunur [S.210-212].

292.Cahangir Zeynalov: həyat və yaradıcılığı haqqında sənədlər / Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Naz.; topl., tərt. və şərh. müəll. Q.Məmmədli; red. C.Cəfərov; [burax. məsul S.İsmayılova].- Bakı: Şərq-Qərb, 2015.- 213, [3] s.

Kitabdan: 1912: 30 oktyabr. “İqbal”, № 200: [Cahangir Zeynalovun şəərəfinə Səməd Mənsur Kazımovun tərcüməsində “Gaveyi-ahəngər” adlı tarixi faciənin oynanılacağı haqqında məlumat verilir [S.118]; H.Q. 1912: 1 noyabr “İqbal”, № 202: [məqalədə S.Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş “Gaveyi ahəngər” əsərinin Tağıyev teatrında tamaşaya qoyulması haqqında məlumat verilir [S.119-120]; H.Q. 1913: 13 oktyabr. “İqbal”, № 478: məqalədə oktyabrın 11-də S.Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş “Gaveyi ahəngər” əsərinin “Səfa” Maarif Cəmiyyətinin aktyorlarının ifasında tamaşaya qoyulması haqqında məlumat verilir [S.125]; 1914: 25 fevral, “İqbal”, № 587: “Səfa” Maarif Cəmiyyəti tərəfindən açılmış kitabxanaya bir sıra yazıçılarla bərabər Səməd Mənsurun da 20 cild kitab ianə verməsi haqqında məlumat verilir [S.130]; 1914: 31 mart. “İqbal”, № 614: “Səfa” cəmiyyətinin aktyoru S.Mənsurun şəərəfinə Nikitin qardaşlarının teatr sirkində Ş.Sami bəyin 5 pərdəli “Əhdə vəfa” faciəsinin tamaşaya qoyulması haqqında məlumat verilir [S.131]; Qocabəy oğlu C. 1914: 13 aprel, “İqbal”, № 625: Atılmalı qədəmlər: məqalədə Səməd Mənsur Kazımovun da daxil olduğu “Səfa” cəmiyyətinin Fatmayı kəndində məktəb açmaq barədə göstərdiyi təşəbbüsdən

söhbət açılır [S.134]; Qasımov Əli Səbri. Teatrımızın sönməz məşəli: [aktyor Cahangir Zeynalovdan bəhs edən məqalədə müəllif S.Mənsur ilə tanışlığından, dostluğundan da söhbət açır [S.196-199].

293.Qasımova, E. İmzalar. “Molla Nəsrəddin”, 1906-1931: Milli Mətbuat – 140: [bibliografik göstərici] / Elmira Qasımova, Afaq Əliyeva; red. A.Salmansoy; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: [Avropa], 2015.- 197, [1] s.

Kitabda S.Mənsurun jurnaldakı “Pompuşalı” imzası da verilmişdir [S.172].

294.Məmmədli, Q. İmzalar: Milli Mətbuat – 140: [bibliografik göstərici] / Qulam Məmmədli, Afaq Əliyeva; red. E.Qasımova; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İn-tu.- Bakı: [Letterpress], 2015.- 311, [1] s.

Səməd Hacı Əhməd oğlu (Səməd Mənsur Kazımzadə): [mətbuatda istifadə etdiyi imzalar və təxəllüslər] [S.295].

2016

295.Hüseynov, S. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti: dərslik / Süleyman Hüseynov, Elmira Qaracayeva; red. A.Babayev; Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Azərb. Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası.- Bakı: Elm və təhsil, 2016.- 407, [1] s.

Kitabın “Dil, nitq və nitq mədəniyyəti” bölməsində S.Mənsurun “Naz et” şeirindən də bəhs olunur [S.57].

2017

296.Ağabəy, G. Satirik poeziya sosrealizm kontekstində / Gülşən Ağabəy.- Bakı, 2018.

Kitabın “Molla Nəsrəddin jurnalı və satirik poeziya” adlı bölməsində S.Mənsurdan da bəhs olunur [S.59-74].

297. Həşimli, H. “Şeypur” jurnalı və ədəbi-tarixi həqiqətlər: monoqrafiya / Hüseyn Həşimli.- Bakı: Elm və təhsil, 2017.- 167, [1] s.

Kitabın ““Şeypur” jurnalının nəşri, tarixi və əsas yazarları” bölməsində S.Mənsurun “Şeypur” jurnalında istifadə etdiyi imza-

lardan bəhs olunur [S.7-36]; “Azərbaycan satirik poeziyasının inkişafında “Şeypur” jurnalının rolu” bölməsində S.Mənsurun jurnalda dərc etdirdiyi şeirlərindən [S.39-90]; ““Şeypur” jurnalında satirik publisistika” adlı bölmədə isə S.Mənsurun jurnalda dərc etdirdiyi felyetonlardan da bəhs edilir [S.116-156].

Dövri mətbuatda dərc olunan məqalələr

1912

298.H.Q. Gaveyi ahəngər: [Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş “Gaveyi ahəngər” əsərinin Tağıyev teatrında tamaşaya qoyulması haqqında] / Q.H. // İqbal.- 1912.- 1 noyabr, № 202.- S.3.

299.Səfa maarif cəmiyyəti: [Tağıyev teatrında Cahangir Zeynalovun şərəfinə Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş “Gaveyi ahəngər” əsərinin tamaşaya qoyulması haqqında] // İqbal.- 1912.- 30 oktyabr, № 200.- S.1.

1913

300.Əhdə vəfa: [eyniadlı tamaşadan sonra verilən rəy] // İqbal.- 1913.- dekabr.

301.H.Q. Tiatro “Əlmənsur”: [Tağıyev teatrında Əbdürəhim bəy Haqverdiyevin “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərinin tamaşaya qoyulması, Səməd Mənsurun da həmin tamaşada çıxış etməsindən bəhs olunur] // İqbal.- 1913.- 12 mart, № 304.- S.2.

302. Tyatro: [Tağıyev teatrında tamaşaya qoyulan “Tariq ibn Ziyad yaxud Fəthi Əndəlis” pyesində Musa ibn Nəsinin rolunu Səməd Mənsur Kazımovun oynadığı qeyd olunur] // İqbal.- 1913.- 8 fevral, № 280.- S.3.

1914

303.Hop-hop gecəsi: [gecənin keçirilməsi üçün yaradılmış komissiyanın tərkibində “Səfa” cəmiyyətinin müavin-sədri S.Mənsur Kazımzadənin də olması qeyd olunur] // İqbal.-1914.- 6 aprel, № 619.

304.Qocabəy oğlu, C. Atılmalı qədəmlər: [“Səfa cəmiyyətinin S.Mənsurun da daxil olduğu komissiyanın Fatmayı kəndində

məktəb açmaq təşəbbüsü haqqında] / C.Qocabəy oğlu // İqbal.- 1914.- 13 aprel, № 625.

305.Nağıyev, T. [müəllif müsahibəsində S.Mənsur və M.Hacımski ilə birlikdə Bakının Binə kəndinə gedib məktəb açmaq üçün bina seçmələrindən və hazırlıq işlərindən söz açmışdır] / Tağı Nağıyev // Bəsirət.- 1914.- № 2.

306.“Səfa” cəmiyyəti tərəfindən açılmış kitabxanaya ianə verənlərdən: [siyahıda Səməd Mənsur Kazımzadənin kitabxanaya 20 cild kitab verməsi də qeyd olunmuşdur] // İqbal.- 1914.- 25 fevral, № 587.

307.Tamaşaçı. Tyatro və musiqi: “Əhdə vəfa”: [Səməd Mənsurun şərafinə “Səfa” cəmiyyəti tərəfindən Ş.Saminin “Əhdə vəfa” faciəsinin tamaşaya qoyulması haqqında] // İqbal.- 1914.- 31 mart, № 614.- S.3.

308.Səfa cəmiyyəti tərəfindən...: [Səməd Mənsurun tərcüməsində Ş.Saminin “Əhdə vəfa” faciəsinin tamaşaya qoyulması münasibətilə. S.Mənsurun şəkli verilmişdir] // İqbal.- 1914.- 28 mart.- № 612.- S.2.

309.“Əhdə vəfa yaxud arnaudlar”: [Tağıyev teatrında S.Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş Ş.Samibəyin eyniadlı faciəsinin “Səfa” cəmiyyətinin dram artistlərinin ifasında tamaşaya qoyulması haqqında] // İqbal.- 1914.- 22 yanvar.- № 559.-S.1.

1915

310.“Əhdə vəfa yaxud arnaudlar”: [Tağıyev teatrında “Səfa” cəmiyyətinin artistləri tərəfindən “Əhdə vəfa, yaxud arnaudlar” tamaşasında Fəttah ağa rolunu Səməd Mənsurun oynadığı” haqqında məlumat verilmişdir] // İqbal.- 1915.- 9 yanvar.- № 835.- S.1.

1916

311. Bakı müsəlmanlarının opera işlərində tərəqqiləri: [məqalədə S.Mənsurun “Leyli və Məcnun” operası yazdığı da qeyd olunur] // Bəsirət.- 1916.- № 82, 27 fevral.

312.Bakı xəbərləri: [“Ədəb yurdu” cəmiyyətinin iclasında “Ağsaqqallar şurası”na Səməd Mənsurun da üzv seçildiyi qeyd olunur] // Açıq söz.- 1916.- 11 oktyabr, № 300.- S.4.

313.Proqram: [Ağa Hüseyn Rəsulzadənin təhti-idarəsində tamaşaya qoyulan N.Nərimanovun “Nadir şah Əfşar” tamaşasında Cəfərxan rolunu S.Mənsurun oynayacağı qeyd olunur] // Balaxanı krujoku.- 1916.- 31 aprel.

1917

314.Sadiq, H. “Səfa”: [cəmiyyətin fəaliyyətində Səməd Mənsurun rolundan da bəhs olunur] / Hüseyn Sadiq // Yeni İqbal.- 1917.- 8, 13, 15, 17 fevral, № 536.- S. 3; 20, 26 fevral, № 543 .- S. 2- 3.

1918

315.Artistlər şirkəti. Şəmsəddin Sami “Gaveyi ahəngər” 5 məclisdə.- Rejissor A. Şərifzadə: [Bakıdan gəlmiş “Bakı müsəlman artistləri” şirkəti tərəfindən Arkadi bağında tamaşaya qoyulacaq dram əsəri haqqında. Əsərin tərcüməçisi S.Mənsurdur] // “Afişə” Həştərxan.- 1918.- 25 iyun (8 iyul).

1919

316.Jan Rol: [Şair Səməd Mənsurun fransız yazıçısı Oktav Briyonun “Jan Rol” pyesini tərcümə etdiyi, bu yaxınlarda Ərəblinskinin iştirakı ilə oynanılacağı haqqında] // Bəsirət.- 1919.- 4 yanvar.- № 204.- S.3.

1920

317.Teatr və musiqi: [Martın 5-də Abbas Mirzə Şərifzadənin şərafinə 8 pyesdən, o cümlədən “Gaveyi ahəngər” pyesindən tamaşa göstəriləcəyi barədə məlumat verilir] // Azərbaycan.- 1920.- 2 mart, № 44.-S.4.

1921

318. Teatr və musiqi: Hökumət teatrosunda: ["Gaveyi ahəngər" pyesinin tamaşaya qoyulması ilə əlaqədar] // Kommunist.- 1921.- 11 mart.- № 32.- S. 2.

1922

319. Mövsümün başlanması: [Oktyabrın 24-də "Gaveyi-ahəngər" əsərinin oynanılacağı haqqında məlumat verilmişdir] // Kommunist.- 1922.- 8 oktyabr.

1924

320. B. Teatro və musiqi: gaveyi-ahəngər: [D.Bünyadzadə adına dram teatrında "Gaveyi-ahəngər" faciəsinin tamaşaya qoyulması haqqında məlumat] / B. // Yeni yol.- 1924.- 28 dekabr.- S.4.

321. Baxan. "Gaveyi-ahəngər": [eyniadlı dram əsəri haqqında reseenziya] / Baxan // Kommunist.- 1924.- 28 dekabr, № 291.-S.4.

322. Teatrolarda: Dövlət türk teatrosunda: ["Gaveyi-ahəngər" faciəsinin tamaşaya qoyulması haqqında məlumat] // Kommunist.- 1924.- 25 dekabr, № 289.- S.8.

1927

Səməd Mənsurun vəfatı münasibətilə

323. A.X.M.K. Dadaş Bünyadzadə adına Dövlət Türk Akademik teatrosu: [Rüstəm Kazımovun səhnə fəaliyyətinin 25 illiyi münasibətilə "Gaveyi-ahəngər" əsərinin oynanılacağı haqqında məlumat] // Kommunist.- 1927.- 27 mart.- № 70.- S. 6.

324. Əxtar. Şair Səməd Mənsurun vəfatı münasibətilə / Əxtar // Yeni fikir.- 1927.- 6 yanvar.

325. M.H. Səməd Mənsur: [həyat və yaradıcılığı haqqında] / H.M. (Hüseyn Minasazov) // Yeni fikir.- 1927.- 30 yanvar.

326. Mərdanlı, Q. Səməd Mənsurun tərcümeyi-halı: ["İqtisadi xəbərlər" məcmuəsi xadimlərindən] / Qədir Mərdanlı // İqtisadi xəbərlər.- 1927.- № 1 (91).- S.54-56.

327. "Molla Nəsrəddin" idarəsi: [Səməd Mənsurun vəfatı ilə əlaqədar elan] // Kommunist.- 1927.- 5 yanvar.

328. N. Səməd Mənsur / N. (Rzaqulu Nəcəfov) // Yeni fikir.- 1927.- 30 yanvar.

329. Rzaqulu Nəcəfov və "Yeni fikir" redaksiyası; "Dan ulduzu" jurnalı əməkdaşları: [Səməd Mənsurun vəfatı ilə əlaqədar başsağlığı] // Yeni fikir.- 1927.- 8 yanvar.

330. Şair, artist və jurnalist Səməd Mənsur Kazımzadənin vəfatı ilə əlaqədar başsağlığı / C.Cabbarlı, M.Sidqi, Ə.Hüseynzadə, H.Abbasov, M.Əliyev, "Qızıl Qələm" cəmiyyəti // Kommunist.- 1927.- 5 yanvar.

1928

331. A.X.M.K.: D.Bünyadzadə adına Dövlət Dram Teatrosu: [Şəmsəddin Saminin Səməd Mənsur tərəfindən tərcümə edilmiş "Gaveyi Ahəngər" əsərinin oynanılacağı haqqında məlumat] // Kommunist.- 1928.- № 1 (2203), 1 yanvar.- S.5.

1981

332. Səməd Mənsur // Deyilən söz yadigardır: şeirlər / Topl. və tərt. ed. C.R.İsmayilzadə; [red. Ağasəfa].- Bakı, 1981.- S.163.

1984

333. Səməd Mənsur // Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: on cilddə.- Bakı, 1984.- Cild 8.- S. 376.

1986

334. Səməd Mənsur (1879-1927) // Mollanəsrəddinçi şairlər: satirik şeirlər / Tərt. ed.: A.Zamanov, K.Əliyev; red. və ön söz. müəll. A.Zamanov.- Bakı, 1986.- S.459.

1987

335. Əkbərov, Z. Qaranquş yenidən qayıtmalıdır: [1920-ci illər ədəbiyyatımızın öncüllərindən biri olan S.Mənsur irsi haqqında] / Zahid Əkbərov // Elm.- 1987.- 30 aprel.- S.4.

336.Qəhrəmanov, N. Bir ömrün rəngləri / Nazif Qəhrəmanov // Ədəbiyyat və incəsənət.- 1987.- 18 sentyabr.- S.6.

337.Səməd Mənsur: (Həyat və fəaliyyəti haqqında qısa məlumat) // Deyilən söz yadigardır.- Bakı, 1987.- S.72.

1988

338.Abdullazadə, A. Sədaqət ümidli: [Səməd Mənsurun yaradıcılığı haqqında] / Arif Abdullazadə // Bakı.- 1988.- 7 yanvar.- S.4.

1989

339.Əhmədov, B. Qəribə taleli şair / Bədirxan Əhmədov // Bakı.- 1989.- 28 dekabr.

1990

340.Adilov, M. Hər halda tapıntıdır: [Əlabbas Müznibin arxivindən tapılmış "Kəlami-Səməd Mənsur" şeiri ilə əlaqədar] / Məmməd Adilov // Elm.- 1990.- 6 oktyabr.- S.6.

341.Adilov, M. Üç xətt, üç ünvan, üç imza: [Əlabbas Müznibin arxivində "protokollar" adı altında saxlanılan qovluqda S.Mənsurun da öz xətti ilə yazılmış sorğu vərəqinin olduğu haqqında] / Məmməd Adilov // Elm.- 1990.- 1 dekabr.

342.Adilov, M. Yeni araşdırma: [S.Mənsurun yaxın dostu Azər Buzovnalıya yazdığı məktubdakı sıxıntılardan və A.Buzovnalının cavab məktubunda dostuna dözümlü olmağı, çətin günlərin gec-tez qurtaracağına inamından söhbət açılır] / Məmməd Adilov // Elm.- 1990.- 18 avqust.- S.4.

343.Məmmədov, B. Bir şeirin taleyi: [S.Mənsurun Azərbaycanda rus imperiyasının bərqərar edilməsinə həsr edilmiş şeiri haqqında] / Bəylər Məmmədov // Odlar yurdu.- 1990.- iyun.

344.Məmmədli, Q. Kazımzadə Səməd Mənsur / Qulam Məmmədli // Sizə kim lazımdır?: məlumat kitabı / Q.Məmmədli.- Bakı, 1990.- S.88.

1991

345.Abbas, Ç. Səməd Mənsur / Çingiz Abbas // Novruz.- 1991.- 15 oktyabr.

346.Cəfəroğlu, Ə. Modern Azərbaycan ədəbiyyatına toplu bir baxış: [məqalədə S.Mənsurdan da bəhs olunur] / Əhməd Cəfəroğlu // Ulduz.- 1991.- № 4.- S.19.

347.Əliyev, Ə. Övladlarıma vəsiyyətlərim: İllərin solmaz sətirləri: [Səməd Mənsurun Əlyazmalar İnstitutunda aşkar edilmiş vəsiyyətnaməsi haqqında] / Əli Əliyev // Dalğa.- 1991.- 9-15 iyul.- S.1.

348.Salamoğlu, T. Səməd Mənsur: Talesiz şairin taleyi / Təyyar Salamoğlu // Novruz.- 1991.- 15 oktyabr.- S. 4-5.

1992

349.Anar. Gələcək bir eylə zaman... / Anar // Ədəbiyyat qəzeti.- 1992 - 20 mart.- S.2.

350.Çingiz, A. Əhvala müvafiq sənətkar sözü / Abbas Çingiz // Novruz.- 1992.- 21 may.

351.Salamoğlu, T. Bir təxmis haqqında / Təyyar Salamoğlu // Azərbaycanın səsi.- 1992.- 1 fevral.

1994

352.Mehdiyeva, Y. Dünya rəngdir / Yadigar Mehdiyeva // Gənc ədəbiyyatşünasların respublika konfransının materialları.- Bakı, 5-6 iyul, 1994-cü il.- Bakı, 1994.- S.47.

353.Mehdiyeva, Y. S.Mənsurun həyat və yaradıcılığı mətbuatda və arxivlərdə / Yadigar Mehdiyeva // Gənc ədəbiyyatşünasların respublika konfransının materialları. Bakı, 5-6 iyul, 1994-cü il.- Bakı, 1994.- S.81.

1998

354.Cavad, H. Səməd Mənsur: [qısa məlumat və "Həpsi rəngdir" şeirindən bir parça] / Doktor Cavad Heyət // Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış / C.Heyət.- Bakı, 1998.- Cild 2.- S.86-87.

355.Salamoğlu, T. Talesiz şairin taleyi: (S.Mənsurun həyatı və yaradıcılığı): Fəciəli talelər / Təyyar Salamoğlu // Azərbaycan

represiya və mühacirət şeirinə dair portret-oçerklər / T.Salamoğlu.- Bakı, 1998.- S.3-24.

356.Yusifli, V. Səməd Mənsur / Vaqif Yusifli // Tənqid yarpaqları: [məqalə və resenziyalar] / V.Yusifli; red. M.Çəmənli.- Bakı, 1998.- S.6-10.

1999

357.Əsgərova, Y. “Həpsi rəngdir”: Şairinin ömründən səhifələr / Yadigar Əsgərova // Azərbaycan Avropa Mədəni əlaqələr mərkəzinin Tədqiqləri (elmi-nəzəri konfransın materialları toplusu).- Bakı, 1999.- S. 16-19.

358.İlkin, Q. Səməd Mənsur Kazımov: [həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat] / Qılman İlkin // Bakı və bakılılar.- İkinci nəşri / Q.İlkin.- Bakı, 1999.- S.289-290.

359.Mehdiyeva, Y. Şeir və zaman / Yadigar Mehdiyeva // Cümə axşamı.- 1999.- 29 iyul; 4 avqust.

2000

360.Mehdiyeva, Y. Səməd Mənsurun həyat yolu / Yadigar Mehdiyeva // Cümə axşamı.- 2000.- 13-19 yanvar.- S.4.

361.Mehdiyeva, Y. Səməd Mənsurun lirikasının özünəməxsus cəhətləri / Yadigar Mehdiyeva (Əsgərova) // Elmi araşdırmalar.- 2000.- № 1-2.- S.79-81.

362.Səməd, A. Dünya özü rəngdir / Akif Səməd // Muxalifət.- 2000.- 11 noyabr.

2002

363.Abbaslı, T. Dövrün mənzum tablosu – “Həpsi rəngdir” / Tahir Abbaslı // Mədəniyyət.- 2002.- 10 mart.- S.12-13.

2003

364.Xəyal, S. (Hadiyeva) Ön söz / Sona Xəyal (Hadiyeva), Mustafa Əliyev // Birinin bayramı, birinin matəmi / Səməd Mənsur.- Bakı, 2003.- S.3-4.

365.Xəyal, S. Səməd Mənsur / Sona Xəyal // Əliabbas Müznib Bakı və bakılı şairlər haqqında / S.Xəyal.- Bakı, 2003.- S.48-49.

366.Müznib, Ə. Səməd Mənsur / Əliabbas Müznib // Birinin bayramı, birinin matəmi / Səməd Mənsur.- Bakı, 2003.- S.5-6.

2004

367.Əhmədov B. Səməd Mənsurun satiraları / Bədirxan Əhmədov // Tağıyev oxuları: məqalələr toplusu.- Bakı, 2004.- S.125-129.

368.Əhmədov, T. Səməd Mənsur / Teymur Əhmədov // XX əsr Azərbaycan yazıçıları: (ensiklopedik məlumat kitabı) / T.Əhmədov.- Bakı, 2004.- S.791.

369.Mir Cəlal. Səməd Mənsur Kazımov / Mir Cəlal // Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917) / Mir Cəlal.- Bakı, 2004.- S.314-315.

2005

370.Əlifoğlu, Ş. Səməd Mənsur əlyazmadan kitaba köçdü: [Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun elmi şurasının 14 fevral 2003-cü il tarixli 2 sayılı iclasının qərarı ilə vaxtilə Əliabbas Müznibin tərtib etdiyi S.Mənsurun “Birinin bayramı, birinin matəmi” kitabının “Nurlan” nəşriyyatı tərəfindən çap edilməsi haqqında] / Şakir Əlifoğlu // Kredo.- 2005.- 26 noyabr.- S.4.

371.Nəzirli, Ş. Bir şəklin taleyi: [1926-cı ildə Bakıda keçirilən birinci Türkoloji qurultayda 41 ziyalının təsvir olunduğu şəkildə Səməd Mənsurun da olduğu, şəkildəki ziyalıların əksəriyyətinin rejimin haqsız qurbanları olduğu qeyd olunmuşdur] / Şəmistan Nəzirli // Kredo.- 2005.- 17 dekabr.- S.5.

372.Səməd Mənsur // Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: 2 cildə.- Bakı, 2005.- Cild 2.- S.337.

2006

373.Abdullayev, A. Şair, aktyor, dramaturq...: ön söz / Abbas Abdullayev, Təranə Hüseynova // Seçilmiş əsərləri / Səməd Mənsur.- Bakı, 2006.- S.4-16.

374.Xəyal, S. Səməd Mənsur: ədəbi irsə maraq / Sona Xəyal // Ədəbiyyat qəzeti.- 2006.- 23 iyun.- S.6.

375.İlkin, Q. Bakılı ziyalılar: Səməd Mənsur Kazımov / Qılman İlkin // Bakı və bakılılar / Q.İlkin.- Bakı, 2006.- S.287-288.

376.Səməd Mənsur (Səməd Mənsur oğlu Kazımov, 1879-1927) // Azərbaycan mətbuatı tarixi: Ali məktəb tələbələri üçün dərslik / tərt. ed. A.Şahverdiyev.- Bakı, 2006.- S.230-231.

2007

377.Cəfərov, T. Səməd Mənsur / T.Cəfərov (Vəlixanlı), Ş.Əhmədova, Ç.Məmmədova // Məktəblinin ədəbiyyat lüğəti / T.Cəfərov (Vəlixanlı), Ş.Əhmədova, Ç.Məmmədova.- Bakı, 2007.- S.173.

2008

378.Səməd Mənsurun xatirəsinin əbədiləşdirilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 27 avqust 2008-ci il // Azərbaycan.- 2008.- 28 avqust.- S.1; Ədəbiyyat qəzeti.- 29 avqust.- S.1.

379.Cəbiyeva, T. Cümlə xilqət rəngdir: Səməd Mənsurun ədəbi irsi məktəbə çevrilə bilər / Təranə Cəbiyeva // Mədəniyyət.- 2008.- 25 yanvar.- S.6.

380.Xəlilzadə, F. Bu dünyanın rəngləri: (Səməd Mənsur haqqında) / Flora Xəlilzadə // Azərbaycan.- 2008.- 24 sentyabr.- S.6.

381.Xəyal, S. Ön söz / Sona Xəyal // Əsərlər / Səməd Mənsur.- Bakı, 2008.- S.3-8.

382.İsrafilov, İ. Haqq nazilər, üzülməz: (Azərbaycan şairi, görkəmli mədəniyyət xadimi Səməd Mənsur haqqında) / İsrafilov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 12 sentyabr.- S.5.

383.Səməd Mənsur // Cəlil Məmmədquluzadə ensiklopediyası.- Bakı, 2008.- S.259.

2010

384.Abbaslı, T. Dövrün mənzum tablosu: “Həpsi rəngdir”: Bu şeir poeziyamızın ən xəlqi və ən döyüşkən ahəngidir: Suraxanı rayonunda şair Səməd Mənsura həsr olunmuş tədbirin keçirilməsi haqqında / Tahir Abbaslı // Mədəniyyət.- 2010.- 5 mart.- S.12; 13.

385.Cəmil, A. Cümlə xilqət rəngdir: Anım: [şair Səməd Mənsurun Suraxanı rayonunda xatirə lövhəsinin açılışı ilə əlaqədar keçirilən tədbir haqqında] / Adil Cəmil // Ədəbiyyat qəzeti.- 2010.- 5 mart.- S.3.

386.Qəhrəmanlı, N. Bir ömrün rəngləri / Nazif Qəhrəmanlı // Ədəbiyyat və əbədiyyət: (ədəbi-tənqidi məqalələr) / N.Qəhrəmanlı.- Bakı, 2009.- S.20-25.

387.Rəhimli, İ. Mədəniyyət tariximizdən silinməz izlər: Teatr xadimi Səməd Mənsur haqqında / İlham Rəhimli // Mədəniyyət.- 2010.- 2 aprel.- S.4.

388.Şair Səməd Mənsurun bərelyefi açılıb: Suraxanı rayonunun Əmircan qəsəbəsində // 525-ci qəzet.- 2010.- 2 mart.- S.7.

389.Şair Səməd Mənsurun xatirə lövhəsi açılacaq // 525-ci qəzet.- 2010.- 26 fevral.- S.7.

390.Yusifli, V. Bir daha rənglər silsiləsi haqqında: [S.Mənsurun “Rəngdir” şeiri və Rəsul Rzannın “Rənglər” şeiri haqqında] / Vaqif Yusifli // Ədəbiyyat qəzeti.- 2010.- 23 aprel.- S. 3.

391.Zümrüd. Səməd Mənsurun xatirəsi əbədiləşdirildi: Prezidentin Sərəncamı ilə yaşadığı binaya xatirə lövhəsi vuruldu / Zümrüd // Səs.- 2010.- 2 mart.- S.12.

2011

392.Həpsi rəngdir: 31 yanvar məşhur satirik şair Səməd Mənsurun doğum günü idi // Mədəniyyət.- 2011.- 2 fevral.- S.14.

393.Xəyal, S. Səməd Mənsur / Sona Xəyal // Bakı gülzarının bülbülləri: [məqalələr toplusu] / S.Xəyal.- Bakı, 2011.- S.11-14.

394. “Mənsuri də yad etməliyək dəri-fənadə...”: Ziyalılığın böyük örnəyi Səməd Mənsur: görkəmli ziyalı, şair Səməd Mənsur haqqında // Azadlıq.- 2011.- 24 noyabr.- S.14.

395.Nur, Ə. Səməd Mənsur: dünəndən bu günə: görkəmli şair və teatr xadiminin həyat və yaradıcılığı sənət tariximizin hələ tam öyrənilməmiş səhifəsidir / Əli Nur // Mədəniyyət.- 2011.- 16 mart.- S. 7.

2012

396.Abbaslı, T. Bəla şair – qəm“naz” Səməd, “rəng”saz Mənsur...: (Səməd Mənsur haqqında) / Tahir Abbaslı // Mədəniyyət.- 2012.- 27 yanvar.- S.6.

397.Ələkbərov, F. Səməd Mənsur (1879-1927) / Faiq Ələkbərov // Cəmiyyət və din.- 2012.- 13-19 dekabr.- S.6.

398.Nəbiyev, B. Tədqiqatın təzəliyi: [ön sözdə T.Salamoğlunun “Faciəli talelər” kitabında S.Mənsurdan bəhs edən “Talesiz şairin taleyi” məqaləsindən də bəhs olunur] / Bəkir Nəbiyev // Ən yeni Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri: monoqrafiya və ədəbi tənqidi məqalələr / T.Salamoğlu.- Bakı, 2012.- S.3-22 [5-6].

2013

399.Həşimli, H. “Şeypur” jurnalında erməni fitnəkarlığının ifşası: [məqalədə S.Mənsur haqqında da danışılır və onun “Qaçmaq günüdür” şeirindən, “Ziyahılarımız” felyetonlarından da bəhs olunur] / Hüseyn Həşimli // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2013.- № 8.- S.278-279; 281.

400.Xəlilzadə, F. Bu dünyanın rəngləri: (görkəmli şair və teatr xadiminin həyat və yaradıcılığı haqqında) / Flora Xəlilzadə // Kaspi.- 2013.- 12-14 yanvar.- S.16.

401.Xəlilzadə F. Zamanın ucalığında: [görkəmli rejissor Tofiq Kazımovun 90 illiyinə həsr olunmuş məqalədə atası Səməd Mənsurdan da bəhs olunur] / Flora Xəlilzadə // Azərbaycan.- 2013.- 13 yanvar.- S.5.

402.Mehdixanlı, X. Böyük Sabirin davamçısı / Xanım Mehdixanlı // Fikrimdən keçənlər / X.Mehdixanlı.- Bakı, 2013.- S.9-18.

403.Rəhimli, İ. Səməd Mənsur: (1879-2.1.1927): [həyat və fəaliyyəti haqqında qısa məlumat] // Azərbaycan Dövlət

Akademik Milli Dram Teatrı: 3 cildə / İ.Rəhimli.- Bakı, 2013.- Cild 1.- S.468-469.

2014

404.Bünyadzadə, S. Satirik gülüşün hikməti: III məqalə: [Səməd Mənsurun “Tuti” jurnalındakı fəaliyyəti haqqında] / Səadət Bünyadzadə // Kredə.- 2014.- 12 iyul.

405.Görkəmli şair və publisist Səməd Mənsurun anadan olmasından 135 il keçir // Mədəniyyət.- 2014.- 31 yanvar.

406.Əsgərova, Y. Səməd Mənsur və teatr / Yadigar Əsgərova // Истоки и эволюция литератур и музыки тюркских народов.- Казань, 2014.- С.77-81.

407.Heydərov, A. Təxmis ədəbi məktəbin janrı kimi: [məqalədə S.Mənsurun da təxmis yaradıcılığı haqqında verilmişdir] / Ağamir Heydərov // Kredə.- 2014.- 17 may.

408.Həşimli, H. “Şeypur” jurnalında bolşevik fitnəkarlığının tənqidi: [məqalədə S. Mənsurun felyetonlarından da bəhs olunur] / Hüseyn Həşimli // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2014.- № 4.- S.258-269.

409.İsmayılova, N. “Şeypur” jurnalı və Məmmədli Sidqi haqqında ilk kitablar: [filologiya elmləri doktoru Hüseyn Həşimlinin “Məmmədli Sidqi və “Şeypur” jurnalı” kitabından bəhs edən məqalədə müəllifin fikrincə “Şeypur” imzasının şair-publisist Səməd Mənsura deyil, Məmmədli Sidqiyə mənsub olması haqqında da bəhs edilir] / Nərgiz İsmayılova // Şərq qapısı.- 2014.- 8 avqust.-

410.Mustafayeva, N. Səməd Mənsurun müxəmməsləri / Nailə Mustafayeva // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2014.- № 5.- S.455-461.

411.“Şeypur” jurnalı və Məmmədli Sidqi haqqında monoqrafiya: [filologiya elmləri doktoru Hüseyn Həşimlinin “Məmmədli Sidqi və “Şeypur” jurnalı” monoqrafiyası haqqında] // Mədəniyyət.- 2014.- 20 avqust.- S.13.

412.Tahirqızı, Ü. “Şeypur” kim idi?: [məqalədə S.Mənsurun “Ziyahılarımız” felyetonundan da bəhs olunur] / Ülviyyə Tahirqızı // Xalq cəbhəsi.- 2014.- 12 noyabr.- S.11.

413.Yaqublu, N. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının tarixi: ilk QHT-lərin yaranması və fəaliyyəti: ["Səfa" cəmiyyətinin fəaliyyətində S.Mənsurun yaxından iştirakından da bəhs olunur] / Nəsiman Yaqublu // 525-ci qəzet.- 2014.- 2 fevral.

2015

414.Ağabəy, G. Səməd Mənsurun satirasının dil və üslub xüsusiyyətləri / Gülşən Ağabəy // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2015.- № 3.- S.329-333.

415.Əsgər, İ. "Şeypur"un ikinci həyatı: [1918-1919-cu illərdə nəşr olunmuş "Şeypur" jurnalından bəhs edən məqalədə jurnalın nəşri S.Mənsurdan da bəhs olunur] / İlkin Əsgər // Kredo.- 2015.- 31 iyul.- S.13.

416.Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun felyetonlarında "Ziyalılar" / Yadigar Əsgərova // Dil və ədəbiyyat: Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal.- 2015.- № 1 (93).- S.325-327.

417.Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun publisistikası / Yadigar Əsgərova // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri: Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi / Bakı Slavyan Universiteti.- 2015.- № 1.- S. 83- 88.

418.Həşimli, H. "Şeypur" jurnalında erməni fitnəkarlığının ifşası: [məqalədə S.Mənsurun istifadə etdiyi imzalardan, onun "Qaçmaq günüdür" şeirindən, "Ziyalılarımız" felyetonlarından da bəhs olunur] / Hüseyn Həşimli // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2013.- № 8.- S. 278-285.

419.Həşimli, H. "Şeypur" jurnalında bolşevik fitnəkarlığının tənqidi: [məqalədə S.Mənsurun istifadə etdiyi imzalardan, onun "Ziyalılar" felyetonlarından "Ski"lər "Li"ləndilər" şeirindən də bəhs olunur] / Hüseyn Həşimli // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2014.- № 4.- S. 258-269.

420.İsgəndərli, R. Şəmsəddin Saminin romanı və dram əsərləri: [məqalədə Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan "Besa, yaxud ahda vəfa" və "Gavə" əsərlərinin S.Mənsur tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi qeyd olunmuşdur] / Rəna İsgəndərli // Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyətinin

tarixi problemləri: AMEA-70, Əlyazmalar İnstitutunun 65 illik yubileyinə həsr olunmuş XIV Respublika elmi konfransının materialları: (Bakı 22-24 may, 2015-ci il).- Bakı, 2015.- S.25.

421.Səməd Mənsur: (1885-1927): [qısa məlumat] // Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları.- Bakı, 2016.- Kitab 1.- S. 241.

2016

422.Əsgərova, Y. S.Mənsur yaradıcılığında ironiya / Yadigar Əsgərova // Filologiya məsələləri.- 2016.- № 1.- S.251-255.

423.Həşimli, H. Salman Mümtaz və Cəfər Cabbarlının əsərləri "Şeypur" jurnalında: [məqalədə jurnalın nəşri S.Mənsurdan da bəhs olunur] / Hüseyn Həşimli // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2016.- № 3.- S.308-310.

424.İsmayıl. 98 yaşlı satirik "Şeypur jurnalı": [Həftədə 1 dəfə "Turan" mətbəəsində nəşr olunan eyniadlı jurnaldan bəhs edən məqalədə jurnalın nəşri S.Mənsur haqqında da məlumat verilmişdir] / İsmayıl // Şərq.- 2016.- 12 mart.- S.11.

425.Mehdizadə, İ. Qələmlə yaxılmış rənglər: yaxud yaddaşlardan silinməyən Səməd Mənsur hikmətləri / İntiqam Mehdizadə // 525-ci qəzet.- 2016.- 9 yanvar.- S.30.

426.Yusifli, V. Unudulmaz insanlar: [Bəxtiyar Vahabzadədən bəhs edən bölmədə şairin Səməd Mənsur haqqında söhbət açmasından, onun "Rəngdir" şeirindən də bəhs olunur] / Vaqif Yusifli // Yada düşdü.- 2016.- № 26, dekabr.

2017

427.Anar. Səməd Mənsurun qayıdışı: [görməli ədəbiyyatşünas alim, tənqidçi, akademik Nizami Cəfərovun şair Səməd Mənsura həsr etdiyi kitab haqqında] / Anar // 525-ci qəzet.- 2017.- 11 mart.- S.11, 13.

428.Azəri, L. Canlı ovqat, mübariz əhval-ruhiyyə yaradan şair: "Səməd Mənsurun poeziyası" kitabının təqdimat mərasimi keçirildi: (Azərbaycan Milli Kitabxanasında professor Nizami

Cəfərovun şair, nəşir, aktyor Səməd Mənsura həsr etdiyi eyniadlı kitabının təqdimatı haqqında / Lalə Azəri // Mədəniyyət.- 2017.- 26 may.- S.5.

429.Cəfərov, N. ...Ey sevgili yarım, mənə naz et!: şair, nəşir, aktyor və dramaturq Səməd Mənsur haqqında / Nizami Cəfərov // Kaspi.- 2017.- 25-27 fevral.- S. 11.

430.Cəfərov, N. Dedim...Yenə deyirəm...: [şair Səməd Mənsurun yaradıcılığı haqqında] / Nizami Cəfərov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 18 fevral.- S. 23.

431.Cəfərov, N. “Doğru halət görmədim”... “Həpsi rəngdir”: / Nizami Cəfərov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 11 fevral.- S.10-11.

432.Cəfərov, N. Qəzəl de ki...: şair Səməd Mənsurun yaradıcılığı haqqında / Nizami Cəfərov // 525-ci qəzet.- 2017.- 11 fevral.- S. 19.

433.Cəfərov, N. Səməd Mənsur və ya söz məhbusu / Nizami Cəfərov // Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 4 fevral.- S. 15.

434.Görkəmli şair və publisist Səməd Mənsurun anadan olmasından 138 il keçir // Mədəniyyət.- 2017.- 31 yanvar.

435.Həşimli, H. Mənəvi müasirimiz: görkəmli ədib Səməd Mənsur lirik şeirlərində klassik poeziyamızın zəngin yaradıcılıq ənənələrini davam və inkişaf etdirib / Hüseyn Həşimli // Mədəniyyət.- 2017.- 1 fevral.- S.11.

436.Həşimli, H. Səməd Mənsur: [yaradıcılığı haqqında] / Hüseyn Həşimli // Azərbaycan xalq cümhuriyyəti dövründə satirik poeziya / H. Həşimli.- Bakı, 2017.- S. 12-46.

437.Mehdixanlı, X. Böyük Sabirin davamçısı / Xanım Mehdixanlı // Bütöv Azərbaycan.- 2017.- 21 sentyabr.- S.11.

438.Pəhləvan, Ə. Sözü çəkisini çəkən qardaşım: [şair Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat] / Əmir Pəhləvan // Vətən dahiləri / Ə.Pəhləvan - Bakı, 2017.- Hissə 1.- S.112.

439.Rəhimli, İ. Səməd Mənsur (1879, Bakı – 2.1.1927, Bakı), Akyor, teatr təşkilatçısı, şair / İlham Rəhimli // Azərbaycan Teatr Ensiklopediyası: üç cildə / İ.Rəhimli; layih. rəhb. Ə.M.Qarayev;

red. hey.: T.İ.Əfəndiyev [və b.]; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.- Bakı, 2017.- Cild 3.- S.181-182.

440.Samirə. Səməd Mənsurun poeziyası: [Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun Milli Kitabxana ilə birgə Əməkdar elm xadimi, akademik Nizami Cəfərovun böyük Azərbaycan şairi Səməd Mənsurun yaradıcılığına həsr olunmuş “Səməd Mənsurun poeziyası” kitabının təqdimat mərasiminin keçirməsi haqqında] / Samirə // Mədəniyyət. az.- 2017.- 25 may.

441.“Səməd Mənsurun poeziyası” təqdim olundu: Azərbaycan Milli Kitabxanasında, professor Nizami Cəfərovun şair Səməd Mənsura həsr etdiyi eyniadlı kitabının təqdimatı haqqında // 525-ci qəzet.- 2017.- 25 may.- S.3.

442.Səməd Mənsurun poeziyası: [Azərbaycan Milli Kitabxanasında akademik Nizami Cəfərovun şair Səməd Mənsura həsr etdiyi eyniadlı kitabının təqdimatı haqqında] // Xalq cəbhəsi.- 2017.- 25 may. - S. 16.

2018

443.Həşimli, H. Bir imzanın izi ilə: “Mömin çinovnik” kim idi...: S.Mümtaz üç fərqli imza ilə - “Müxbiriniz: Mömin çinovnik”, “Hərbi müxbiriniz: Hacı Gülabdan” və “Xəbərçiniz: Hacı Badamlı” imzaları ilə diqqətəlayiq satirik yazıları dərc olunmuşdur: [məqalədə müəllifin fikrincə Salman Mümtaza məxsus olan imzaların səhvən Səməd Mənsura aid edilməsinə də bəhs edilir] / Hüseyn Həşimli // Ədəbiyyat qəzeti.- 2018.- 24 fevral.- S.26.

444.İsmayıl. Cümhuriyyət dövrünün satirik jurnalları...: “Şeypur” və “Zənbur” xalqı elmi biliklərə yiyələnməyə və müasirləşməyə səsləyirdi: [məqalədə S.Mənsurun “Pompuşalı” imzası ilə dərc olunmuş “Qaçmaq günüdür” şeirindən də bəhs olunur] / İsmayıl // Şərq.- 2018.- 30 may.- S.11.

445.İsmayıl. Milli mətbuatımızın “Məşəl”i, “Tartan-partan”ı...: [Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti illərində nəşr olunan çoxsaylı mətbuat orqanlarından bəhs edən məqalədə S.Mənsur-

dan da bəhs olunur] / İsmayıl // Şərq.- 2018.- 5 iyun.- S.11.

446.Rəhimli, İ. Unudulmayanlar: İkinci yazı: [Səməd Mənsur, Ələkbər Süheyli və Mehdi bəy Hacinski haqqında] / İlham Rəhimli // Ədəbiyyat qəzeti.- 2018.- 3 fevral.- S.10-11.

447.Yunisli, F. Baharın gəlişinə sevinmədiyimiz tarix: Azərbaycanlıların soyqırımı – 100: [Mart qırğınları haqqında “Şeypur” jurnalından (1918) verilən məqalədə S.Mənsurdan da bəhs olunmuş və onun “Qaçmaq günüdür” şeiri verilmişdir] / Fariz Yunisli // Mədəniyyət.- 2018.- 30 mart.- S. 11.

2019

447^a.Yusifli, C. Formanın müqəddəs sirri: Səməd Mənsur / Cavanşir Yusifli // Ədəbiyyat qəzeti.- 2019.- 19 yanvar.- S.30.

Səməd Mənsur bədii ədəbiyyatda

1915

448.Bünyadzadə, C. Tutinin Pompuşalıya cavabı: [S.Mənsurun “A “Tuti”” şeirinə cavab] / C.Bünyadzadə // Tuti.- 1915.- № 2, 3 yanvar.

449.Düdük, Ə. Qardaşım Molla Pompuşalı cənablarına cavab: [şeir] / Ə.Düdük (Əli Razi Şamçızadə) // Tuti.- 1915.- № 29, 10 iyul.

1957

450.Hadi, M. Hərərətli şeir və yaxud qızdırmalı halımda saçmalarım: (Səməd Mənsur qardaşıma): [şeir] // Seçilmiş əsərləri: 2 cildə / Məhəmməd Hadi.- Bakı, 1957.- Cild 1.- S.331-333.

1990

451.Buzovnalı, A. Qələm arkadaşım möhtərəm Səməd Mənsura: [şeir] / A.Buzovnalı; təqdim ed. Məmməd Adilov // Elm.- 1990.- 1 dekabr.

1996

452.Məşədi Azər. Qələm arkadaşım möhtərəm Səməd Mənsura. 19.III.1926-cı il: [şeir] / Məşədi Azər // Seçilmiş əsərləri / Məşədi Azər.- Bakı, 1996.- S.201-202.

2001

453.Rza, R. Əl vurmayın, rənglənilib: [“Rənglər” silsiləsindən] / Rəsul Rza // Rənglər / R.Rza.- Bakı, 2001.- S.20.

2003

454.Səməd, A. Dünya: ağlamalı, gülməli, rəngli: [esse] [Səməd Mənsur haqqında] / Akif Səməd // Yeni Azərbaycan.- 2003.- 16 fevral.- S.3.

2008

455.Vahid, Ə. Naz et!: [Səməd Mənsurun eyniadlı şeirinə nəzirə] / Əliağa Vahid // Azərbaycan sevgi poeziyası.- Bakı, 2008.- Kitab 1.- S 69-71.

2010

456.Yusifzadə, M.C. Səməd Mənsurun mənzum məktubuna cavab; Müqabilə. Ya təhlil: S.Mənsurun “Rəngidir” şeirinə: [şeyrlər] / Mirzə Cəlal Yusifzadə // Vətən və istiqlal şairi Əli Yusif / N.Qəhrəmanlı.- Bakı, 2010.- S.241-243.

2011

457.Müniri, A. Bir naşir idi nəşrin ötürdü getdi...: [S.Mənsurun vəfatı ilə əlaqədar yazılmış şeirdən bir parça] / Ağadadaş Müniri // Bakı gülzarının bülbülləri: [məqalələr toplusu] / Sona Xəyal.- Bakı, 2011.- S.94-95.

2017

458.Pəhləvan, Ə. Sözü çəkisini çəkən qardaşım: Şair Səməd Mənsura ithaf olunur: [şeir] / Əmir Pəhləvan // Vətən dahiləri / Ə.Pəhləvan.- Bakı, 2017.- Hissə 1.- S.112-113.

Dissertasiyalar və avtoreferatlar

2016

459.Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun yaradıcılıq yolu: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya: 5716.01 / Yadigar Tofiq qızı Əsgərova; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı, 2016.- 146 s.

460.Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun yaradıcılıq yolu: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı: 5716.01 / Yadigar Tofiq qızı Əsgərova; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 2016. - 23, [1] s.

1946

461.Mir Cəlal. 1905-1917-ci illərdə Azərbaycanda ədəbi məktəblər: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya / Mir Cəlal; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1946.- 492 s.

Dissertasiyada Səməd Mənsur irsindən geniş şəkildə bəhs olunur.

1995

462.Həbibbəyli, İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya: 10.01.03 / İsa Həbibbəyli; Y.Məmmədəliyev ad. Naxçıvan Dövlət Un-ti.- Bakı, 1995.- 480 s.

Dissertasiyadan: Keçmiş Mollanəsrəddinçilərin iştirakı: Səməd Mənsur [S.421].

2005

463.Əhmədov, B. Azərbaycan satirasının inkişaf problemləri (1920-1980-ci illər): filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya: 10.01.01 / Bədirxan Əhmədov; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı, 2005.- 300 s.

Dissertasiyadan: ““Molla Nəsrəddin”çi satirik şeir ənənəsi”: bölməsində Səməd Mənsurun satirik şeirlərindən də bəhs olunur [S.211-224].

2013

464.Ağazadə, Y. Azərbaycan ədəbiyyatında satirik poeziyanın təşəkkülü və inkişafı: filologiya üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya: 5716.01 / Yədulla Ağazadə; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı, 2013.- 317 s.

Dissertasiyadan: “Yeni tipli inqilabi satiranın M.Ə.Sabir mərhələsi və poetik ənənələri: Tənqidi-realist satirada ictimai oyanışa çağırış motivləri və Sabir satirik şeir məktəbinin yaranması” bölməsində Səməd Mənsurun satiralarından da bəhs olunur [S.172-174].

III HISSƏ

Digər xarici dillərdə

Rus dilində

2009

465.Все мираж; И у нас, и у вас; Ругайтесь; Витии; Словопренье двух ащугов / Самед Мансур; сост. Г.Гулиев // Антология азербайджанской поэзии: в 3-х т.- Баку, 2009.- Т.2.- С.72-80.

1915

466.Губалы: [о создании трагедии «Гаве» Шамседдина Сами актерами общества «Сяфа» в Тагиевском Театре] / Губалы // Каспий.- 1915.- 20 сентября.

467.Мусульманская жизнь в 1914 году: [о литературе и переделке Самеда Мансура «Акде Вефа», переделке в 1914 году] // Каспий.- 1915.- 3 января.- С.2.

1916

468.«В обществе Ниджат»: [в статье отмечается о общем собрании просветительского общества «Ниджат» и избрании С.Казымова] // Каспий.- 1916.- 9 февраля.- С.3.

1921

469.Рей. «Гаве»: [рецензия ондноименной пьесы] / Рей // Бакинский рабочий.- 1921.- 4 октября.

1927

470.Минасазов, Г. Самед Мансур: [некролог] / Гусейн Минасазов // Бакинской рабочий.- 1927.- 6 января.

1928

471.Кулиев, М. Новые ростки: Старая поэзия после Октября: [в статье упоминается о поэте Самеде Мансуре] / М.Кулиев // На рубеже Востока.- 1928.- № 5-6.- С.169.

2008

472.Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об увековечении памяти Самеда Мансура. г. Баку, 27 августа 2008 г. // Бакинский рабочий.- 2008.- 28 августа.- С. 2.

473.Алиоглу, П. Поэт, драматург, переводчик: Увидела свет новое собрание сочинений Самеда Мансура / Паша Алиоглу // Каспий.- 2008.- 24 июня.- С.8.

474.Бессмертна память о поэте: [о распоряжении Президента Азербайджана Ильхама Алиева «Об увековечении памяти Самеда Мансура»] // Каспий.- 2008.- 30 августа.- С.16.

2010

475.Анар. Поэт, считавший мир мишурой / Анар; пер. С.Мамедзаде // Литература, искусство, культура Азербайджана / Анар.- Баку, 2010.- Т. I.- С.224-227.

2013

476.Кязимова, Л. Мир, в котором я живу: Интервью с Лалой Кязимовой: [в статье упоминается о поэте Самеде Мансуре] / Лала Кязимова // Boutique.- 2013.- 16 декабря.

477.Микеладзе, Г. Новаторский театр Тофика Кязимова [в статье упоминается о поэте Самеде Мансуре] / Галина Микеладзе // Бакинский рабочий.- 2013.- 30 января.- С.4-5.

478.Эфендизаде, Р. На солнечной стороне жизни: [в статье напоминает о выдающемся азербайджанском поэте С.Мансуре] / Рена Эфендизаде // О чем говорят женщины / Б.Багирзаде.- Баку, 2013.- С.57.

2014

479.Аскерова, Я. Силой сатиры / Ядигар Аскерова // Международная научно-практическая конференция «Природное и культурное наследие междисциплинарные исследование и развитие. Коллективная монография, 21-31 октября, 2014.- Санкт-Петербург.- С.72-75.

480.Мустафаева, Н. Мухаммасы Самеда Мансура / Резюме / Наила Мустафаева // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2014.- № 5.- С.462.

2016

481.Аскерова, Я. Творческий путь Самеда Мансура / Резюме / Ядигар Аскерова // Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun yaradıcılıq yolu: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı.- Bakı, 2016.- S.22.

Ukrayna dilində

482.Аскерова, Я. Поэзия Самеда Мансура: Поэт-гражданин / Ядигар Аскерова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.- Серія літературознавство.- Тернопіль, 2015.- Вип. 43.- С.243-252.

İngilis dilində

2014

483.Mustafayeva, N. Samad Mansuris mukhammases / Summary // Filologiya məsələləri / AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu.- 2014.- № 5.- S.462.

2016

484.Askerova, Y. Creative development of Samad Mansur / Summary // Əsgərova, Y. Səməd Mənsurun yaradıcılıq yolu: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı.- Bakı, 2016.- S.23.

485.Samad Mansur /Literary sources of azerbaijani multiculturalism / Baku International Multiculturalism Centre; edt. K.Abdulla; contr.: M.Naghisoylu, F.Alakbarli, A.Baghirov; rev.: T.Karimli, N.Qasimzada.- Baku, 2016.- P.231.

Türk dilində

2000

486.Semed Mensur. Rengdir; Bizde de var, sizde de var!; Oğlum Ehmed Tofiqə vəsiyyətim / Bin yılın yüz şairi.- Azərbaycan şiri antolojisi / Haz.: Anar, Y.Akpınar.- Ankara, 2000.- S.102-103.

487.Samet Mansur / İhsan Işık /Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi (2 bas.2009).

2018

488.Caferov, N. Samed Mansur'un şiiri / Nizami Caferov; çeviri Yurtseven Şen; editör Elturan Elmas; Azərbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının katkılarıyla (Azerbaycan Kitaplarının Dünya'da Tanıtılması Projesi).- İstanbul: Zengin yayıncılık, 2018.- 134 s.

İçindekiler: Samed Mansur'un Dönüşü; Fil Görünen Pireler. Samed Mansur Hakkında Hatıralar. Doğruya Benzeyen Yalanlar; Ön söz; Mevzusu Rengarenk, Ülkülü, İlkeli Şiir; Gazel De Ki; Bana Naz Et; Sabir'den Sonraki Sabir; Milliye Ve Beynelmilelik; Doğru Halet Görmedim (Hepsi Renktir); "Dedim... Yine Diyorum"; Son Söz. Lirik Şiirler: Gazel; Kalemdir; Söz; Tahmis; Seyid Şirvani'ye Nazire; Gazel; Gare; Unutulmaz; Milli Nağme; Kan; Servet; Beynelmileliyet; Muhterem Dostum Ve Kalem

Arkadaşım Azer'e; Bizde De Var, Sizde De Var; Bir Renkli, Boyalı Kadına. Satirik Şiirler: Ya Rab! Kars Feaketzedelerine İhtar; Babanın Oğlu İle Davası; Şair Çoğalmış; Kalemim; Molla Nasreddin Emmiye; Meslek Satıram; Kaçmak Gündür; Hazırlık; Bakülü; Beşaret; Bir Müminin Avrupalıya Hitabı; Yaz Faslı; Bulvar Kahramanları.

ƏLAVƏLƏR

Səməd Mənsurun
tərcümələri

1. **Sami, Şəmsəddin.** Kaveyi ahəngər: [pyes]: türk dilindən tərcümə.- 1912.
2. **Sami, Şəmsəddin.** Əhdə vəfa [pyes]: türk dilindən tərcümə.- 1913.
3. **Apuxtin, Aleksey.** Divanə: [şeir].
4. **Oktan, Briyon.** Jan Pol: [pyes].- 1919. (Fransız yazıçısı).

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda
saxlanılan əlyazmaları

1. B-3552/5177

İçindəkilər: Məarif: bənövşəyi mürəkkəblə yazılmışdır, 10 vərəqdən ibarətdir. (Ərəb əlifbası ilə).

Mükafat: kimyəvi bənövşəyi rəngdə karandaşla yazılmışdır, 13 vərəqdən ibarətdir. (Ərəb əlifbası ilə).

Övladına vəsiyyətlərim: qara mürəkkəblə yazılmışdır, 10 vərəqdən ibarətdir. (Ərəb əlifbası ilə).

2. Fraqment 835

Makina vərəqində 36 vərəqdən ibarətdir. (Latın əlifbası ilə).

Füzulinin “Pəmbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənim” qəzəlinə təxmis, Şahid təxəllüslü şairdən təxmin, Seyid Əzim Şirvaniyə nəzirə, Azər Buzovnalıya həsr olunmuş “Azər” rədifli qəzəl, daha iki qəzəl və bir qitə var. Şeirlərin altında tarix, bəzilərinde yazıldığı yer və bəzilərinde çap olunduğu mənbə qeyd edilmişdir.

3. Fraqment 293/8019

126 vərəqdən ibarətdir. Qara, bənövşəyi mürəkkəblə və kimyəvi karandaşla yazılmışdır. (Ərəb əlifbası ilə). Burada müxtəlif mövzulu və klassik şeirimizin müxtəlif janrlarında şeirlər və Şəmsəddin Saminin “Gavə” əsərinin tərcüməsindən bir hissə də vardır.

4. Fraqment-284

149 vərəq həcmində. Makina və şagird dəftəri vərəqlərində qara, bənövşəyi mürəkkəblə və kimyəvi karandaşla yazılmışdır. (Ərəb əlifbası ilə). Vərəqlərin ölçüsü müxtəlifdir. Burada müxtəlif mövzulu və müxtəlif janrlarda şeirlər vardır.

5. C-348/9301

Qovluqda şairin görkəmli tədqiqatçı Əliabbas Müznib tərəfindən toplanmış XX əsrin əvvəllərində dövrü mətbuatda çap olunan şeirləri, qəzəlləri, özü haqqında məlumat, Əliabbas Müznib tərəfindən yazılmış ön söz vardır. Makina vərəqləri kitab şəklində cildlənmişdir. Qara, bənövşəyi mürəkkəblə və kimyəvi karandaşla yazılmışdır. (Ərəb əlifbası ilə). 144 səhifə həcmindədir. Əvvəlində S.Mənsurun tərcümeyi-halı vardır. Bu qovluqda saxlanılan materiallar 2003-cü ildə (Səməd Mənsur. Birinin bayramı, birinin matəmi.- Bakı, Nurlan, 2003.- 69 s.) çap olunmuşdur.

6. Maş. 137

Makinada köhnə latın və kiril əlifbasında yazılmışdır. Latın əlifbasında 166 vərəq, kiril əlifbasında 123 vərəqdən ibarətdir. Qovluqda şeirlər və pyeslər vardır. Hazırlayanı məlum deyildir.

Qovluğun içindəkilər: A Tuti (2 vərəq); Ərbəin qurtarmaq münasibətilə (2 v.); Seyidü-Şirvaniyə nəzirə (1 v.); Ya rəbb (1 v.); Köçmək niyə? (1 v.); Came meydan əhli-hal istər ki, olsun eşqə ram (1 v.); Mərsiyəxan deyir (1 v.); Aldanmaıq (1 v.); Yıxdı islam evini pəncəyi-qədər qərəz (1 v.); Etsə rəhm üstadələr halına piri-meyfuruş (1 v.); Qars fələkatzadələrinə əxtar (1 v.); Övzayi-fələk... unudulmaz (2 v.); Atanın oğlu ilə danəsi (2 v.); Təxmis (2 v.); Mirzə məarif (2 v.); Qraxmallı bəy (1 v.); Əyyami bahar oldu gülüstani-ruxi yar (2 v.); Meydana çıx (2 v.); Ya rəbb

lütfünü kəsmə millətdən (1 v.); Gərəkdir (1 v.); Yəs və təhəssür (1 v.); Təzmin (1 v.); Yəs və təhəssür (2 v.); Səhnəyi qeyrətlərinə (2 v.); Belnəlmıyyət (1 v.); Qarı anandan (2 v.); Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azərə (1 v.); Bir qitə (1 v.); Söyüşün (1 v.); Mənim olsun (1 v.); Gödən (1 v.); Unutma (1 v.); Yad et (2 v.); Təzmin (1 v.); Molla Nəsrəddin əmiyə (2 v.); Əl vurma nəşədən düşər (2 v.); Un bölgüsü (1 v.); Xəbər gəldi çxacaq: Molla Nəsrəddin əmiyə xeyrixahanə bir bəyanat (1 v.); Molla Nəsrəddin çıxdı (1 v.); Ədibi-şəhir Kəblə Yafdıməli... (2 v.); Vedrə (2 v.); Həzər şükür könül-mövsümi-bəyar olacaq (2 v.); Yeznə yəni Nikolay dayı (2 v.); Azad olub (2 v.); Millət xəbərləri (3 v.); Bu cümələrim (2 v.); Nikolay dayıya (2 v.); Gəl, gəl ay müştəri, məslək satıram (2 v.); Sühəldari-əzəm (2 v.); Bakı - Milli komitetinin vəfatı münasibətilə (1 v.); Zəbani-hal (1 v.); Hazırlıq (2 v.); Şalban (2 v.); Rövza-xan (2 v.); İski”lər, “of”lar “li”ləndilər (2 v.); Vəsərət (2 v.); Müsəlman ustası (1 v.); Bir möminin avropalıya şikayəti (2 v.); İnşallah (3 v.); Yolka bayramında məhrum olanlara töhfə (2 v.); Balaxanın mənəm-mənəm dəyənlərinə töhfeyi-əbədi (2 v.); Müsahibə (2 v.); Balaxanadan (1 v.); O nədir? (2 v.); Lokarno (2 v.); Yaşasın (2 v.); Ya Şeyx (2 v.); Balıqullah və onun bəndələri (2 v.); Birinin bayramı, birinin matəmi (4 v.); Yaz fəsli (1 v.); İki şəhər: (Lənqəyud şəhəri), Bakı şəhəri, Çaxır (3 v.); Arif, mənə bax (3 v.); Bulvar qəhrəmanları (2 v.); Dəvə ağaca çıxır: 3 pərdədən ibarət operetta.- ilsiz (2 v.).

7. Müznibin şəxsi fondu S.Mənsurun ədəbiyyat cəmiyyəti üçün sorğu vərəqi.- Arxiv 37. Г-18/ 374 Ф-23.- saxlama vahidi 357.

8. Arxiv 37. Г-9/156 Ф-23.- saxlama vahidi 39.- Qovluqda başqa şairlərlə yanaşı S. Mənsurun da şeirləri vardır.

9. Arxiv 37. Г-14/337 Ф-23.- saxlama vahidi 151.- M. Hadi, C.Cabbarlı ilə yanaşı S.Mənsurun da şeirləri vardır.

10. M.S. Ordubadi. Fond 14.- Xatirələr.- II hissə.- S.22-23.- M.S.Ordubadi öz xatirələrində S.Mənsurdan bəhs etmişdir.- Ф-22/222/ 14422

11. Nəcəfqulu bəy Şeyda. Gülşəni-maarif.- S- 1133

Kitabın İçində S.Mənsur haqqında qısa məlumat, şairin “Söz” qəzəli; “Rəngdir” müxəmməsi; “Sizdə də var, bizdə də var” şeirləri vardır.

A.Bakıxanovun Bakıdakı evindən tapılmış nəvəsi tərəfindən Sona Xəyalə verilmiş kitabda S.Mənsurun “Atalara xitab”, “Millətə xitab”, “Ayıl millət”, 1918-ci tarixi il münasibətilə (Səttar xan havasında), “Milli nəğmə” adı ilə 4 şeiri verilmişdir. (səh.12-15). Kitabın titulları düşmüş, adı və müəllifi məlum deyil, 56 səhifədən ibarətdir. Kitabın sonunda 54-56-cı səhifələrdə “Mövludnamə” və “Mövludyyə” adlı əsərlər vardır.

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun arxivində saxlanılan əsərləri

1. **İnv. 1932.-** 297 s.- 90 şeir, 27 məqalə və başqa publisistik yazılar, 5 pyes vardır.

Qovluğun içindəki şeirlər: Qələmdir; Feyzlənsə bərişi-qeyrətlə ərzi-həyat...; Söz; Təxmis; Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə; Mürğican olmuşsa; Qəzəl; Bir qitə; Etsə rəhm; Unudulmaz; Ərbabi-riyanın tələbi namü nişandır; Əyyami bahar oldu gülüstan çü rüxi -yar; Ey sahibi-əqi, aşıqə az eyl məzəmmət; A Tuti; Ya rəb!; Ərbəin qurtarmaq münasibətilə; Mərsiyəxan deyir; Köçmək niyə?; Gözəl oğlanlıq; Qars fəlakətçələrinə əxtar; Atanın oğlu ilə davası; Səd şükr; Boynu qırxmallı bəy; Meydanə çıx; Pərişan; Milli nəğmə; Şair çoxalib; Gərəkdir; Min təşəkkür bu Üzeyrin bizə xidmətlərinə; Qarı anandan; Söyüşün; Mənim olsun; Gödən; Məşahirdən biri; vahidə ithaf; Qələmim; Molla Nəsrəddin əmiyə; Əl vurma nəşədən düşər; Un bölgüsü; Xəbər gəldi çıxacaq!; Ved-rə; “Yeznə”, yəni Nikolay dayı; Azad olub; Millət xəbərləri; Palanək digər əst; Təhəyyürat; Gəldim ilahi, yeksər tənqə bu cümlələrdən; Səlyanda bizim “Amədən” komissara; Sipəndari-

əzəm; Məktub; Gəl-gəl ay müştəri, məslək satıram; tez dolsun; Qan; Şalban; hazırlıq; İrandan nəvə; “İski”lər, “Li”ləndilər; Bən-zətmə; Həmməlsəvar; Bəşarət; Bir möminin Avropalıya xitabı; İnşallah; Milyonçularımız deyir ki; Aktyor deyir ki; Əhli qələm deyir ki; Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə; Müsahibə: Milyonçunun xitabı; Əhli qələmin cavabı; Həpsi rəngdir; Millət rəislərinə; Yəs və təəssür; Sərvət; Beynəlmiləliyyə; Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik; O nədir?; Lokarno; Yaşasın!; Cavan həkimlərimizə; Ya Şeyx!; Firdovsinin Şahnaməsindən; Böyük barigahi rəisül-bilal; Çarşablı qadınlar; Şahnamə”dən; Yaz fəslü; İki şəhər: (Lənqəyud şəhəri), Bakı şəhəri, Çaxır; Arif, mənə bax; Bulvar qəhrəmanları; İranda məclis seçkisi; Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azərə; Naz et; İki aşığın deyişməsi; Bir rəngli, boyalı qadına; **Felyetonlar:** Ziyalılar; Ziyalılarımız; **Dram əsərləri:** Maarif: birpərdəli komediya; Mükafat: üç hissədən ibarət faciə; Cinayət: I məclis, 3 şəkildən ibarətdir; Dərviş: üç pərdədən ibarət faciə; Rəzalət səbəbləri: üç şəkildə. **Məqalə və publisistik yazılar:** Molla Bayquşalıya bir neçə söz; Bu dünyünü kim açar bilər?; Kos-kosa; Tamaşaqaq və yaxud kəmxərc Bala-nişin; Ey dad şümr əlindən; Amma... yenə görməyəcəksən; “Nicat” cəmiyyətinə təzə seçki ilə əlaqədar; Mən deyən oldu, olmadı?; Ver bankını; Təbim gələndə; Kərbəlayı Yaftuməli, yaxud xatəmül-məşahir; Son ədəbiyyati-cədidəmiz sərəmədəni; Divar ədəbiyyatı; Bakı, 11 iyun; Bakı, 25 ramazan əl-mübarək; Yağış-dan çıxdıq, yağmura düşdük; “Sovqat”, yaxud böyürtkən; “1917-noviy qod” münasibəti ilə; “Bürhani-həqiqət”, Ziyalılarımız; Ziyalılar.

2. **İnv. 1950.** S.Mənsurun “Əsərləri”nin əlyazması haqqında tarix elmləri namizədi Əbülfəz Rəhimovun rəyi.

3. **İnv. 2418.** S.Mənsurun “Əsərləri”nin əlyazması haqqında Rüstəm Hüseynovun rəyi.

4. **İnv. 655.** Novruz Ağayevin “Mətbuat tariximizə aid qeydlər dəftəri” əlyazmasının 33-cü səhifəsində Səməd Mənsur Kazımovun istifadə etdiyi imzalardan da bəhs olunur.

Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində saxlanılan pyeslərinin əlyazmaları

Fond № 166

Siyahı № 1

Cinayət: birpərdəli, üç şəkilli pyes. Ərəb əlifbasında Azərbaycan dilində.- 16 vərəq.

Rəzalət səbəbləri: üçpərdəli pyes.- Ərəb əlifbasında Azərbaycan dilində.- 6 vərəq.

5. Aktyor: üçpərdəli pyes.- Ərəb əlifbasında Azərbaycan dilində.- 13 vərəq.

6. Dərviş: üçpərdəli komediya.- Ərəb əlifbasında Azərbaycan dilində.- 16 vərəq.

Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyinin fondundan

1. Səməd Mənsur Əbdülhəq Hamidin “Tariq İbn Ziyad” tamaşasında Tariq İbn Ziyad rolunda (Tərcüməçilər: Dadaş Bünyadzadə, Pirqulu Mürsəlzadə).- 1910-cu il.- Ölçüsü: 8,5x14.- İnv. № 2047.

2. Səməd Mənsur Əbdülhəq Hamidin “Tariq İbn Ziyad” tamaşasında Tofiq İbn Ziyad rolunda (reproduksiya). (Tərcüməçilər: Dadaş Bünyadzadə, Pirqulu Mürsəlzadə). 1910-cu il. Ölçüsü: 29,5x21.- İnv. № 13951. AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun əməkdaşı Kazımova Lalə Tofiq qızı tərəfindən hədiyyə verilmişdir.

3. Tofiq Kazımovun ailəsi ilə çəkdiyi şəkil (Soldan: qardaşı Əşrəf, anası Yaxşı xanım, bacısı Zəhra, atası Səməd Mənsur və balaca Tofiq). Ölçüsü: 15x11,5.- İnv № 13945. AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun əməkdaşı Kazımova Lalə Tofiq qızı tərəfindən hədiyyə verilmişdir.

4. Səməd Mənsurun mədəniyyət və incəsənət xadimləri ilə birlikdə çəkdiyi şəkil. 1926-cı il. (2 ədəd). Ölçüsü: 18x24, 36x24.- İnv № 13950/1; İnv № 13950/2. AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun əməkdaşı Kazımova Lalə Tofiq qızı tərəfindən hədiyyə verilmişdir.

5. Afişa. H.Z.Tağıyev teatrı. Baxmatyevin “On ikinci il” pyesində S.Mənsur iki rolu: həm general Yermolov, həm də general Baqraton rolunu ifa etmişdir. (Tərcüməçi İbrahim Qasimov, rejissor Hüseyn Ərəblinski).- Ölçüsü: 26x52.- İnv. № 1767.

Səməd Mənsurun mətbuatda istifadə etdiyi imzalar və təxəllüslər

Q.Məmmədlinin “İmzalar” kitabına əsasən
(Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1977)

Nö	İmzalar	Jurnal və qəzetlər	İllər
1	<i>Doktor Pompuşalinski</i>	Tuti	1916
2	<i>Kənarçı Pompuşalı</i>	Şeypur	1919
3	<i>Kəndli</i>	Tuti	1916
4	<i>Köhnə filosof</i>	Kəlniyyət	1912
5	<i>Gomuş</i>	Tuti	-
6	<i>Mismar</i>	Günəş	1910
7	<i>Molla Pompuşalı</i>	Tuti	1916
8	<i>Mürəttiblər</i>	Zəhmət sədası	1919
9	<i>Mütəşair</i>	İqbal	1913
10	<i>Mığmığa</i>	Tuti	1915-1916
11	<i>S.M.</i>	Həqiqəti-Əfkar	1912
12	<i>S.M.</i>	Zəhmət sədası	1919
13	<i>S.Mənsur</i>	Həqiqəti-Əfkar	1912

Q.Məmmədli və A.Əliyevanın “İmzalar” kitabına əsasən
(Bakı, 2015)

Nö	İmzalar	Jurnal və qəzetlər	İllər
1	<i>Ağa Tuti</i>	Tuti	1916
2	<i>Bir ay orucluğu</i> <i>müvəqqəti rövzəxan</i> <i>Molla Pompuşalı</i>	“-----”	1915
3	<i>Bir ay orucluğu</i> <i>müvəqqəti rövzəpəz</i> <i>Molla Pompuşalı</i>	“-----”	1915
4	<i>Doktor Pompuşallinski</i>	“-----”	1916
5	<i>Gomuş</i>	“-----”	
6	<i>Kənarçı Pompuşalı</i>	Şeypur	1919
7	<i>Kəndli</i>	Tuti	1916
8	<i>Köhnə filosof</i>	Kəlniyyət	1912
9	<i>Mənsur S.</i>	Tuti	1915-1916
10	<i>Mığmığa</i>	“-----”	“-----”
11	<i>Mismar</i>	Günəş	1910
12	<i>Molla Pompaşalı</i>	Tuti	1916
13	<i>Mürəttiblər</i>	Zəhmət sədası	1919
14	<i>Mütəşair</i>	İqbal	1913
15	<i>Pompaşalı</i>	Tuti	1916
16	<i>Pompaşalı</i>	Şeypur	1918
17	<i>Rəiyyətin Pompuşalı</i>	Tuti	1917
18	<i>S.M.</i>	Həqiqəti-əfkar	1912
19	<i>S.M.</i>	Zəhmət sədası	1919
20	<i>S.Mənsur</i>	Həqiqəti-əfkar	1912
21	<i>Şeypur</i>	Şeypur	1918
22	<i>Tuti</i>	Tuti	

N.Ağayev və M.Paşayevanın “İmzalar” kitabına əsasən
(Bakı: Elm və təhsil, 2015)

№	İmzalar	Jurnal və qəzetlər	İllər
1	<i>Şeyx Şeypur</i>	Kəlniyyət	1913
2	<i>Köhnə filosof</i>	“-----”	“-----”
3	<i>Pompaşalı</i>	Tuti	1915
4	<i>Mığmığa</i>	“-----”	“-----”
5	<i>Ciyə</i>	“-----“	“-----”
6	<i>Kəndli</i>	“-----”	“-----”
7	<i>Mütəşair</i>	“-----”	“-----”
8	<i>Məşahir</i>	“-----”	“-----”
9	<i>Tuti</i>	“-----”	“-----”
10	<i>Gomuş</i>	“-----”	“-----”
11	<i>Mənsur Əyyar</i>	Babayi Əmir	“-----”
12	<i>Pompaşalı</i>	Şeypur	1918
13	<i>Şeypur</i>	“-----”	“-----”
14	<i>Mömin Çinovnik</i>	“-----”	“-----”

KÖMƏKÇİ GÖSTƏRİCİLƏR**Səməd Mənsurun əsərlərinin əlifba göstəricisi****Kitablarının əlifba göstəricisi**

Birinin bayramı, birinin matəmi.....3
Dövlətin təhsili və tərbiyəsi1
Əsərlər.....5
Həpsi rəngdir.....2
Seçilmiş əsərləri.....4

Pyeslərinin əlifba göstəricisi

Aktyor.....4
Cinayət.....4
Dərviş.....4
Maarif.....4
Mükafat.....4
Rəzalət səbəbləri.....4

Şeirlərinin əlifba göstəricisi Azərbaycan dilində

A
A “Tuti”! 4, 5, 23
Ağrın alım 24, 134
Ah! Oldu xəzan gülşəni-əfkari 7
Aktyor deyir ki 3, 5
Alçaq deyir ki 3, 5
Aldanmaıq 5, 25

- Arif, bana ban! (Arif, mənə bax!)3, 5, 115
 Atanın oğlu ilə davası 4, 5, 26, 134,
 Azad olub 3, 5, 60
- B**
 Bacıoğlunun dayıya ərizəsi.....2, 4, 5, 143, 146
 Bakı şəhəri 3,129
 Bakılı2, 4, 5, 80,135, 156
 Bakü milli “komiteti”n vəfatı münasibətilə.....3, 5, 61
 Balaxanı bənəm-bənəm deyənlərinə töhfeyi-əbədi.....3, 5, 98
 Balaxanıdan 3, 5, 97
 “Balıq allah” və onun bəndələri.....3
 Beynəlmiləliyyətlər.....4, 5,106
 Bənzətmə4, 81, 134, 147, 157
 Bəşarət..... 3, 4, 5, 82, 134, 158
 Bilmə..... 2, 5, 132
 Bir möminin Avropalıya xitabı 3, 4, 5, 83, 134, 159
 Bir rəngli, boyalı qadına 2, 4, 5,153
 Bir sədəfdir qəlbi-danişvar, düri-şəhvar söz 139
 Birinin bayramı, birinin matəmi! 3
 Biz müsəlmanlarda hansı iş var ki, yarımçıq qalmasın? 27
 Bizdə də var, siz də də var.....2, 4, 5, 135, 146
 Boynu qıraxmallı bək 4, 28
 Bu cümələrdən 3, 5, 62
 Bulanıq suda 3
 Bulvar qəhrəmanları 3, 4, 5, 116
- C**
 Cami-meydan əhli-hal istər ki, olsun eşqə ram 15
 Cavan doktorlarıq 3, 5, 117
 Cavan həkimlərimizə 3, 4, 5, 118
 Cavanlarımız deyir ki 3, 5
 Çaxır 3, 5, 119
 Çarşablı qadınlar 3, 4, 120
 Çıx31, 134
 Çox igidsən, atını bir kərə Finlandiya çap171

- D**
 Dad yarımçıq əlindən 3
 Dayının bacıoğluya cavabı 2, 4, 5, 146
 Dedi, dinmə, öyünmə, yəhu!3
 Demərəm.....29
 Dər del daşt.....3
- E**
 Etsə rəhm uftadələr halına piri-meyfuruş 4, 5, 16
 Ey sevgili müsəlmanım, öldürdülər səni 99
 Eyzən kəlami-Mənsur.....167
- Ə**
 Əbani-hal.....5, 84
 Əhli qələmin cavabı 3, 4, 5
 Əhli-qələm deyir ki 3, 5
 Əksi-Şahanə 3, 5
 Əl vurma nəşədən düşər 5, 63
 Əlifbaya 64
 Ərbəin qurtarmaq münasibətilə 4, 10, 30
 Ərdəbildəndir 2, 5
 Əşar 4,17
 Əyyami-bahar oldu gülüstan çü rüxi-yar 5
- F**
 Firdovsinin “Şahnamə”sindən 3, 5, 121
 Firqələrə 3, 5, 108
 Füzulidən təxmiz 5, 11
 Füzuliyə nəzirə..... 3, 5, 107
 Füzuliyə təxmiz 2
- G**
 Gəl-gəl ay müştəri, məslək satıram 3, 5, 65
 Gərəkdir 4, 5, 31, 134
 Gödən 5, 32

Gözəl oğlanlıq 4, 33
 Gülməlidir 2, 4, 5, 135, 146, 155
 Güzgü 3, 5, 107

H

Hacığa Abbasova 2, 5
 Hammalsəvar 4, 66, 86, 134, 160
 Hazır olunuz 130
 Hazırlıq 3, 4, 5, 85, 100, 161
 Həpsi rəngdir 3, 4, 5, 122, 135, 140, 141,
 145, 146, 150, 151, 155, 172
 Həzar şükr könül mövsimi-bahar olacaq 5

X

Xəbər gəldi çıxacaq 5, 67
 Xırda tüccar (tacir) deyir ki 3, 5

İ

İki aşığın deyişməsi 2, 4, 5, 143, 146
 İki şəhər 3, 34, 129
 İnşallah 3, 4, 5, 87, 134, 162
 İnteligen deyin ki 3, 5
 İntelligentik 134
 İranda məclis seçkisi 3, 5, 123
 İrandan Nəva 4, 88, 163
 İranlılar marşı 3, 5, 68
 İrəvandan nəva 134
 İski”lər, “Li”ləndilər 4, 5, 89

K

Kəlami-Səməd Mənsur 137
 Kəndlilər, ayılmayın 3
 Köçmək niyə 4, 5, 35, 134

Q

Qaçmaq günüdür 3, 4, 5, 90, 142, 164, 172, 173
 Qan 2, 4, 5, 101, 132, 155
 Qarı anandan 4, 5, 36
 Qars fəlakətzadələrinə əxtar 4, 5, 37
 Qələmdir 4, 8
 Qələmim 4
 Qələmimə bənzətmə 3, 5, 55
 Qərəz 4, 5, 18, 102
 Qəzəl 3, 4, 5, 19
 Qıraxmallı bəy 5
 Qitə 5, 20
 Qızıl karvan 131
 Qolçomaqlar, götür ver 3

L

Loqarno 3, 4, 5, 124

M

Mehtər nəimə 38
 Meydanə çıx 4, 5, 39
 Mənim kəlməsi 2, 5
 Mənim olsun 4, 5, 40
 Mərsiyəxan deyir 2, 4, 5, 41, 132, 134
 Məslək satıram 4
 Məşahirdən biri 4, 56
 Millət xəbərləri 3, 4, 5, 69
 Millət rəislərinə 4, 103
 Milli nəğmə 4, 42, 155
 Milyonçularımız deyir ki 3, 5
 Min təşəkkür bu Üzeyirin bizə xidmətlərinə 152
 Minacat 3
 Mir Bəşir Qasımova ithaf 2
 Mirzə Məarif 5, 43

Molla 44, 134
 Molla deyir ki 3, 5
 Molla Nəsrəddin çıxdı 5, 70
 Molla Nəsrəddin əmiyə 4, 5, 57, 133
 Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azər Əfəndiyə ... 4, 5, 138, 144
 Muxəmməs 167
 Mükəlimə 71
 Mürği- can olmuşsa 4, 21
 Müsəhibə 104, 134, 165
 Müsəlman ustası.....3, 5, 91

N

Naz et 2, 4, 5, 132, 146, 151, 153, 172
 Nə qədər ki, firqələrin işi böylədir ki, bəd nəzərdədir 5, 108
 Nəzirə 5, 72
 Nikolay dayıya 3, 5

O

O nədir? 3, 4, 5, 125
 Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim 2, 4, 5, 143, 146
 Olsun 45, 134
 Olur olsun 4, 73
 Orucluq gəlir 74, 113, 154
 Övzayi-fələk, gərđişi-dövran unudulmaz 5
 Öz nəfsimə mən itab edərdim.....5
 Özümə nəsihət 9

P

Palanəş digərəst 3
 Pərişan 4, 46

R

Ricaiİ-hökumət deyir ki 3, 5
 Rövzəxan 3, 5, 92

S

Salyanda bizim “Ameden” komissara 3, 5, 75
 Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə 4, 5, 12
 Səd şükr 4, 134
 Səgir bandalar 114
 Səhneyi-qeyrətlərinə 5, 47
 Sən mənəm olsan 2, 4, 5, 153
 Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm 2, 5, 132, 146
 Sərvət 4, 109
 Səs çıxmayacaq yaxşı demişlər ki, tək əldən 171
 Sipəndari-Əzəm 3, 5, 76
 “SKİ”-lər, “Lİ”-Ləndilər.....3, 166
 Soyuq dedikcə soyuq bir şubatın axşamı mən.....2, 5
 Söyüşün 4, 5, 48, 134, 146
 Söz 2, 3, 4, 5, 13, 132, 167

Ş

“Şahnamə”dən.....3, 5, 126
 Şair çoxalıb 2, 4, 5, 49, 132, 135, 155
 Şalban.....3, 5, 93

T

Taziyanə 3, 5, 94
 Təxəyyürat 3
 Təxmis 4, 14
 Təzmin 5, 50, 58
 Top nərəsi, qurşun səsi, at kişnərtisindən 149

U

Un bölgüsü 4, 5, 77
 Unudulmaz 4, 22
 Unutma 5, 51
 Ustadi- möhtərəm Əbdülxəliq Yusif Əfəndiyə 5, 148

Ü

Üzeyir bəyə 52

V

Vahid Rusiyaya ithaf 3, 4, 5, 95, 142,149, 168

Vahidə ithaf 3, 5, 59

Vedrə 5, 78

Y

Ya Rəb! 4, 53, 134

Ya Şeyx 3, 4, 127

Yad et 5, 54

Yaraşıqlı ceyranıma töhfə 5, 96, 169

Yaşasın3, 4, 5, 128

Yaz fəslı.....3, 4, 5, 129

“Yeznə”, yəni Nikolay dayı.....3, 4, 5, 79

Yəs və təəssüb.....5, 110

Yəs və təhəssür 4, 5, 111

Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik 4, 112,136

Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə 3, 4, 5, 105, 170

Yürəgimi dağlayırsan 3

Z

Zəbani-hal 3

Rus dilində

Витии 465

Все мираж 465

И у нас, и у вас..... 465

Ругайтесь..... 465

Словопренье двух ашугов 465

Türk dilində

Babanın Oğlu İle Davası..... 488

Bakülü..... 488

Bana Naz Et..... 488

Beşaret..... 488

Beynelmileliyet..... 488

Bir Müminin Avrupalıya Hitabı..... 488

Bir Renkli, Boyalı Kadına..... 488

Bizde de var, sizde de var!..... 488

Bizde De Var, Sizde De Var..... 488

Bulvar Kahramanları..... 488

Dedim... Yine Diyorum”..... 488

Doğru Halet Görmedim (Hepsi Renktir)..... 488

Garez..... 488

Gazel De Ki..... 488

Gazel..... 488

Hazırlık..... 488

Kaçmak Gündür..... 488

Kalemdir..... 488

Kalemim..... 488

Kan..... 488

Meslek Satıram..... 488

Mevzusu Rengarenk, Ülkülü, İlkeli Şiir..... 488

Milli Nağme..... 488

Milliye Ve Beynelmilelik..... 488

Molla Nasreddin Emmiye..... 488

Muhterem Dostum Ve Kalem Arkadaşım Azer’e..... 488

Oğlum Ehmed Tofiqə vesiyetimin..... 488

Rengdir 488

Sabir'den Sonraki Sabir..... 488

Servet..... 488

Seyid Şirvani'ye Nazire..... 488

Son Söz..... 488

Söz 488

Şair Çoğalmış..... 488

Tahmis..... 488

Unutulmaz..... 488

Ya Rab! Kars Feaketzedelerine İhtar..... 488

Yaz Fashlı..... 488

**Məqalə və felyetonlarının
əlifba göstəricisi**

A

Altı ay 4, 193
 Amma... yenə görməyəcəksən 4, 176

B

Bakı, 11 iyun 4, 177
 Bakı, 25 ramazan əl-mübarək 4, 194
 Bərişirlər 4, 195
 Bir gün 4, 196
 Birinin bayramı, birinin matəmi 4, 221
 Bu dünyünü kim açə bilər 4, 174
 Bürhani-həqiqət 4, 191

D

Divar ədəbiyyatı 4, 178

E

Ey dad Şümür əlindən 4, 179

Ə

Əhəmiyyətli teleqraflar: Gəncə 197, 225
 Əsgərlik 4, 198

G

Gürcü-erməni vuruşması 4, 199

K

Kərbəlayi Yaftuməli və yaxud Xatəmül-Məşahir 4, 180
 Kos-kosa 4, 181
 Krasnovodskidən 218

Q

Qiraət işləri 230
 Qiraətxana işləri 231
 Qrammofon 4, 200

M

Mən deyən oldu, olmadı? 4, 182
 Məsləkimiz 183, 217, 224
 1917- noviy qod münasibətilə 4, 192
 Molla Bayquşalıya bir neçə söz 4, 175
 Moskva, Kreml, SSRİ ÜMİK-si sədri Nərimanov yoldaşa 222

N

Nə var? Nə yox? 4, 201
 Nicat cəmiyyəti haqqında 4, 184

Ö

Övladlarıma vəsiyyətlərim 4, 223

S

Səğir bandalar 219
 Simavar 202, 226
 Son ədəbiyyati-cədidəmiz sərəmədəni 4, 185
 Su-qat, yaxud bögür tikani 4, 186

T

Tamaşaqabaq və yaxud kəmxərc Balanişin 4, 187
 Təbim gələndə 4, 188
 Tiflis duması 4, 203

U

Ucar Biyan zavod işçilərinin vəziyyəti 232

V

Ver bangını 4, 189

Y

Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük 4, 190
Yaşıl qurşaqlılara 220

Z

Ziyalılar 204, 205, 206, 207,227, 228, 229, 230
Ziyalılarımız 4, 208, 209, 210, 111, 212, 213, 214, 215, 216,
231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238

**Səməd Mənsur haqqında yazan
müəlliflərin əlifba göstəricisi**

A

Abbas Ç. 345
Abbaslı T. 363, 384, 396
Abbasov H. 330
Abdullayev A. 4, 373
Abdullazadə A. 262, 338
Adilov M. 3, 136, 340, 341, 342
Ağabəy G. 296, 414
Ağasəfa 332
Ağayev İ. 269
Ağayev N. 289
Ağazadə Y. 464
Axundlu Y. 277
Axundov N. 246, 250
Alışanlı Ş. 274
Anar 2, 240, 349, 427
Arif M. 242, 248
Aşırılı A. 276
Azəri L. 428
Azəroğlu R. 265

B

B 320
Babayev A. 295
Babayev H. 248
Babayev B. 290
Bağırov Ə. 288
Baxan 321
Bayramoğlu A. 269, 271, 272, 276
Buzovnalı A. 451
Bünyadzadə C. 448
Bünyadzadə S. 404

C

Cabbarlı C.330
Cabbarlı N.275
Cavad H. 354
Cəbiyeva T. 379
Cəfəroğlu Ə.346
Cəfərov N. 240, 278, 429,430, 431,432,433
Cəfərov T. (Vəlixanlı) 377
Cəfərov C..... 244, 249, 251, 253, 254, 292,
Cəfərov M.247
Cəmil A. 385

Ç

Çəmənlı M. 356
Çingiz A. 142, 350

D

Düdük Ə. (Əli Razi Şamçızadə) 449
Dünyaminqızı Q.272, 279

E

Elçin.....260
Eyyub V.280

Ə

- Əfəndiyev T. 273, 439
 Əhmədov B. 267, 278, 280, 291, 339, 368, 463
 Əhmədov T. 256, 368
 Əhmədova Ş. 377
 Əxtar.....324
 Əkbərov Z.335
 Ələkbərli N.239
 Ələkbərov F. 397
 Əlibəyov C.268
 Əlifoğlu Ş. 370
 Əliyev Ə.223, 347
 Əliyev K.280, 334
 Əliyev M.3, 330, 364
 Əliyeva A. 293, 294
 Əlizadə M.284
 Əsgər İ. 415
 Əsgərova Y.-(Mehdiyeva Y.)..... 352, 353, 357, 360,
 361, 406, 416, 417, 422, 459, 460

G

Güləliyev Ə.4

H

- H.Q.(Hacı İbrahim Qasımov) 298, 301,
 Hacıyev A. 261
 Hacıyev H.2
 Hadi M. 450
 Heydərov A. 407
 Həbibbəyli İ.277, 280, 291, 462
 Həşimli H..... 287, 297, 399, 408, 418,419, 423, 435,436, 443
 Hüseynov Ə. 4
 Hüseynov F. 252
 Hüseynov H. 242

- Hüseynov R. 260
 Hüseynov S. 295
 Hüseynova T. 4, 373
 Hüseynzadə Ə. 330

X

- Xəlilzadə F. 380, 400, 401
 Xəyal S. (Hadiyeva) 3, 5, 281, 364, 365, 374, 381, 393,457

İ

- İbrahimov M. 256
 İlkin Q. 359, 375
 İmaməliyev R. 265
 İmanov M. 278
 İsgəndərli R. 420
 İsmayıl 424, 444, 445
 İsmayıloğlu A. 284
 İsmayılova N. 409
 İsmayılova S. 292
 İsmayılzadə C. 332
 İsrailov İ. 151, 284, 285, 382

K

- Kamal R. 278
 Kamil Ş. 281
 Kamiyab İ. 281
 Kənan A. 152
 Kərimov İ. 244, 245, 270
 Kərimov P. 288

Q

- Qaracayeva E. 295
 Qarayev Ə. 284, 439
 Qarayev Y. 253
 Qasimov H. 261
 Qasimova E. 289, 293, 294

Qasımzadə F. 242
 Qasımzadə Q. 248
 Qəhrəmanlı N. (Qəhrəmanov) 274, 278, 280, 336, 386, 456
 Qocabəy oğlu C. 304
 Quliyeva A. 286

M

M.H. (Hüseyn Minasazov) 325
 Mehdi H. 242
 Mehdixanlı X. 402, 437
 Mehdiyev M. 271
 Mehdiyeva Y.- bax. Əsgərova Y.
 Mehdizadə İ..... 170,425
 Məhəmmədzadə M. 271
 Məmməd T. 278, 280
 Məmmədbağiroğlu Ə. 283
 Məmmədli C. 271
 Məmmədli Q. 249, 251, 254, 255,257, 258,
 259, 260, 292, 294, 344
 Məmmədli P. 272
 Məmmədov A. 275, 278, 280
 Məmmədov B. 343
 Məmmədov X. 264
 Məmmədov K. 250
 Məmmədov R. 290
 Məmmədov V. 260
 Məmmədova Ç. 377
 Mərdanlı Q. 326
 Mərdanov M. 245, 282
 Məşədi Azər..... 265, 452
 Mir Cəlal..... 242, 252, 369, 461
 Mirəhmədov Ə. 243, 246, 254, 257, 258
 Mustafayev T. 278, 280
 Mustafayeva N. 410
 Müniri A. 457
 Müznib Ə. 3, 366

N

N. (Rzaqulu Nəcəfov) 328
 Nağısoylu M. 281
 Nağıyev T. 305
 Nağıyeva C. 281
 Nəbiyev B. 248, 252, 263, 275, 398
 Nəzirli Ş. 371
 Novruzov T. 261, 264
 Nur Ə. 495

O

Osmanlı D. 240

P

Paşayeva M. 289
 Pəhləvan Ə. 438, 458

R

Ramazanov A. 288
 Rəhimli İ. 273, 284, 286, 387, 403, 439,446
 Rüstəmov F. 282
 Rza R. 453

S

Sadıxov N. 245
 Sadıq H. 314
 Sadıqov R. 289
 Sadıqova H. 259
 Salamoğlu T. 140, 348, 351, 355, 398
 Salmansoy A. 293
 Samirə 440
 Saraçlı Ə. 266
 Seyidov M. 270
 Səfiyev A. 261
 Səməd A. 362, 454

Səmədova N. 283
 Sidqi M. 6, 330
 Sultanlı Ə. 243

Ş

Şahverdiyev A. 376
 Şamil Ə. 278
 Şamioğlu Ş. 278
 Şeyda N..... 288
 Şəmsizadə N. 267
 Şərifov A. 268

T

Tahirqızı Ü. 412
 Tahirli A. 272
 Tahirov K..... 240
 Tahirzadə Ə..... 265
 Tahirzadə K. 266
 Talıbzadə A. 284
 Talıbzadə K. 243, 247
 Tamaşaçı 307

V

Vahid Ə. 455
 Vəliyev Ə. 284
 Vəliyev H. 271
 Vəliyev Ş. (Köprülü) 266, 279

Y

Yaqublu N. 413
 Yunisli F. 181, 447
 Yusifli C. 447^a
 Yusifli V. 356, 390, 426
 Yusifzadə M. 456

Z

Zamanov A. 255, 263, 334
 Zeynallı A. 262
 Zəkiyev İ. 239
 Zümrüd 391

Rus dilində

Алиоглу П..... 484
 Анар 486
 Аскерова Я 490, 492, 493
 Губалы 477
 Гулиев Г. 476
 Кулиев М. 482
 Кязимова Л. 487
 Микеладзе Г. 488
 Минасазов Г. 481
 МустафаеваН. 491
 Рей 480
 Эфендизаде Р. 489

Digər dillərdə

Abdulla K. 496
 Alakbarli F. 496
 Askerova Y. 495
 Baghirov A. 496
 Caferov N. 499
 Elturan Elmas 499
 Karimli T. 496
 Qasimzada N. 496
 Mustafayeva N. 494
 Naghisoylu M. 496
 Yurtseven Şen 499

MÜNDƏRİCAT

Səməd Mənsurun xatirəsinin əbədiləşdirilməsi haqqında	
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı	3
Tərtibçidən	4
Cəfərov Nizami. Ön söz	6
Görkəmli şəxsiyyətlər Səməd Mənsur haqqında	39
Səməd Mənsur poeziyasından seçmələr	45
Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri	55

I HİSSƏ. Ə s ə r l ə r i

Kitabları	59
Dövri mətbuatda və məcmuələrdə dərc olunmuş əsərləri	
Şeirləri	64
Məqalə və felyetonları	77

II HİSSƏ. Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığı haqqında

Kitablar və kitablarda	84
Dövri mətbuatda və məcmuələrdə çap olunan məqalələr	102
Səməd Mənsur bədii ədəbiyyatda	119

Dissertasiyalar və avtoreferatlar

121

III HİSSƏ. Digər xarici dillərdə

Rus dilində	123
Ukrayna dilində	125
İngilis dilində	125
Türk dilində	126

Əlavələr

128

Köməkçi göstəricilər

Səməd Mənsurun əsərlərinin əlifba göstəricisi	138
Səməd Mənsur haqqında yazan müəlliflərin	
əlifba göstəricisi	149

Səməd Mənsur
(Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov)
Bibliografiya

Nəşriyyat redaktoru: **Mehrigan Cəfərova**

Çapa imzalanmışdır: 18.01.2019
Sifariş № 3
Tiraj: 300
Pulsuz

Mətbəənin direktoru: *Elman Qasımov*
Dizayner: *Mətanət Əliqızı*

Formatı 60x90 1/16. Həmi 10 ç.v. Sifariş № 02.
“Zərdabi-Nəşr” MMC Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi
Tel.: (012) 514 73 73, (050; 055; 070) 344 76 01
e-mail: zerdabi_em@mail.ru